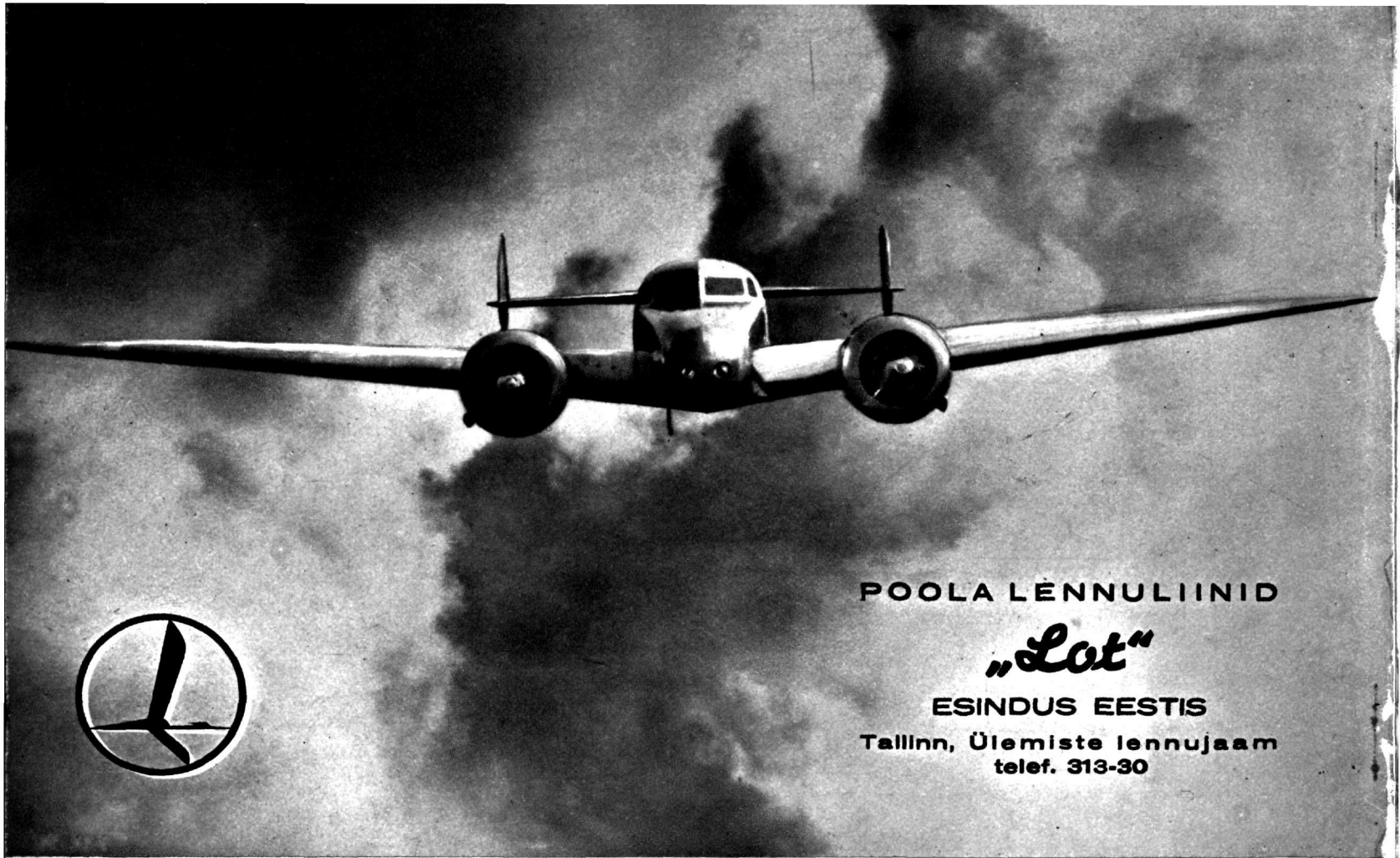

Haitse Ho! Ho!

POOLA LÄNNULIINID

"Lot"

ESINDUS EESTIS

Tallinn, Ülemiste lennujaam
telef. 313-30

A/S EESTI LAENU PANK

TALLINN, S. Karja 18

Kaitse Kõdu!

Nr. 3/4

Tallinnas, 22. veebruaril 1938

XIV aastakäik

Manifest kõigile Eestimaa rahvastele.

Eesti rahvas ei ole aastaladade jookkui kootanud tungi isefelmsufe järele. Võlmet põlme on temas kehtinud salajane lootus, et hoolimata pimebasi orjaoõst ja võdraste rahvaste vägivalla-valitsusest veel kord Eestis aeg tuleb, mil „kõik piirub kahel otjal jaula löövab lõkendama“ ja et „kord Kalew koju jõuab oma lastel õnne tooma“.

Nüüd on tee aeg käes.

Ennekuulmata rahvaste heitlus on Wene tsaaririigi pehastanud alustoeid põhjani purustanud. Üle Sarmatia legendiku laiutab end hävitav korralagedus, ahvatades oma alla matta kõiki rahvaid, kes endise Wene riigi piirides asuvad. Lääne poolt lähenevad Sakalamaa võidukad väed, et Wenemaa pärarõnufest omale oja nõuda ja kõige pealt just Balti mere rannamaid oma alla võtta.

Sel faatuslikul tunnil on Eesti Maapäev kui maa ja rahva seaduslik esitaja, ühemeelsele otjulele jõudes rahvavalitsuse alusel seisvate Eesti poliitiliste parteidega ja organifatsioonidega teetades rahvaste enefemääramise õlgupele teotvillikuks tunnistanud, Eesti maa ja rahva faatusle määramiseks järgmifi otjustatavalt samme otstuda.

Eestimaa tema ajalooliides ja etnografiliiides piirides, kuulutatasse tänafest peale isefeiismats demokrafilifets wabariigiks.

Isfelisva Eesti wabariigi piiridesse kuuluvad: Saarjamaa, Läänemaa, Säärwamaa, Witumaa ühes Narwa linna ja tema ümbruskonnaga, Tartumaa, Wõrumaa, Wiljandimaa ja Pärnumaa ühes Lääne mere laartega — Saare, Hiiumaa Muhumaaga ja teistega, kus Eesti rahvas suure enamuses põlifest ajumas. Wabariigi piiride lõpulik kindlaksmääramine Lätimaa ja Wene riigi piirijäärsetes maakohtades sünnib rahwahäletamise teel, kui praagune ismafõda lõppenud. Eestilähendatud maakohtades on ainjamaks kõrgemaks ja korraldavaks wõimuks Eesti Maapäewa poolt loodud rahwawõim Eestimaa Päästamise Komitee näol.

Kõigi naabreriikide ja rahvaste wastu tahab Eesti wabariik iseliskku poliitilist erapooletust pidada, ja looab ühtlasi kindlaste, et tema erapooletus nende poolt niifama ka täielihu erapooletusega wastatakse.

Eesti sõjawaagi wähendatakse selle määrani, mis isfelise korra alahoidmifeks tarwilik. Eesti sõjamehed, kes Wene wägedes teeniwad, kutjutakse koju ja demobilifertatakse.

Runi Eesti Wutaw Kogu, kes üleililise, ottekohete, salajase ja proportionafise hääle-

tarnije põhjal kokku otstub, maa walitsemise korra lõpulikult kindlaks määrab, jääb kõik walitsemise ja seaduseandmise wõim Eesti Maapäewa ja selle poolt loodud Eesti Wutaw Walitsuse kätte, kes oma tegewuses järgmistie juhtimõtete järele peab käima

1. Kõik Eesti wabariigi kodanikud, ulu, rahwufe ja poliitilise ismawaate peale waatamata, leiawad ühtlasi kaitset wabariigi seaduste ja kohtute ees.

2. Wabariigi piirides elawatele rahwuslastele wähemustele, wenelastele, sakslastele, rootslastele, juutidele ja teistele kindlustatakse nende rahwuskultuurlifsed autonoomia õlgufed.

3. Kõik kodanikuwabariiged, sõna, trüki, ulu, koosolekute, ühifuste, liitubede ja isreikidewabariiged, niifama isiku ka kodukolbe puutumatus peamad Kogu Eesti riigi piirides wääramata maksma seaduste alusel, mida walitsus wõibimata peab wälja tootama.

4. Wutawite walitsufete tehtakse ülesandeks wõibimata kohtuafutufi isse seada kodanikkude julgeoleku kaitseks. Kõik poliitilifsed wangid tulewad ottekohje wabastoda.

5. Linna- ja maakonna- ja wallaomawalitsufufe otustufed kutsutakse wõibimata omo wägivaldselt katkestatud tööd jatkama

6. Omawalitsufe all seifew rahwamiitlits tuleb awaliku korra alahoidmifeks ottekohje elusse kutsuda, niifama ka kodanikkude enefekaitse organifatsioonid linnades ja maal.

7. Wutawite walitsufete tehtakse ülesandeks wõibimata seaduse-eelnõu wälja töötada maakõisimuse, töõistekõisimuse, toilitus-asjandufe ja raha-asjandufe küsimuste lahendamifeks talalistel demokrafilistel alustel.

Eestil Sa seifad lootusriikka tulewiku tämel, kus ja wabalt ja isfelismalt oma faatusl wõib määrata ja juhtida! Isu ehitama oma kodu, kus kord ja õigus walitsuseks, et olla wäerilifeks liikmeks kultuwarahwaste peres! Kõik kodumaa pojad ja tütreb, ühtnegem kui üks mees kodumaa ehitamise pühas töõs! Meie eifwanemate higi ja wõri, mis selle maa eest walutad, nõuab seba, meie järeltulewad põiwed kohustawad meid selleks.

Su üle Jumol wawagu
Ja wõtku rohkest õnnista,
Mis iial ette wõitad ja,
Mu kallis isamaa!

Elagu isefelset demokrafiline Eesti wabariit!

Elagu rahwaste rahu!

Eesti Maapäewa Wanemate Kõutogu.

Riigihoidja Konstantin Päts

Kõrvuti Vabariigi 20. aastapäeva tähistamisega pühitseb tänavu, 23. veebruaril, Riigihoidja Konstantin Päts oma 64-dat sünnipäeva.

Riigi ja Riigihoidja sünnipäevade ühtelangevus on meile kindlaks tõenduseks, et need kaks — Vabariik ja ta esimene kodanik ning rahva poolt armastatud riigijuht — kuuluvad lahutamatult ühte.

Riigihoidja Konstantin Päts seisab meie riigi eesotsas juba selle sünnimisest saadik. Päästekomitee esimehena oli Konstantin Päts see mees, kes 24. veebruaril 1918. a. Eesti iseseisvuse manifesti välja kuulutas. See viidi läbi raudse tahtega ja sügava armastusega oma kodumaa vastu neil aegadel, kus olud olid kõige tumedamad ja kus rahva vaba enesemääramise õigust püüti vaenlaste poolt surveavaldamisega takistada.

Konstantin Päts oli ka meie esimeste Ajutiste Valitsuste peaminister. Tema nimega on tähistatud kogu meie Vabariigi sünniperiood ja senine kestus. Konstantin Päts on juhtinud riiki kõige raskematel aegadel ja on viinud eesti rahva ja riigi poliitilisele, majanduslikule ja kultuurilisele õitsengule.

Ühineme Eesti Vabariigi 20-da juubeli puhul kogu eesti rahvaga, et läkitada meie kõikide poolt armastatud Riigihoidja Konstantin Päts'ile südamlikke õnnesoove ja soovida temale pikka iga meie riigi õnnelikul ja kindlakäelisel juhtimisel.

Sõjavägede Ülemjuhataja kindral Johan Laidoner

Riigihoidja Konstantin Pätsi kõrval on Sõjavägede Ülemjuhataja kindral Johan Laidoner teine kodanik meie iseseisvas Vabariigis. Kindral Joh. Laidoneri nimega on heledalt tähistatud meie kangelasliku Vabadussõja lõpuleviimine. Neil rasketel aegadel, kus vaenlane oli tunginud meie maale ja haaranud juba suure osa sellest oma võimusesse, suutis kindral Joh. Laidoner meie kangelaslike vabadusvõitlejate strateegilise juhina ja suure patrioodina mitte üksi vaenlaste pealetungi takistada, vaid need ka välja tõrjuda meie kodumaa piiridest.

Kindral Joh. Laidoner on paljudel rasketel silmapilkudel meie riigis kindlakäeliselt korra jalule seadnud. Tema nimega on tihedalt tähistatud ka meie riigi poliitiline ajalugu. Ta on näidanud, et andekas sõjamees ja suur strateeg suudab olla ka poliitikategelane, mida on hinnanud ka Rahvasteliit, kes on kutsunud kindral Joh. Laidoneri kui eksperdi rahvusvahelistes küsimustes õigust tegema.

Eesti rahvas vaatab kindral Joh. Laidonerile kui suurele riigijuhile, kangelasliku Vabadussõja võitjale ja Lembitu muistse võitluse lõpetajale.

Olemä juba märkinud varem, et riik ja tema juhid — kõik on küünlakuu lapsed. Nii on ka kindral Joh. Laidoner sündinud 12. veebr. 1884. a., pühitsedes seega hiljuti oma 54-dat sünnipäeva.

Vabariigi 20 aasta juubeli puhul on kogu eesti rahval põhjust läkitada ka meie Sõjavägede Ülemjuhatajale kindral Joh. Laidonerile oma südamlikke austusi ja õnnesoove.

Kindralmajor J. ORASMAA, Kaitseliidu ülem,

ALATI VALMISI!

Kakskümmend aastat on sellest möödas, kui Eesti kuulutas end iseseisvaks riigiks.

See on meie rahva elukäigus säärase suure tähtsusega sündmus, et ilma süvenemata, tõsiselt mõtlemata, harilikult ei haaratagi selle sündmuse suurust. Paljudele näib käesoleval ajal, et teisiti see ei võigi olla.

Aga ometi me teame, et alles kakskümmend aastat tagasi see oli teisiti. Meil tõesti ei olnud iseseisvust, me olime võõra riigi osa, olime võõra riigi alamad, täitsime võõraste käske, maksime võõrastele makse.

Meie rahvustki ähvardas hädaoht, sest emakeeles — eesti keeles — võis kõnelda ainult kodus, kuna koolis, ametiasutustes sunniti meid kõnelema võõrast keelt — vene keelt.

Kordan, muudatus on nii suur, et on vaja süveneda selleks, et sellest endale saada õige pilt.

*

Priius tuli. Nüüd oleme ise oma kodus peremehed!

Meie praeguste arusaamiste järgi peaks see nii kestma igavesti.

Kuid peale meie on maakeral ka teisi inimesi, teisi riike ja rahvaid — ja ka nendel on omad arusaamised.

Oleks hea, kui meie arusaamised ja tõekspidamised Eesti rahva õigusest iseseisvusele elule oleksid ka teiste riikide ja rahvaste arusaamised.

Kuid, paraku, elus on paljugi juhtunud teisiti kui meie seda oleksime tahtnud näha.

Aga siinsamas tekib küsimus — mida me peaksime tegema, et see kestaks nii edasi, et peremeheõigused oma riigis ei libiseks iialgi meie käest.

Kõigepealt peame ütlema, et meil on tarvis vankumatut usku oma iseseisvusesse. Kuid usust üksi on siiski veel vähe. Usu kõrval tuleb ka tegutseda, et see kõik nii jääks.

Sellase tegutsemise aluseks on nõudmine, et kogu rahvas oleks organiseeritud — ja veel hästi organiseeritud. Ei ole tähtis, mis nime need üksikud organisatsioonid kannaksid, palju olulisem on, et meil oleks tervikkus, s. o., et tegevus oleks korraldatud ja koordineeritud võimalikult rohkearvuliste eriülesannetega üleriiklike keskorganisatsioonide kaudu. Kohapealsed väiksemad seltsid ja organisatsioonid peaksid töötama üksteisega liidus. Kogu see organiseerimine sündigu aga eranditult rahvuslikku ja riiklikku hüvangut taotlevate eesmärkide suunas ning olgu rajatud leplikule vaimule ja korrastatud koostööle. Meil kui pindalalt väikeriigil ja rahvaarvult väikerahval peab sisemine organisatsioon ja ühtekuuluvus olema eriti tugev ja ühtlane, sest meil on maailmas valitsevatele vastoludele ja meie ümber keerlevatele mitmesugustele tungidele vastu panna vaid iga üksiku kodaniku ja kogu meie rahva tublidus ja rahvuslik kõrgkultuuriline sisuline väärtus, mitte aga arv.

Kaitseliit ongi meil kujunenud üheks siudavamaks ja tunnustatuimaks organisatsiooniks riigi sisemises elus. Seda kinnitavad ka need avalikud hinnangud, mis Kaitseliidule laiemate hulkade poolt on osaks saanud.

Et Kaitseliidu siht on olnud kogu rahva üldise organiseerimise arendamine ja ühtekuuluvuse tunde säilitamine kodukaitse mõtte propageerimise ja rahvuslike tunnete õhutamise kaudu, seda on Kaitseliit näidanud oma 20-a. tööga. Mis Kaitseliidule on osaks saanud meie iseseisvuse sünniaegadel, Vabadussõjas ja pärastisel meie riikliku ja rahvusliku elu ülesehitamise ajastul — seda on juba hinnatud teisel ja ma ei hakka seda siin kordama. Märgiksin vaid, et meie vabatahtlik kodukaitse on oma arenemise üksikutes etappides võtnud ülesandeid alati tõsiselt ning on nende teostamisega ka toime tulnud.

Tänapäeval on Kaitseliit kujunenud tunnustatud riigikaitse ja seltskondlikuks organisatsiooniks. Ta on nagu suur perekond, millesse on koondunud peale meeste ka naised ja noori, kus arendatakse meie rahulikule elule vajalist õiget eesti vaimu, tööoskust ja -armastust ning hädaohutude vältimiseks tarvilist alatist kaitsevalmisolekut. Samas kasvatame noori korralikeks ja rahvuslikult mõtlevaiks, elujaatavaiks ja kõlbelisiks kodanikeks, kellele ükskord võime oma riikliku ja rahvusliku tuleviku üle anda.

Me tahame ka edaspidi süvendada kogu rahvas vankumatut usku meie riiklikku iseseisvusse ning olla tugevaks organisatsiooniks ja aidata kaasa meie rahva üldisele organiseerimisele, mis kasvataks rahva vaimset edasiarendamist ja looks meie riiklikule, rahvuslikule ja seltskondlikule elule õigetes suundades kultuurilist pinda.

Meie lugupeetud riigijuhid on ütelnud, et Kaitseliit on suur kool rahva distsiplineerimiseks, sest Kaitseliit on oma olemusega kujunenud lahutamatuks ja tunnustatud rahva osaks ja teda arvestavad tõsiselt mitte üksi ta sõbrad, vaid ka vaenlased. See hinnang Kaitseliidule on parim tunnustus, kuid ühtlasi ka sügavaim kohustus.

Meie pühim ülesanne on hoolitseda selle eest, et rahu ajal seisaks meie rahvuskultuuriline mõök alati haljas. Kuid vajaduse tekkides muutub see sõjamõõgaks — meie iseseisvuse kaitseks ja riikliku rippumatuse kindlustamiseks.

J. Orasmaa.

Kakskümmend aastat

Kahekümnenda eluaastaga tullakse tavaliselt välja esimesest noorusest. Tormine noorus on see Eestile olnud. Aga kellele need aastad maailmasõja katastroofi järele olnuksid rahulikumad? Suured maailmasüdmused, nagu seda oli kolme vana keisririigi purunemine ja rea uute riikide tekkimine, ei toimu ilma raskete vapustusteta, mille järelmõjud veel kaua end annavad tunda. Ja kes sel rahutul ajal tahab püsida, peab jalad kõvasti vastu maad toetama.

Kuuleme sageli öeldavat: Eestil on palju õnne olnud. Üks Soome riigimees ütles tõsise kadestusega: Eesti võib end õnnelikuks lugeda, ta pole oma välispoliitikas ühtki suuremat viga teinud! Ja tõepoolest: kui end võrdleme Soome välispoliitilise saatusega, siis torkab see otsekohe silma: meie rahvuspoliitilised ideaalid on täielisemalt teostunud kui meie vanemal vennal.

On koguni olnud arvamisi, et Eesti sünd ei olegi muud kui sündmuste õnnelik kokkusaatus. Sel arvamisel ei puudu ka teatav

alus: Eesti sündis maailmakatastroofist, millega võrreldes ta ise oli ainult — kübemeke.

Et Eesti võiks maailmasõjast välja tulla iseseisvana, selle kohta avaldati küll Eesti tegelaste seas maailmasõja keskel problemaatilisi oletusi. Sõdades tuleb nimelt ette, et kui kumbki vastane ei suuda end mõne vahemaa üle täieliselt panna maksma, ei raatsi seda aga ka teisele jätta, siis kuulutatakse vahemaa iseseisvaks „puhverriigiks“, mis täidab kahe suurriigi vahel sedasama osa, mis puhver kahe vaguni vahel.

Aga keegi ei osanud ennustada, et see nii võib tulla, nagu ta tuli: et mõlemad suured vastased teineteise järel sõja kaotavad ja siis nende varemeil vaheriigid end üles ajavad. Nii fantastiline sündmuste käik oleks igapäevale tundunud uskumatu. Tõelisus aga ületas igasuguse kujutlusvõime.

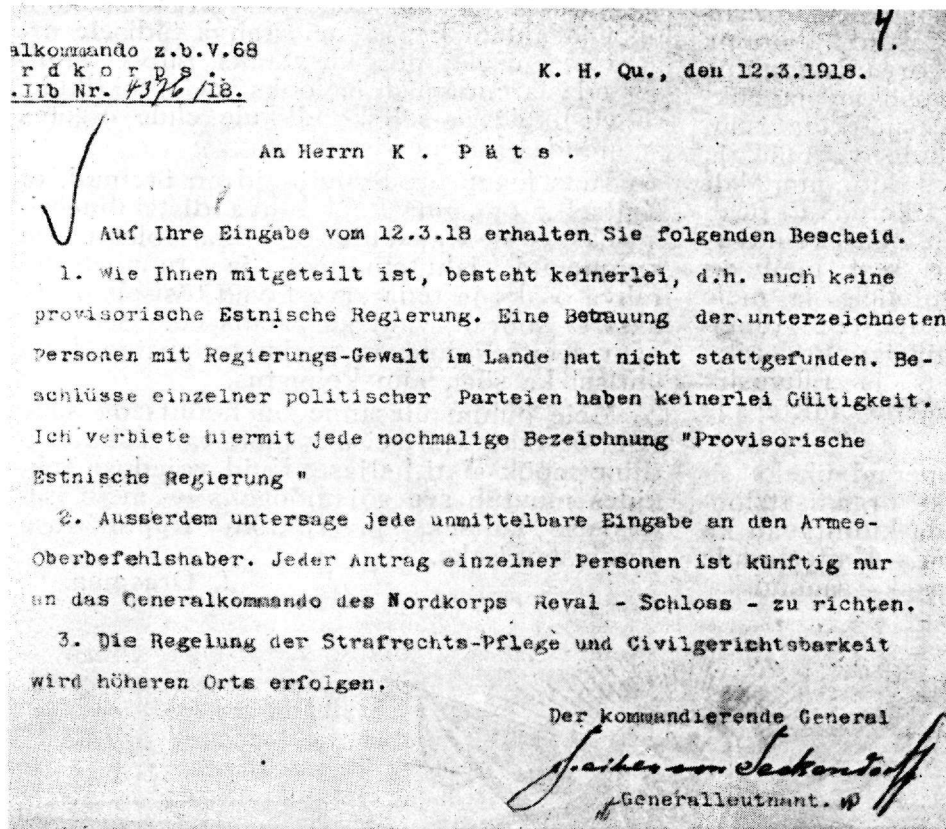
Ekslik oleks siiski arvata, et siin aina õnnega oli tegemist. Vähe leidub olukordi, kuhu õnnevõimalusi poleks laiali pillatud. Õnnest peab aga oskama kinni haarata, — selles seisabki suurim elukunst.

Maailmasõja hiiglaheitlustes on õnn naeratanud mõnelegi, kellest ta hiljem on ära pöördunud. Rida uusi riike on tõusnud ja jälle kadunud. Paljast sündmuste kokkusattumusest ei ole seal jatkunud.

Lloyd George ütleb oma maailmasõja mälestustele lõpul: hulk otsustajaid istub laua taga, kus sõjasaatused määratakse, aga õnn presideerib.

See võib tõsi olla. Kuid ka õnn ei saa midagi teha, kui neid teisi kaasaotsustajaid ei oleks. Ja neiks kaasaotsustajaks on — inimeste endi võimed.

Eesti riik on sündinud sõjas. Siit sõltuvad kohe väga tõsised järeldused. Ta ei ole loodud rahvusvaheliste kokku-

Okupatsioonivõimud ei tunnusta Eesti Ajutist Valitsust. Kindral Seckendorffi kiri Eesti Ajutise Valitsuse ministrite nõukogu esimehele K. Pätsile 12. III 1918.

lepetega või kompromissidega, mis täna võivad olla nii ja homme teisiti, vaid tema eest on valatud verd.

See pole kerge olnud. Miks ei võiks üks rahvas oma enesemääramise õigust ka rahulikult teel maksvusele viia? Eriti veel hetkel, kus maailmasõda näis lõppevat õiguse võiduga vägivalda üle?

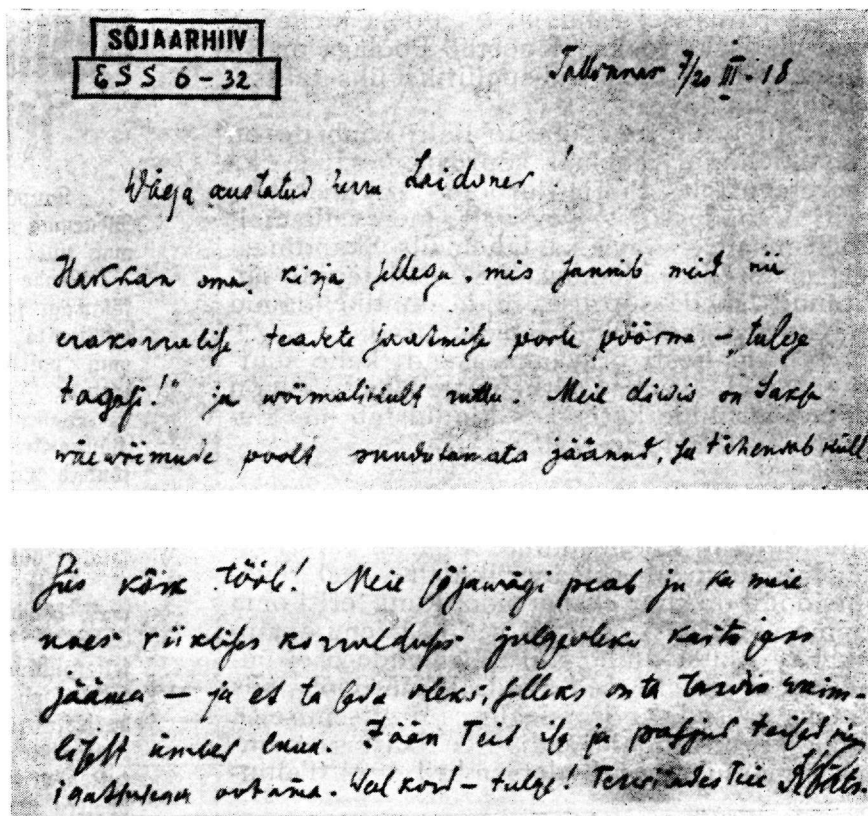
Nii näis suur osa Eesti rahvast lootvat 1918. aasta sügisel. Kui sõda juba suu ääre oli jõudnud, — missuguse hingeahastusega siis ikkagi veel oodati, et see karikas mööda läheks. Kuid ei läinud. Õiguste eest tuleb maksa. Iseseisvuse eest maksetakse verehinda. Alles see seob rahva ta iseseisvusega nagu ema lapsega.

Sellast kui Eesti ennast mäletab, on ta asunud kahe suurvõimu vahel. Üks on siia tulnud edelast, teine idast. Mõlemad on siin sajandeid teineteisega maadelnud. Ja mõlemaga on meil veel viimsel silmapilgul olnud tegemist, kui iseseisvaks tahtsime saada.

Vaheriigi olukorras peab Eesti nende kahe suurriigi vahel balansseerima. Balansseerija vajab kätte võimalikult pikemat ritva, millega oma tasakaalu kindlustada. Selleks tasakaalu-ridvaks on Eestile olnud esiteks ta koostöö Balti mere ranniku naabritega, kellest ta lõunanaabrid on temast veelgi enam puhverriigi asendis. Ja teiseks — sõprusuhted kaugema lääne-maailmaga, eriti Inglismaaga.

Nagu Eesti õhtu-merekliima ja vene mandrikliimade vahemal asub, nii annavad temale end väga tunda ka muutused Euroopa poliitilises tasakaalus. Kui Venemaa 1917. aastal nõrkes, tungis Saksamaa Eestisse. Kui Saksamaa 1918. aastal kokku varises, tungis Venemaa omakorda Eestisse. Kui Nõukogude Venemaa Saksamaaga Rapallo-sõprust pidas, sai Eesti nende mõlema poolt tunda üsna tugevat diplomaatiliselt survet. Kui N. Venemaa rahvusssotsialistliku Saksamaaga vaenusilmil teineteist põrnitseb, umbusklikult teineteise vähimatki liigutust jälgides, saab Eesti nende vahel nagu hinge tagasi tõmmata.

Koostöö Balti naabritega on Eestil alanud juba ammu enne iseseisvumist. Esiplaanil seisab siin koostöö vennasrahva soomlastega, kes meie Vabadussõjas esimesed olid meile appi tõttama. Koostöö Läti naabritega ole-

Konstantin Pätsi erakiri polk. Laidonerile Venemaale 7./20. märtsist 1918. a.

neb üleaedsetest suhetest. Saatuste ühtlus läbibast siin kogu meie uemat ajalugu. Koostöö sõlmisid juba meie mõlema rahva rahvusliku ärkamise tegelased. Koos kannatati 1905. a. karistussalkade, saksa okupatsioonist ja punaväe sissetungi all. Nende ühiste kogemuste poliitiliseks väljenduseks on Eesti-Läti sõjaline liit, mis välispoliitilise koostöö kujul viimasel ajal on laienenud ka Leedu peale.

Tähtsaimaks kindluseks vaheriikide vöös on Poolamaa, — suure minevikuga riik, kes maailmasõjas jälle ellu kerkis. Poola mõju meie iseseisvusvõitlusele on väga suur, kuigi meie mõlema väed relvavendadena ainult lühemat aega Diiina kaldail kokku puutusid. Eriti suur on Poola mõju meie suhete lahenemisel Saksaga. Sõjariistus ülestõusuga vabastas Poola enda 11. novembril 1918 Saksa okupatsioonist ja viis seega kõik Baltimaadel asuvad Saksa okupatsiooniväed paanikasse, tõmbas kriipsu läbi nende plaanidest ja sundis neid ülepeakaela evakueeruma. Hiljem Poola võitlus oma õhtupiirimaade pärast sundis sakslasi sinna hulgana oma sõjajõude koondama, nõrgendades seega Baltimaal tegutsevaid kindral von der Goltzi jõude, nii et need otsustaval hetkel Eesti vägede vastu- pealetungile alla jäid.

Ka pärastisel rahuajal on Poola meile olnud alatiseks toeks. Koostöö Poolaga on õigusega olnud meie välispoliitika üks tähtsaid nurgakive.

Kuid peale otsekoheste Balti naabrite on Eesti leidnud lähemat sõprust ja tuge ka meretagustelt Põhja-Euroopa riikidelt, — eriti Vabadussõjas vägevalt merevalitsejalt Inglismaalt, — aga ka lähemalt Skandinaavia naabreilt. Nendega on Eesti tänini säilitanud läheda sõpruse, mida on tihendanud elavad majanduslikud läbikäimised.

Nii on Eesti praegune asend: kahe suurriigi vahel, aga kaugeltki mitte üksi. Ta on lüli vaheriikide ketis, kes kindlustab uue Euroopa tasakaalu.

*

Vabadussõja võiduga ei olnud Eesti veel end lõplikult kindlustanud, kuigi ta varsti sai täielise tunnustuse lääneriikidelt. Igal revolutsioonil on suur ekspansioonitung, eriti oma esimeses järgus. Nii oli see ka Vene enamlikul revolutsioonil. Kui tal relvadega ei õnnestunud endale teed avada lääne poole, siis katsus ta seda pörandaaluse urgitsemisega. Oma kõrgustipuni jõudis see heitlus enamlaste mässukatses 1. detsembril 1924 Tallin-

Eestimaa Päästmise Komitee käsk nr. 1.

Eestimaa rahvale ja Eesti sõjaväele.

Eesti Maapäeva Manifestiga on Eesti iseseisvaks vabariigiks kuulutatud ja valitsemise kõrgem võim Eestimaa Päästmise Komitee kätte antud.

Et Eesti vabariik iseseisvuse Manifestis täesolevas sõjas erapooletuks on kuulutatud, siis ei tohi Eesti sõjavägi ega ükski Eesti kodanik Vene-Saksa sõjast milgi viisil osa võtta.

Vene rahvakomissaride mobilisatsiooni käsu kuulutame Eestis tühjaks ja maksusetaks.

Kõik üleüldise valimisõiguse alusel valitud maa-, linna- ja walla-omavalitsuse asutused peavad ajawiitmata oma kättestatud tööd jätkama ja vägivaltbiest nende asemele astunud nõufogud, komiteed ja kõiksugu teiste nimetustega asutused tulevad kõrvaldada.

Seadusliku omavalitsuse ehitaja nõudmisel peavad Eesti sõjaväed ja miilits selle käsu läbi viimiseks kõigi abinõudega kaasa aitama.

Kirjutame kõigile kodanikkudele ja ametnikkudele, kus nad ka ei teeniks, ette, kõik abinõud tarvitusele võtta, et Eestist mitte mingijugusti riigi marandist välja ei veetataks ja ei hävitataks, sest see marandus on nüüd-keft peale Eesti vabariigi omandus.

Eestimaa Päästmise Komitee.

Eestimaa kodanikkudele seisukorra kohta.

Laupäev 23. veebruaril s. a. võttis Venemaa rahvakomissaride valitsus Saksa- maa uued rahutingimised vastu.

Nende rahutingimiste põhjal peab Vene sõjavägi ja kõik punasõjavägi Eestimaalt viibimata lahkuma ja siin võib Saksa- maa oma politseiäge pidada, kuni korb jalale seatud.

Mahepeal olid Saksa okkupatsiooni- väed Lõuna-Eestimaa linnad oma alla võtnud ja jõubsid Tallinna väravate ette.

Enamlased, kes asja tõsi- seisukorda rah- wa eest hoolega warjanud, ruttasid laemadele, laialisi hullasid teadmatusesse jättes.

Eesti Maapäev kuulutas Eestimaa iseseis- vaks demokraatlikuks vabariigiks, andis võimu Eestimaa Päästmise Komitee kätte ja ühes feltfondliste organisatsioonidega võttis abinõud tarvitusele, et maa elu loomulikkudeesse roo- bastesse juhtida. Muu seas astus ta läbi- rääkimistesse Saksa okkupatsiooni- vägede juha- tusega, et korra alalhoidmine Eesti oma võimude hoolets jääks.

Kuna osa Vene vägedest veel araviimata, siis kutsume seega kõiki kodanikke üles korra- rikkumiste arahoidmiseks Eestimaa võimudele kaasa aitama.

Viimastel päevadel võttis enamlased sun- ni viisil punasõjaväe meesteks laialisi rahva- hullasi, kes praegu oma saatuse kohta teadma- tusesse on jätetud. Neile teatame, et nad ilma midagi kartmata oma sõjariistad ja lastekainete tagavarad miilitsajaooskondadesse ära annaksid; seega saavad nad õiguse Eestimaale vabalt läma jääda.

Tallinn, 25. veebruaril 1918.

Eestimaa Päästmise Komitee

R. Päts, J. Wilms, R. Kont.

nas. Selle kokkuvarisemisega on enamlaste jõud siin murtud.

Pärast 1917. revolutsiooninaastat ei saanud enamlaste Eestis üldse kuigi tugevaks tõustagi, sest põhjalik maauendus oli tal pinna alt ära võtnud, nagu ta pinna alt oli võtnud ka muu- rahvuslikul majandus-poliitilisel ülekaalul.

Eesti enamlaste likvideerimine lubas aega- mööda hakata suhteid Venemaaga normali- seerima, sest et pöranda-alune sissisõda meid enam ei häiri. 1932. aastal kirjutavad lõpuks piiririigid alla mittekallaletungilepingutele Venega: Rapallo-sõpruse jahtumisel Saksa- maaga püüdis Venemaa nüüd oma suhteid piiririikidega võimalikult parandada, kutsus

neid koguni osalisteks n.-n. ida vastastikuse abiandmise lepingusse, millest need aga tagasi hoidusid, — Eesti eriti sellepärast, et idapaktiga ei liitunud mõned tähtsamad asjaosalised, eeskätt Saksa ja Poolamaa. Tekkivas Vene-Saksa pinevuses püüdis Eesti nagu ka teised Balti riigid jääda neutraalsele seisukohale.

Eesti iseseisvumisel vangutasid paljud päid ja ennustasid, et ilma Balti mere sadamateta ei saa Venemaa üldse elada. Need pinevused, mis aga Eestil seni Venega on olnud, pole kunagi tulnud sadamate pärast, mille kasutamine Venele ikka vaba on olnud. Venemaa siseareng on pöördunud läänest itta ja lõunasse. Tema autarkse majanduspoliitika tõttu on balti „aknad Euroopasse“ talle kaotanud endise tähtsuse, seda enam et, nagu maailmasõda näitas, nad viivad kinnisele merele. Sõjapoliitiliselt on Venel nende asemele kerkinud sadamad Põhja-Jäämere ääres Muurmani rannal, mis avavad vaba pääsu maailmamerele.

*

Eesti iseseisvumisel oli neidki, kes ennustasid, et Eesti majanduslikult ei suuda iseseisvust kanda. Tarvitsevat ainult Venemaal oma piirid Eesti vastu majanduslikult sulgeda ja varsti olevat Eestil hing paelaga kaelas.

Seegi ennustus pole tõestunud. Vastuoksa, — võõrad uurijad, nagu kuulus Ameerika ajakirjanik Knickerbocker, on Venemaal ja Eestis reisides pidanud tunnistama, et majanduslikult jõukuselt Eesti Venemaast kaugete ette on läinud.

Sealjuures pole raskused, mida Eestil on tulnud ületada, olnud sugugi väikesed. Kuus aastat olnud sõdade ja võõraste sissetungide tallermaaks, oli Eestimaa paljaks laastatud. Ta rahvuslik varandus jäi väga suurelt osalt — umbes 200 miljoni kuldrubla suuruses — revolutsiooni tõttu Venemaale. Kaotades senised Vene turud, pidi Eesti majandus end täieliselt ümber orienteeruma läände, mis talle teatavate pingutustega ka hiilgavalt korda läks. Väljaveos sai esikohale Inglismaa ja sisseveos Saksamaa. Inglise turu nõuete kohaselt hakkas Eesti põllumajandus kiirelt „taanistuma“, minnes üle kõrgema tehnikaga karjakasvatusele ja piimaasjandusele. Lühikese ajaga on palju paranenud Eesti maanteevõrk ja laienenud raudteevõrk.

Eesti majanduslik areng pärast sõdade laastamisi on olnud koguni liigagi kiire. Ja selle kiiruse tõttu on ta raskelt pidanud tundma ka ülemaailmset majanduskriisi, mis — tõi küll — kusagil ei olnud kerge.

Soodsaimalt ostate

rohu-,

värvi-,

keemia-,

kummikaupu ja

kosmeetikaaineid

A/s. Mey & Landesen'i

suurladudest

Tallinn, Viru t. 9

Müük suurel ja väikesel arvul

Neis majanduskriisi raskusis ei suutnud vastu pidada meie esimese põhiseaduse kord, mis kandis endal meie iseseisvuse esimese nooruse pitsatit. Ei läinud isegi korda seda korda normaalsel kombel uue põhiseaduse rööbastele üle viia. Nagu algusaastail idast, nii tulid nüüd läänest vinged tuuled, mis meie riigielu segi ähvardasid paisata.

Kui rahutus hakkas ületama hädaohtlikkuse piiri, haarasid mehed, kes Vabadussõjas olid olnud esimesteks juhtideks — K. Päts ja kindral J. Laidoner — riigitiüri uuesti oma tugevaise kätte ja pöörsid järsu käänakuga ta tormiseilt laineilt vaiksemaile vetele, kuni 8. detsembri 1935 mässukatse järel õnnestus 1936. a. veebruari rahvahääletusega alust panna uuele põhiseadusele, mille siis Rahvuskogu 1937. aastal välja töötas.

Eesti peab jääma edasi demokraatlikuks riigiks, kus kõrgeim võim on rahva käes. Aga uute vapustuste ärahoidmiseks tuleb Eesti riigivõimud paremini tasakaalustada.

Selle uue põhiseaduse alusel toimuvad nüüd esimesed rahvaesinduse valimised, kelle ülesandeks on uus põhiseadus täies ulatuses ellu viia ja kõik riigigorganid tööle rakendada, eriti korraldada ka vabariigi presidendi valimised.

Eduard Laaman.

20 aastat EESTI ARENGUT

A. Pullerits,

**Riigi Statistika Keskbüroo ja
Konjunktuurinstituudi direktor**

1918

1938

Omariikluse 20. aastapäeval püüame vaadata tagasi ja hinnata seda, mida oleme saavutanud möödunud 20 aasta jooksul kultuurilisel ja majanduslikel aladel.

Eesti riigil tuli alata oma elu ülesehitamisega sõdade ja revolutsiooni ahervartel. Meil puudus täielikult riiklik organisatsioon, rahvas oli kaotanud pika aja jooksul kogutud hoiused, rahva tähtsaim majandusala ja tuluallikas — põllumajandus — oli kurnatud ja laostunud, samuti olid desorganiseeritud tööstus ja kaubandus. Vaatamata lähteseisu raskustele on loodud kindel riiklik ja majanduslik organisatsioon ja selle lühikese aja jooksul on saavutatud kõigil majandus- ja kultuurialadel tähelepanuväärseid tulemusi.

Esimeseks ulatuslikumaks põhiuenduseks Eesti majanduslikus ümberkorraldavas töös, mis tuli teostada omariikluse alg aastail, oli maa reform. Mõisamaadel rajati üle 32.000 asundustalu; 23.000 mõisaarenditalupidajat said endise rendimaa pärisomanikeks. Olgu märgitud maareformi ulatuse ligikaudseks hinnanguks, et kuni maareformini oli müüdud pärisomanduseks 52.000 talu. Nii sai maareformi läbi maa pärisomanikuks suurem arv põllumehi kui neid oli üldse enne maareformi. Hiljem tuli laiendada asundustegevust mõisa põldudelt seni kasutamata ääremadele. 1929. a. anti asunduskapitali seadus ja pandi kehtima asundustegevust korraldavad määrused. 1934. a. asuti asustamisküsimuses kavakindlamale tööle. Koostati asundustegevuse 5-aasta plaan, mille järgi igal aastal luuakse juure 800 uut talu. Selleks on määratud ülesharimisele 30.000 ha soo- ja metsamaid.

Maareform tõi põhjaliku muudatuse maaomandusoludesse. Maareformiga kujundati lõplikult meie põllumajandus ümber väikemajapidamise süsteemiks. Kuid ka sotsiaalselt seisukohalt oli maareformil kaugelulatuva tähtsus. Suurem osa maaproletariaadist muutus maaomanikuna majanduslikult püüdlikuks rahvastiku- elementiks.

Ühel ajal maareformi teostamisega tuli asuda ka sõjas laostunud põllumajanduse põhivarade ülesehitamisele — hoonete ehitamisele, masinriistade täiendamisele ja loomade soetamisele, mis nõudis suurt kapitali ja tööd. Kõik tuli teostada korraga ühel ajal ja nõudis seepärast erakorralist pingutust. Taluhooneid tuli ehitada ligi kaks korda rohkem kui neid ehitati enne maailmasõda. Nii ehitati 1909. a. kuni 1913. a.

keskmiselt 12.500 taluhoonet aastas, 1919. a. kuni 1923. a. — 14.000, 1923. a. kuni 1929. a. aga ehitati aastas keskmiselt 27.300 taluhoonet. Ehitati nii vanades kui uutes taludes, kuid eriti asundustaludes, kus suures osas tuli kõik hooned ehitada uued. Kümne aasta jooksul (1919—1929. a.) püstitati meie taludes üle 40.000 elumaja, üle 40.000 lauda ja üle 165.000 muu ehituse. Võrdlemisi hoogus ülesehitamistöö on käinud taludes ka viimastel aastail. Kogu iseseisvuse ajal on püstitatud umbes 340.000 taluhoonet, millede väärtust hinnatakse 240 milj. kroonile.

Maakasutamise ümberkorraldamise järele oleme võtnud kiirelt tarvitusele paremaid maa harimis- ja väetamisviisid. Kiirelt on levinud samuti põllutöomasinat ja riistade tarvitamine. Arvestatakse, et ainult künni- ja külviriistade ning koristamis- ja viljapeksumasinate väärtus on tõusnud põllumajanduses 1920. a. kuni 1929. a. 12,6 milj. kroonilt 22,7 milj. kroonile, s. o. 80% võrra. Kogu masinriistade väärtust, mis põllumajandus ses ajavahemikus on soetanud juure, hinnatakse umbes 36 milj. kroonini. Põllutöoliste raske saadavuse tõttu on hoogus masinriistade soetamine käinud ka viimastel aastatel, kus talusaaduste hinnad on tõusnud ja tasuvusolud paranenud. 1937. a. veeti põllutööriistu ja -masinainid sisse 3,8 milj. kr. väärtuses. Ka meie oma kodumaine tööstus on hakanud valmistama põllutööriistu suuremal arvul.

Ühenduses muutunud olukorraga tuli põhjalikult ümber korraldada põllumajanduslik tootmine, et tõsta põllumajanduslikku toodangut ja kohandada see uutele nõuetele. Suuremat rõhku pandi turutoodangu arendamisele. Endiselt ekstensiivselt tootmisviisilt tuli minna üle peamiselt kõrge väärtusega loomasaaduste tootmisele. Seejuures pandi erilist rõhku loomapidamise arendamisele ja kodumaa täielikumale varustamisele oma kodumaa põllumajandussaadustega.

Iseseisvuse esimene aastakümme kulus peamiselt põllumajanduse ümberkorraldamistööle ja põhivarade ülesehitamisele. Teatud raskusi põllumajanduse arengus tõi möödunud kriis, mis pidurdas loomulikku arengut. Alles viimastel aastatel on suudetud arengut uuesti elustada ja kiirustada. Kuigi põllumajanduslik areng on toimunud katkendiliselt, oleme siiski saavutanud põllumajanduse alal tähelepanuväärt edu.

Põllukultuuride pindala näitab järjekindlat laienemist. 1919. a. oli meil põllukultuuride all 675.000 ha,

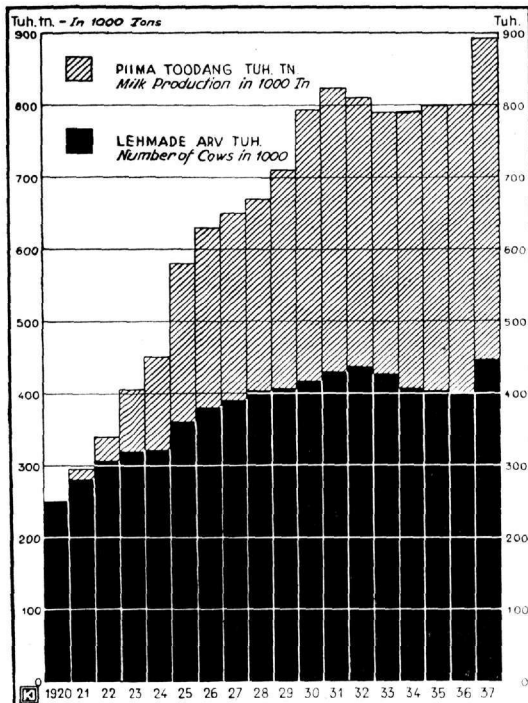
1925. a. tõusis see juba 795.000 ja 1935. a. 873.000 ha-le. Võrreldes maailmasõjajaeelsega on põllukultuuride pindala kasvanud ümarguselt 115.000 ha ehk ligi $\frac{1}{6}$ võrra. Piltlikult öeldes oleme selle aja jooksul endile paar maakonda juure künnud ja uudismaana üles harinud.

Kõrvuti põllumajandusliku maa laiendamisega on põllumajanduses viimasel ajal suurt rõhku pandud ka maa viljakuse tõstmisele ja maaparandustöödele, eeskätt maakuivendustööle, kividest puhastamisele jne.

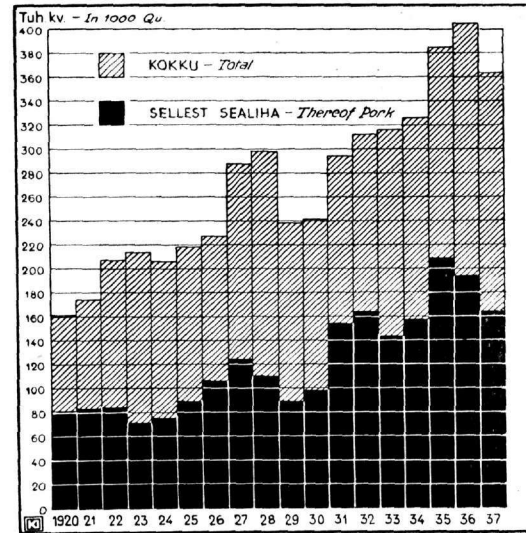
Põllumajanduse ümberkorraldamise ja arendamise tulemusena on tunduvalt tõusnud põllumajanduslik saak. Iseseisvuse esimesil aastail ei jatkunud meil leivavilja oma maa rahuldamiseks; pidime tol ajal leivavilja vedama välismaalt sisse. Võrreldes maailmasõjajaeelsega on toiduteravilja saak tõusnud ligi poole võrra. Enne maailmasõda saime rukist ja nisu 1,8 milj. kvintalit, 1930—1934. a. keskmiselt juba 2,6 milj. kvintalit. Seejuures oleme tõstnud nisusaagi ligi 6-kordseks. Oleme jõudnud olukorrani, kus meie parimate saakide puhul võime mitte üksnes täita siseturu tarviduse, vaid koguni eksportida osa välismaale.

Paremaid ja suuremaid saake oleme saanud paremate maaharimisviiside ja parema sordimaterjali ja muude põllumajandustehniliste võtete abil.

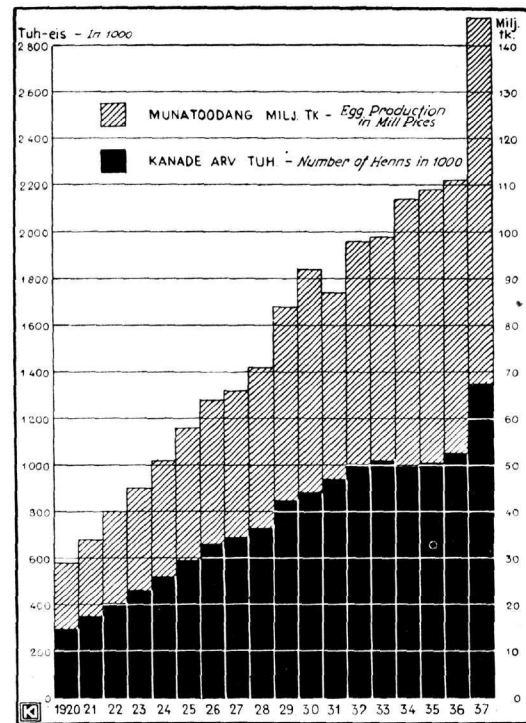
Põllumajanduse tähtsamal tootmisalal, nimelt piimakarjapidamise alal, oleme samuti saavutanud lühikese ajaga silmanähtavat edu. Meie piimakari on kasvanud arvuliselt möödunud 17 a. jooksul ümarguselt 140.000 pea ehk 42% võrra. 1937. a. tõusis piimakarja arv juba 446.000 loomani. Pealegi meie piimakari on muutunud produktiivsemaks tõuaretuse ja paremate söetmisolude tõttu.

Kõrvuti teraviljakasvatuse ja piimakarjapidamisega on hoogsalt arenenud ka teised põllumajandusharud — sea- ja linnupidamine, karusloomakasvatuse, aedviljakasvatuse jne.

Liha turutootang

Põllumajanduse eduka arenemisega on käes käes arenenud ka põllumajanduslik tööstus. Praegu teotsevast ümarguselt 300 ühis- ja erapiinatalitusest on suurem osa üles ehitatud iseseisvuse aastail, neist suur osa 1924.—1926. a. Oleme ehitanud juure uusi tapamaju lihasaaduste töötlemiseks, aedviljakuivatisi ja konservitehaseid, puuvilja- ja marjamahlatehaseid jne.

Kaubavahetuses välismaailmaga on põllumajandus- saadused etendanud meil alati tähtsat osa. Ümarguselt

poole meie üldisest kaupade väljaveost moodustavad väärtuse järgi põllumajandussaadused. Teiste sõnades, poole mitmesuguseist kaupadest, mida toome välismaalt, saame tasuks põllumajandussaaduste vastu. Meie põllumajandussaaduste väljavedu on suurenenud iseseisvuse aastail ligikaudu 2-kordseks ja vastavalt sellele oleme saanud arendada ka sissevedu.

Meie põllumajandus on näidanud iseseisvuse ajal püsivat ja ulatuslikku tõusu ning selle edaspidiseks arendamiseks on veel küllalt võimalusi.

Veel suurema ulatusega ümberkorraldustööd oleme teinud iseseisvusaastail tööstuse alal. Tööstuse suhtes oli olukord iseseisvuse algaastail üli raske. Eesti praegusel pinnal enne iseseisvust asutatud ettevõtted olid rajatud oma ülesannetelt mahuka siseturuga Vene riigi vajaduste ja nõuete kohaselt. Mõned tööstuslikud suurtööstused — tekstiilivabrikud, laevatehased — kuulusid maailma suuremate hulka omasuguste hulgas. Neid ei suudetud rakendada uues olukorras täiel määral tööle, mõned neist, nagu vaguni- ja laevatehased, tuli likvideerida. Teisalt aga tuli arendada tööstust siseturu vajaduste kohaselt ning teha ka ümberkorraldusi vastavalt Lääne-Euroopa turgudel valitsevatele nõuetele. Sellane olukord ja esile kerkinud uued ülesanded nõudsid tööstuse põhjalikku ümberkorraldamist.

Tööstuse ümberkorraldustöö oli seotud suurte raskustega, kuna see nõudis väga suurt kapitali. Lisaks neile raskusile olid koos Vene riigi ja rahanduse kokkuvarisemisega hävinenud ka käitiste tegevuskapitalid.

Tööstuse ülesehitamiseks ja ümberkorraldamiseks Eesti riigi nõuete kohaselt tuli nii riigi- kui ka eramajandusel teha suuri pingutusi.

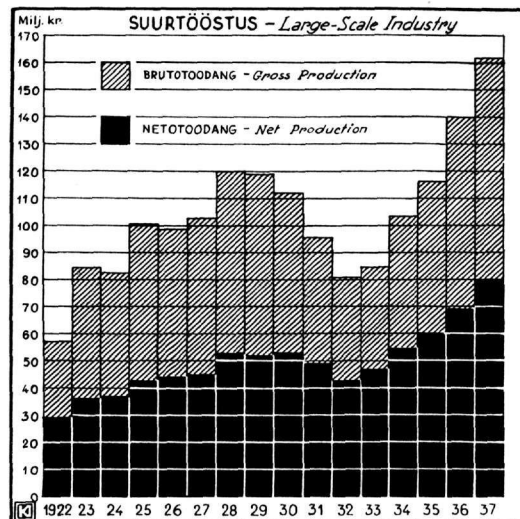
Vabadussõja lõppedes algas tööstuse alal kiire ülesehitamistöö. Siseturg oli kaupadest tühi; ka väljaveovõimalused puusaadustele, paberile, tselluloosile jne. olid üsna soodsad. Raskusi tegi aga tööstuse varustamine vajalise kapitaliga. Erapankade tagavarad olid väikesed ja kapitali loomulik kogumine säästtegevuse kaudu nõrk. Ka puudus väliskapitalil usaldus rajariikide majandusliku kandejõu vastu ja nende tuleviku suhtes oldi veel kahtleval seisukohal. Ainukeseks kandvamaks toeks majanduse ja eriti tööstuse ülesehitamistöös jäid riigikassa tagavarad.

Riiklikkude laenude toetusel tööstuslik tegevus elustus võrdlemisi kiiresti. 1924. a. toodeti mitmesuguseid kaupu juba 83 milj. kr. väärtuses.

1924.—1929. a. osutati suuremat tähelepanu põllumajanduslike alade arendamisele. Selles ajavahemikus arendati välja põllumajanduslik tööstus — piimatalituste ja tapamajade võrk. Ühtaegu arenes ka tööstuslik tootmine, kohandudes järjest siseturu nõuetele. Sel ajavahemikul muutis tööstus oluliselt oma sisulist ilmet. Siseturu nõuete kohaselt organiseeritud käitiste tähtsus kasvas jõudsalt. 1929. a. tootis tööstus kaupu juba ümarguselt 120 milj. kr. väärtuses.

Tööstuslikule ja üldisele majanduslikule tõusule, mille haripunkt langes 1929. aastale, järgnes üldine majanduslik kriis.

Tööstuse tasuvusolud halvenesid ja tootmise võimalused kitsenesid. Suuremaid kokkuvarisemisi Eesti tööstuses siiski ei olnud. Möödunud majanduskriisi raskustes kannatas rohkem eksporttööstus, siseturu jaoks töötaval tööstusel aga tuli piirata tootmist väikesemas ulatuses. Üldiselt ettevõtted vähendasid tööliste arvu, töölistel lühendati tööpäeva pikkust ja osalt töötati alla 6 päeva nädalas. 1932. a. toodeti kaupu vaid 81 milj. kr. väärtuses 1929. a. ligi 120 milj. kr. vastu.

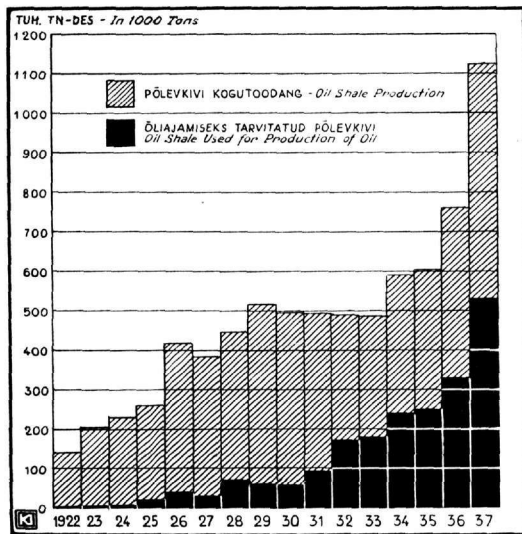
Arengu iseloomult kõige ulatuslikum ajajärk algas tööstuses ja ka kogu Eesti majanduses pärast 1933. a. See ajajärk on viimase aja Eesti üldises ja ka majanduslikus arengus eriti silmapaistev.

Esimesil tõusuaastail (1934. a. ja 1935. a.) rakendati täielikult töösse meie olemasolev tööstuslik aparatuur. Kuid tööstusliku tootmise aluste laiendamist ei olnud veel märgata. Sellele osutaski Vabariigi Valitsuse majanduspoliitika viimasel kahel aastal erilist tähelepanu. Valitsus leidis vajaliseks laiendada meie maa-põuevarade — põlevkivi ja turba, samuti tulekindlate ehitusmaterjalide — tootmist ning ümber korraldada metsade kasutamist. Ühenduses sellega on ka kütteküsimus seotud uutele alustele. Nende ülesannete lahendamiseks on pandud liikuma võrdlemisi ulatuslikud jõud.

Valitsuse viimaste aastate aktiivne majanduspoliitika on lühikese ajaga viinud Eesti majanduse õitsvale järjele. Viimaste aastate saavutuste poolest oleme tööstuslikul alal mitte üksnes võitnud möödunud majanduskriisi raskused, vaid koguni ületanud tublisti kõik iseseisvusaastad, kaasa arvatud eelmise kõrgkonjunktuuri (1927. a. kuni 1929. a.) seisund, millal olukord oli juba üldiselt rahuldav. Töötajate arv on tööstuses kasvanud 30 tuhandelt enam kui 50 tuhandele; toodetud kaupade väärtus tõusis 1937. a. juba üle 160 milj. krooni.

On seatud ülesandeks arendada neid tööstusalasid, milledeks saame toorained kodumaa ja teiseks — arendada kaupade tootmist, missuguseid tarvitab kodumaa turg ja missuguseid meie tööstus saab toota suuremal hulgal.

Suurimat tähelepanu on osutatud meie tähtsaima maapõuevara — põlevkivi — tööstuse arendamisele. Sellel täiel määral iseseisvuse ajal arendatud alal on saavutatud juba küllalt suuri tulemusi. Sel alal saavutatud kogemusi on kasutatud juba väljaspoolgi meie kodumaa piire. 1937. a. tootsime juba 1.126.000 tonni põlevkivi ja eksportisime üle 4 milj. kr. väärtuses põlevkiviõli ja õlisaadusi — bensiini, bituumenit jnc. Varsti võime eksportida põlevkiviõlitööstuse tooteid samas väärtuses, nagu eksportisime omal ajal metsamaterjale, mis põllumajandussaaduste kõrval olid meie tähtsamateks eksportkaupadeks.

Kõrvuti tähtsamate majandusharudega — põllumajanduse ja tööstusega — on arenenud tunduvalt ka teised majandusalad. Meie transportalad on täienenud ja laienenud. On ehitatud juure võrdlemisi ulatuslikult uusi raudteid. Meie raudteede pikkus on tõusnud 1922. a. saadik 1417 kilomeetrit 2091 km-ni.

Autotransport on välja arendatud iseseisvuse kestes. Meil on kujunenud välja maal tihe autobuse-liinide võrk üldise liinide pikkusega umbes 6000 km.

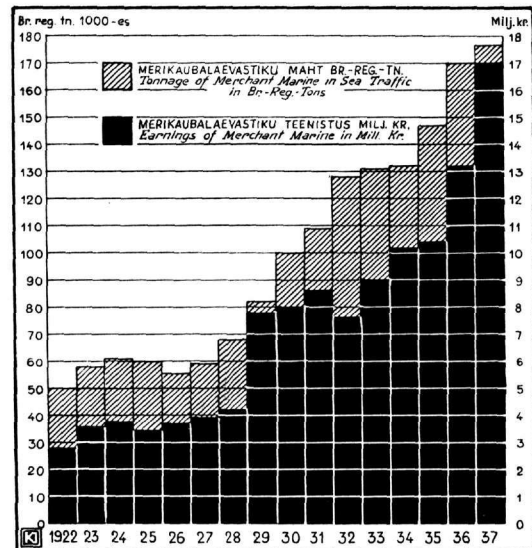
Kuivõrd jõudus ja ulatuslik on olnud meie mootortranspordi areng iseseisvuse ajal, seda iseloomustab ilmekalt mootorsõidukite pargi juurekasvu andmestik.

	1. jaanuar 1921. a.	1. jaanuar 1938. a.	Juurekasv
Autobused	—	268	268
Sõiduautod	110	2.753	2.643
Veoa autod	34	2.124	2.090
Mootorrattad	57	2.131	2.074

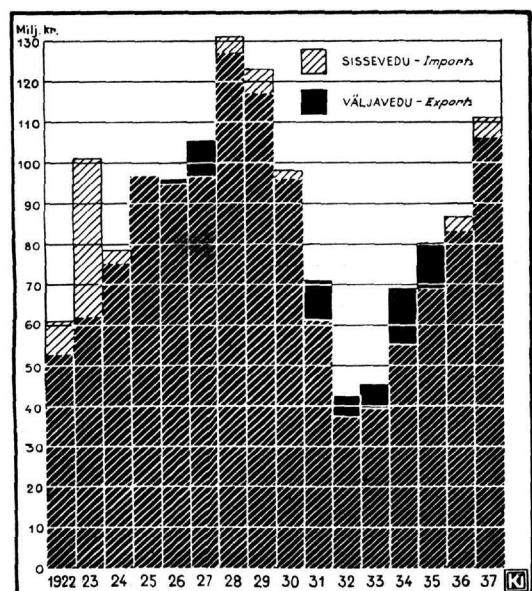
Jalgrataste arv on kasvanud samal ajal ümarguselt 6.000-lt 100.000-ni. Koos transporttegevuse kiire arenguga on meil korraldatud ka maanteedevõrku — võetud klassiteede korrashoid riigi korraldusse ja muretsetud teedeehituse masinaid, milleks tehakse võrdlemisi suuri kulutisi.

Kõrvuti raudtee- ja mootortranspordiga on iseseisvuse ajal arendatud ka laevandust. 1922. a. ulatus meie kaubalaevastik vaid umbes 50.000 br.-reg.-tonnini. K. a. 1. jaanuariks ulatus meie kaubalaevastiku

maht juba ümarguselt 176,6 tuhande br.-reg.-tonnini. Meie kaubalaevastikus leiab praegu tegevust umbes 2500 meremeest ja merikaubalaevastiku üldine teenistus ulatus 1937. a. juba ligi 20 milj. kroonini. Eesti iseseisvuse algaastail oli kaubalaevastiku teenistus alla 4 milj. kr.

Eesti edu majanduslikus arengus ei peegeldu mitte üksnes kodumaisel taustal, vaid see avaldub ilmekalt ka majandussuhetes välismaailmaga. Möödunud 20 a. jooksul oleme loonud välismaailmaga tihedad majanduslikud suhted. 1919. a., millal meie tootmisvõime oli laostunud ja kogu maailm põdes alles maailmasõjahaavu, millal endine tasakaal oli täielikult hävitatud ja tarbijaskonna ostujõud langenud, meie väliskaubanduse käive (sisse- ja väljavedu kokku arvatud) ulatus vaevalt 20 milj. kroonini. 1921. a. kasvas see juba ümarguselt 3½-kordseks. Koos üldise tootmisaparaadi ülesehitamise ja tootmisvõime arenemisega

kasvas pidevalt ja tõhusalt ka meie kaubandus välismaaga. 1928. a. tõusis see haripunktile, millal väliskaubanduse käive ulatus ümarguselt 260 milj. kr.

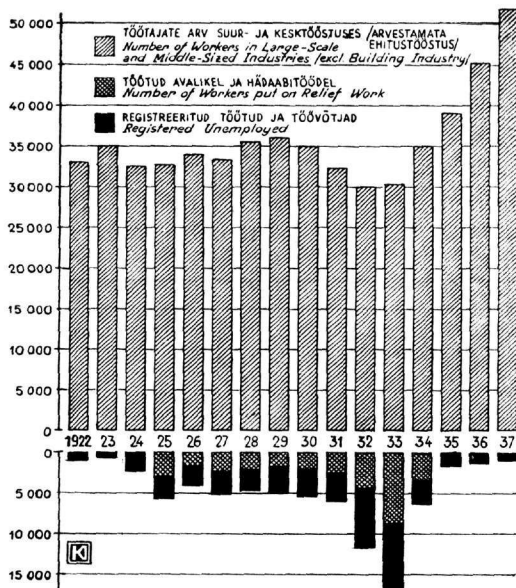
Maaülemajanduslik kriis tõi Eesti majanduslikus läbikäimises välismaaga tugeva tagasimineku. Võrreldes 1928. a. vähenes meie väliskaubandus kriisi sügavikus (1932. a.) väärtuse järgi kolmekordselt.

Pööre paranemise poole tekkis ka kaubavahetuse alal välismaaga, samuti kui teistelgi majandusaladel, 1933. a. Sest ajast on olukord iga aastaga järjest paranenud. Kuigi hinnad on madalamad kui eelmisel kõrgkonjunktuuri-aastail ja meie pole saavutanud väärtuse järgi veel 1928. aastale võrdset väliskaubanduse käivet, kujunes kaubavahetus välismaaga kaupade koguse järgi juba 1936. a. suuremaks kui kunagi enne. Kaubavahetuse kasv jätkus ka möödunud 1937. a.

Rööbiti eduka majandusliku arenguga on tunduvalt paranenud ka sotsiaalolud. Töölisüksimusele ja üldise sotsiaalolukorra paranemisele on erilist tähelepanu osutanud praegune Vabariigi Valitsus.

Koos laostunud ja desorganiseeritud rahvamajandusega pärisime iseseisvuse saamisel võrdlemisi ulatusliku tööpuuduse, mis jäi püsima pikemaks ajaks. Eriti andis see end tunda möödunud majanduskriisi-aastail.

Viimastel aastatel oleme hooga majandusliku elustumise tulemusena saanud üle tööpuuduse küsimusest. Tööde hooajal on viimaseil aastail kogu töötav rahvastik rakendatud täiel määral töösse. Oleme koguni pidanud muretsema tööjõudu abiks välismaalt.

Tööjõu järele kasvanud nõudmine on toonud enesega kaasa ka palgaolude paranemise. Võrreldes 1923. a., missuguse aja kohta esimesed andmed saadaval, on tööstustöölise teenistus tõusnud 20%; tarbainete hindade kiirema tõusu tõttu on tööstustöölise ostujõud tõusnud pisut vähem.

Töölise majanduslikku ja sotsiaalset olukorda on püütud parandada ka seadusandluse kaudu. 1925. a. anti Tööstusettevõtete nädala puhkepäevade seadus,

1929. a. — Kollektiivlepingute seadus, 1931. a. — Tööstuslikkude käitiste tööaja seadus, 1934. a. — Tööstustöölise palgalise puhkeaja ja töölepingu lõpetamiseks tarvilise ülesütlemise aja pikendamise seadus, 1937. a. — Meremeeste tööaja seadus jne. Aeg-ajalt on laiendatud samuti sotsiaalset kindlustust. Tööstusliku töö seaduse alusel tööõnnetuste vastu kindlustatud isikute arv on kasvanud võrreldes 1921. a. ümarguselt 4-kordseks ja haiguste vastu kindlustus umbes 3½-kordseks, 1936. a. laiendati tööõnnetuste vastu kindlustust ka põllutöölisele.

Suurem sotsiaalkindlustuse reform on ette valmistatud, mille järgi kindlustatakse haiguste ning vanaduse ja invaliidisuse puhuks peagu kõik palgalised.

Riik ja omavalitsused on samuti hoolitsenud oma teenijate eest, parandades nende majanduslikku olukorda. Erilisel on hoolitsetud perekonnaga inimeste eest.

Ainelistel võimalustel piirides on riik, omavalitsused ja eraorganisatsioonid püüdnud korraldada ka ühiskondlikku hoolekannet. Lastekaitse ja hoolekande teostamiseks anti 1925. a. Hoolekande seadus. Abivajavaist isikuist sai 1935/36. a. ühiskondlikku abi legaliseeritud hoolekande korras ümarguselt 66.000 isikut; neist ligi 35.000 isikut kuulus püsivemale hooldamisele. Lastekaitseks ja hoolekandeks on riik, omavalitsused ja eraorganisatsioonid kulutanud viimasel ajal püsivalt 3—4 milj. kr. aastas. Umbes sama palju maksab riik tööinvaliididele ja vanadele — endistele riigi- ja omavalitsusteenijatele, sõjaväelastele, riigitöölisele, rahvaväelastele ja veneaegsetele pensionäridele pensionide näol. Viimaseil aastail on makstud pensionidena ümarguselt 4½ milj. kr. aastas, millest ¼ kannab riik.

Rahva majandusliku ja sotsiaalse töö kõrval on tehtud edukat tööd ka rahva hariduse- ja kultuuripõllul. Meie saavutused hariduse ja vaimse kultuuri alal on küllalt suured ja tähelepannevad. Meil on kujunenud rahva vaimsetele püüetele ja sihtidele vastav koolikorraldus. Vaimse kultuuri — teaduse, kirjanduse ja kunsti — alal oleme loonud iseseisvuse kestes enam kui seda on loodud kogu eesti rahva ajaloo kestes.

Rahva hariduse arendamiseks oleme loonud rahvusliku algkooli ning asutanud palju kutsekoole mitmetel aladel, samuti kutsealalisi täienduskooli. Endiste viletsate hüttide asemele oleme ehitanud uusi ja ehitanud ümber üle 450 koolimaja, milledest on saanud sõna tõsisel mõttes ajakohased moodsad haridustemplid.

Rahvusliku kultuuri levitamiseks töötab umbes 500 rahvamaja, milledest pooled töötavad nõuetele vastavates ruumides.

Rahva vabaharidustöö arendamiseks väljaspool kooli on avalike raamatukogude seaduse alusel kujundatud üle maa tihe avalike raamatukogude võrk umbes 750 raamatukoguga üle 800.000 raamatuga. Neist ligi 600 raamatukogu on asutatud Eesti iseseisvusaastail; raamatute arv on avalikes raamatukogudes kasvanud samal ajal ligi 7-kordseks.

Koolivaba noorsoo kasvatus töö on võetud teadlikule ja plaanikindlale juhtimisele.

Vabaduspäevaks

IVAR PAULSON

Väljusid võitjana lahinguvallast,
Vaba Sa nüüd, ning nii härrandlik, prii;
Tormid kõik raugenud vastu Su kallast,
Hüüd meil kõigil suus: „Edasi nii!“

Küll kaua, küll kaua Sa kütkes
Pidid vaevlema, kindlaks jäi meel.
Kõige rängemas, raudseski ikkes
Rühkis rahvas Sul vabadusteel!

Sööbinud kõigil' Su võitlus meil hinge,
Tõusevad silme ees ammused lood.
Sinu minevik, valus ja sünge,
Siiski sangarlik, uhked ta vood!...

Kahekõne

R. KALAJA

— Ema, mis see on, et nii helisevad kellad
ja väljas miks lippudemeri?
Päikeses sajab kui kullateri,
aga jõulud ju mööda ja hõbehellad
pajukanad alles tukuvad pakases heinamaal —
pole kevadpühad.
— See on sünnipäev, mu poisu,
sünnipäev on täna su väikesel kodumaal.

— Ema, mis sa tegid, kui sa olid väike
ja su kodukesel oli sünnipäev?
Kas sina ka läksid siis paraadile
ja su kolmevärvi lipukesel mängles päike?
— Ei olnud siis veel kodu sünnipäeva,
olid kurvad, olid rasked ajad...
Võõraste võimuvallas kodurajad,
ja vabadus sündis vast läbi isade vaeva...

— Kuidas see oli, et vabadus sündis,
pääsis kuis kodu siis hädadest suurist?
— Vaata, poeg, nii oli: raudsest puurist
lendas linnuke sinna, kuhu süda sündis —
sinna, kus kodunurme helisevad tuuled.
Laulab koidulaulu oma isade vabal kesal,
kuhu jälle vaevaga kõrttest ehitas pesa.
Kui kasvad, siis rohkem kuuled.

— Oi, trummid ja pasunad, kuule kui valju,
näe, kodukaitsjad, sõjamehed on väljas!
Millal saan endale mõõga, mis nii haljas —
ah, püsse ja tüüke kui palju!...
— Küllap saad, poisu, kui kasvab su rammu
ja isamaa su jõudu noort vajab,
kui malevat kogudes sõjasarv kinkudel kajab —
siis taevast sul juhtigu sammu!

Teaduse edendamise alal töötab peale ülikoolide mitukümmend teaduslikku seltsi ja palju eriasutusi, kes on võtnud enesele ülesandeks arendada teadust ja kunsti meie rahvusliku omapära ja rahva kultuuriliste vajaduste kohaselt. Vaimse kultuuri arendamiseks oleme asutanud üle 2000 seltsi ja ühingu, mis tõestab laiaulatuslikku huvi ja püüdeid hariduse põllul.

Vabariigi 20. aastal on loodusvarade uurimiseks ja nende kasutamiseks asutatud Loodusvarade Instituut laiaulatuslike ülesannetega. Kõrgema teadusliku asutusena on loomisel Teaduste Akadeemia.

Teaduse, kirjanduse ja kunsti edukaks arendamiseks, teadusmeeste, kirjanike ja kunstnike ning kultuuriasutuste ülalpidamiseks ja toetamiseks asutati juba 1925. a. Kultuurkapital, millest kultuurtöö edustamiseks on kulutatud senini ligi 5 milj. kr.

Trükisõna alal on meie iseseisvusaegne toodang samuti üsna mahukas. Kuni 1934. a. on ilmunud iseseisvuse ajal üle 15.500 raamatu, seega umbes sama palju kui ilmus eestikeelseid raamatuid kuni iseseisvuse esimese eestikeelse raamatu ilmumisest saadik, mille 400 aasta juubelit pühitsesime 1935. a.

Usuühingute seadusega (1934. a.) on kiriku- ja usuelu korraldatud usuvabaduse põhimõttel. Kirikule ja tema ametikandjaile on seega antud meie rahva elus kindel ja auväärne koht.

Kokkuvõttes: lühikese iseseisvuse kestes on sõdade ja revolutsiooni ahervartel loodud hästi korras- tatud kultuurriik. See on kogu rahva pingutava töö vili. Oleme jõudnud üle suurte ümberkorralduste aja- järgust ja üles ehitatud edaspidiseks edukaks aren- guks kindlad ja püsivad alusmüürid.

Tallinnas enne iseseisvuse manifesti väljakuulutamist arenevaid sündmusi vaatlesime meie lähemalt „Kaitse Kodu!“ viimastes numbrites, kus peatusime üksikasjalikumalt Maapäeva ajaloolise koosoleku juures 15./28. novembrist 1917. a., mil läks võim Tallinnas enamlaste kätte ja missuguse ülevõimu all tuli meie rahval elada kuni Saksa okupatsioonivägede saabumiseni.

Meie tutvusime ka nende raskustega, milledega tuli meie rahva juhtidel omariikluse mõtte edasiarendamisel võidelda, sest ajad ja olud olid tol ajal rasked ja tumedad, keegi ei osanud kaugemale kui ta nägi midagi ette aimata.

Maapäeva vanematekogu tegelased, kes põranda all töötades ja salaja koos käies võimalusi otsisid, kuidas enamlaste vägivaldavalitsusele lõppu teha ja Eesti riiklikku iseseisvust välja kuulutada, ei teadnud 1918. a. veebruarikuu esimestel päevadel veel uskuda ega loota, et kauaaegsed ja seni täitmatud unistused omariikliku korra väljakuulutamise kohta leiavad täitumist lähemate nädalate, võib öelda isegi päevade jooksul.

Saksa vägede saabumist Eesti mandrile oli oodata juba 1918. a. veebruari teise poole alguses. Enamlaste üha suurenev võimuhaaramine Tallinnas ja ka teistes Eesti linnades oli Saksa okupatsioonivägede peatse saabumise kindlaks ettekuulutajaks.

Teatavasti jõudsid esimesed sakslaste väeosad meie mandrile 20. veebruaril 1919. a. Siis oli iseseisvuse väljakuulutamise mõte meie riigitegelaste peades juba küps. Küsimus seisis ainult selles, kuidas ja missuguses olukorras sellega kõige hõlpsamini toime tulla.

Esimese teate Saksa okupatsioonivägede saabumisest meie mandrile tõid 1. Eesti polgu valvepostid Haapsalu, mis oli tol ajal meie esimese rahvusliku väeosa peakorteriks. 1. polgu juhtidel kindral E. Põdderiga eesotsas oli kohe selge, et olukorrast tuleb informeerida Maapäeva Vanematekogu kõige kiiremas

korras. Kuna telegraaf ja telefon olid enamlaste võimuses, siis ei olnud selle kasutamisele mõeldagi. Tuli otsida teine ja uus pääsetee.

Selliseks pääseteeks osutus teate saatmine Tallinna eriveduril, milleks pikkade kauplemiste järele kohalike enamlaste võimumeestelt, muidugi sõidu õiget eesmärki varjates, lõpuks nõusolek saadi.

Nõnda said Maapäeva Vanematekogu tegelased teate saksa vägede maale tulekust kätte veel samal päeval, s. o. 20. veebruaril. Nüüd oli korraga selge, et asjaga ei tohi enam põrmugi viivitada. Tuli kaaluda võimalusi, kuidas ja kus Eesti iseseisvus välja kuulutada.

Kuna Tallinnas ei avanenud selleks mingisuguseid väljavaateid, siis otsustati sõita Haapsalusse ja seal Eesti iseseisvus 1. Eesti polgu kaitse all välja kuulutada.

21. veebruaril 1918. a. asusid Konstantin Päts, Jüri Vilms ja Lääne maavalitsuse esimees A. Saar Tallinnast autol teele, et enne sakslaste saabumist veel Haapsallu jõuda.

See oli raske ja vaevaline teekond. Teel tuli sõitjatele vastu Vene sõjaväe demoraliseeritud riismeid, keda enamline võimuhullustus oli juba nakatanud ja kelledest igäüks arvas enesel õiguse olevat Maapäeva tegelaste auto kinni pidada ja nende dokumente revideerida. Kuigi sõitjad ütlesid end „toitlusküsimuste korraldamisel“ Haapsalusse sõitvat, ei leidnud see igal pool uskujaid ja neil silmapilkudel pidi Jüri Vilms oma Vene Asutava Kogu liikmekaardi välja tooma, alles siis tehti tee vabaks ja mehed võisid edasisõitu jätkata.

Kuid kaugele siiski ei jõutud, sest sakslased olid juba vahepeal Haapsallu sisse marssinud ja K. Pätsil tuli koos oma kaaslastega poolelt teelt tagasi pöörata.

Vahepealsetest sündmustest jutustab Ajutise Valitsuse rahaminister J. Kukk järgmist huvitavat:

„Õöl vastu 24. veebruari magasin Kadriorus dir. Namsingi korteris. Umbes kella 4 ajal hommikul äratasid meid tumedad mürtsud ja tugev akende põrismine unest. Aknast välja vaadates oli mere poolt välgutaolisi sähvatusi näha, mille järele tugev mürin käis. Ajasime majarahva üles, et ühiselt selgusele jõuda, mis

Enamlasteaegne tänavapilt: punakaardi patrull soojendamas end lõkketule juures

õieti lahti on. Mürtsude järele jõudsimel lõpuks otsusele, et siin on tegemist suurtükilaskmisega laevadelt, umbes Keila sihis. Mürtsutamine kestis umbes ½ tundi, siis jäi jälle vaikselt. Katsusime uuesti magama jääda, kuid uni oli erutatud, ja umbes kella 6 ajal saime teate, et Saksa väed Keila ja Nõmme vahel seisvat ja et enamlased kogu oma kreppliga Vene laevadele olevat põgenenud.

Uulitsale tulles nägime mõnd vähemat enamlast Narva maanteed pidi alla kihutavat, kotid ja pambud vankril ja püss laskevalmis käes. Vist hilisemad kolijad. Varajaselt lehepoisilt ostime mingisuguse era-telegrammi. See oli venekeelne teadaanne Bresti rahust ja kokkuleppes, mille järele Eesti, Liivi ja Kuramaale ajutiselt Saksa politsei väed sisse tuuakse...

Nüüd oli situatsioon täiesti selge.

Tarvis oli kõige kiiremal tegutseda, et mitte linnas anarhia lahti ei läheks ja et Maapäev oma kõrgemaid funktsioone teostada saaks.

Kõigepealt tulid Vanematekogu ja Maavalitsuse liikmed varjupaikadest üles otsida. Päästekomitee oli kogu aja pärast oma äpardunud Haapsalu sõitu koos, kuid ta ei riskerinud veel hommiku vara välja tulla.

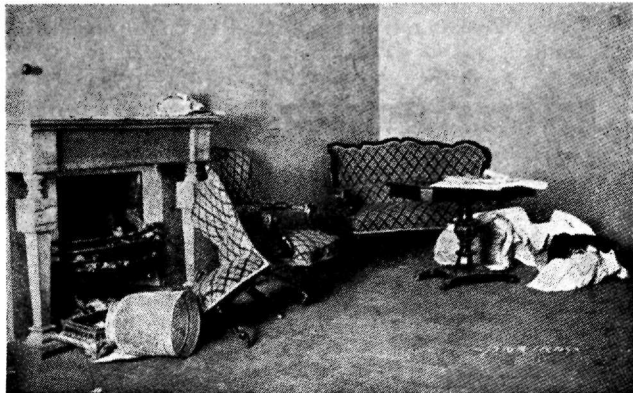
Sõjaväe ülem-komitee asjaajajad leitnant Käärnik ja Rotschild olid pantvangiks võetud, kuid enamlaste põgenemise palavikus Krediitkassa ruumidesse maha unustatud. Nemand koos end. välisminister Hellatiga asusid kohe linna kaitse ja julgeoleku korraldamisele. Kella 11-ks oli juba improviseeritud soomusauto kuulipildujatega liikumas ja enamlaste partei peastaap — n.n. „Kiire“ maja — võeti tule alla, et kindlaks teha, kas mitte mõni hiljaksjäänud enamlane seal peidus ei ole.

Minul isiklikult koos hrade Veileriga, Mikitaga ja Maavalitsuse liikme Petersoniga tuli rutuliselt korraldada juba varem valmis töötatud ja vanematekogu poolt heaks kiidetud manifesti trükkimist ja laialilaoamist.

Trükikojad olid enamlaste poolt natsionaliseeritud, sellepärast oli võimatu manifesti trükkimist varem korraldada. Üksikute usaldusmeeste kätte olid küll ära kirjad manifestist toimetatud, aga ka sealgi ei olnud võimalik seda enne trükkida kui 24. veebruaril.

Asusime hommiku kella 10 paiku „Päevalehe“ trükikotta Dunkri tänaval, käskjalgu ladujate järele saates. Ladujad seletavad aga, et nemad ei julge isiklikult tööle muidu tulla, kui neid mitte just otsekohe väevõimuga ei sunnita. Ei olnud midagi teha — ja töö algas ka püssimeeste kaitse all. Trükiladujate auks peab tunnistama, et nende tõrkumine mitte südamest ei tulnud, vaid kartusest „seltsimeeste“ ees. Töö läks õige kiiresti ja juba kella 2 ajaks olid esimesed eksemplariid trükitud manifestist „Eestimaa rahvastele“ väljas.

Samaks ajaks oli minu poolt kokku kutsutud „Estoniasse“ Haritlaste klubi ruumidesse ka kõik Tallinnas olevad Maapäeva ja Vanematekogu liikmed. Päästekomitee oli seks ajaks ka juba endale avaliku asupaiga valinud ja komitee liige dr. Konik oli klubisse tulnud, et sündmuste käigust informatsiooni saada.“

Toompea lossi siseruumid pärast enamlaste lahkumist 1918. a. veebruaris

Sellest koosolekust mäletatakse üht väga huvitavat ja iseloomulikku juhtumit. Kui dr. Konik sisse astunud, tõusnud Maanõukogu liige V. Maasik, kes oli tuntud enamlastesõbraliku sotsiaaldemokraadina, ja hakanud pärima, kelle loaga Päästekomitee on loodud ja iseseisvusmanifest välja kuulutatud. Tema nägevat siin Maapäeva võimu usurpeerimist. Selle peale tõusnud dr. Konik püsti ja kätt tasku poole sirutades hüüdnud ta Maasikule: „Veel üks sõna ja teid kantakse siit välja!“ Selle peale jäänud V. Maasik vait ja taganenud eemale.

Varem oli kavatsus iseseisvuse manifest „Estonia“ teatri etendusel välja kuulutada, kuid enamlaste võimumed olid teatri sulgenud ja nii ei tulnud sellest kavatsusest midagi välja.

24. veebruari õhtu videvikuks oli iseseisvuse manifest, mis on toodud „Kaitse Kodu!“ käesoleva numbril tiitlil, linnas igal pool üles löödud ja kaupluste akendele välja pandud, kus inimesed seda suure õhinaga lugesid.

Samal ajal algas ka Päästekomitee Rahaministeeriumi hoones oma koosolekut. Maja ustele olid kuulipildujad üles seatud ja valgete käesidemetega sõjamehed pidasid ustel korda. Päästekomitee koosoleku tähtsamaks punktiks oli Ajutise Valitsuse valimine ja tarvilikkude teadaannete avaldamine. Esimese Ajutise Valitsuse koosseisu kuulusid: pea- ja siseminister K. Päts, peaministri asetäitja ja kohtuminister J. Vilms, välisminister J. Poska, rahaminister J. Kukk, toitlusminister J. Raamot j. t.

Приветствие
 Коммунистическому
 Революционному
 Рабочему Совету
 в Ревель
 в связи с
 объявлением
 независимости
 Эстонии
 24 февраля 1918 г.
 К. Пятс
 Я. Вилмс

Päästekomitee käskkiri kaasabi andmiseks st.-kapten Triik'ile Tallinna saabuva madruste rongi pealamiseks. Käskkirjale on alla kirjutanud J. Vilms ja K. Päts

Ministerruum 24/II-18.
 1) Kõik Riigikogu valitud dekreedid võetakse
 ja esitatakse riigikogu liikmetele.
 2) Lõjaväe kogu aptamix - komitee -
 3) Julgema relvade ja sõjaväe alla
 sportimise valitsuse moodustamine.
 4) Kõik rahvasõja lepingud.
 5) Linnavalitsus.
 6) Eesti sõjaväe kaitse Tallinnas ja
 ümbruses. Eesti sõjaväe (kõik automaatid)
 valitud liivlaste lahete ja sõjaväe lahete
 juures.
 7) Kõik ametid, mis on sihtidele jäänud.
 24/II-18. Tallinnas Eesti riigikogu
 juures. Riigikogu majas kokkusaanud riigikogu
 ja Pätsi poolt hädalõpetamise korralduste
 jaoks Eesti riigikogu valitsusele.
 K. Päts

Päästekomitee esimehe K. Pätsi esimeste korralduste konsept

Ajutise valitsuse esimeseks mureks oli sakslaste sissetungimist Tallinna takistada. Selleks ei olnud aga pea mingisuguseid väljavaateid. Viimaks otsustati saata lähenevate sakslaste vägede juure delegatsioon, kes pidi püüdma mõjutada saksa vägede juhatust, et nad Tallinna sissemarssimisega viivitaksid. See delegatsioon suutis ainult niipalju ära teha, et sakslased nõusolekut avaldasid Tallinna sissemarssimist 25. veebruari peale edasi lükata.

Vahepeal arenes enamlaste paaniline põgenemine sadama sihis. Nende punakaartlaste väed, mis olid „parunite“ tagasilöömiseks Keilasse vastu saadetud, löödi veriselt taganema, kusjuures enamlased kaotasid 61 meest, neist 45 surnut ja 16 haavatut. Sakslaste kaotused olid ainult 3 surnut ja 3 haavatut.

Tallinnas oli Eesti rahvamiilitsal, mis end miilitsa-ülema Hellati korraldusel organiseeritud, üksikute enamlastega kokkupõrkeid, kuid need lõppesid kõik kergelt, kuna meie poolt sai surma ainult üks kooliõpilane. Enamlased põgenesid Vene laevadele ja kindlustasid end sadamas, kus nende positsioonid püsisid kuni Saksa väeosade Tallinna saabumiseni.

Ajutine Valitsus jäi kokku kogu ööks. Nõnda saabus 25. veebruari hommik ilusa ja päikesepaistelise ilmaga. Kirikute kellad hakkasid helisema, kutsudes linnakodanikke tänujumalateenistusele ja palvusele. Paljudes kohtades lehvitsid Eesti sini-must-valged lipud.

Kell 12 päeval sõitsid aga juba esimesed Saksa

Eesti Törahwa ja Sõjawäelaste
Nõukogu
Täidesaatew Komitee
Tallinn, Toompää loss

Исполнительный Комитетъ
Эстляндскаго
Рабочаго и Воинскаго Совѣта
Ревель, Вышгородскій Замонь.

6. detsembr. 1917.

№ —

Ilmu ettenäitajale
jumalamaardi väelastele
Petrovile on muresandeks
kehitud kodumaale kon-
stantin Pätsi Eesti Töö-
rahwa ja sõjaväelaste nõu-
kogu täidesaatew komi-
teesi kaudu.

Esimees J. Vilms
Sekretär J. Kõpp

Päästekomitee esimehe K. Pätsi vangistamise käsk J. Anveldi allkirjaga

jalgratturid linna sisse. Okupatsiooniväed olid saabu-
nud...

„Meie jõud on murtud,“ ütles Jüri Vilms, vaadates
Ajutise Valitsuse ruumide aknast välja, lisas aga kohe
sealsamas julgustavalt juure: „kuid mitte Eesti ise-
seisvus!“

Ja tõesti, need J. Vilmsi sõnad osutusid tõeks, kui-
gi nende sõnade ütleja ise pidi paar kuud hiljem andma
oma elu Eesti iseseisvuse altarile.

Sakslaste sissesõit Tallinna sündis ilma vähemagi
vastupanuavalduseta. Igatahes ei võinud sakslased
uneksi ette aimata, et Tallinn kui end. Vene kindluse-
linn end nii kergesti alla annab. Kuid põgenevatel ve-
nelastel ja enamlastel oli aega ainult oma naha pääst-
misele mõtelda, vastuhakkamisele ei julenud keegi
mõteldagi.

Venelaste laevastik seisis tol silmapilgul veel Tal-
linna sadamas ja põgenevate enamlaste mureks oli nüüd
ainult see, kuidas laevadega minema pääseda. Selleks
saatsid nad oma delegatsiooni Saksa vägedele Pärnu
maantele Diakonissi haigemaja juure vastu. Delegat-
siooni kuulusid peale polkovnik Panovi veel kaks mad-

rust-komissari. Delegatsioon võeti Saksa väejuhtide
poolt vastu ja kui algasid parajasti läbirääkimised Vene
laevade lahkumise kohta Tallinna sadamast, ilmus paar
Saksa lennukit linna kohal nähtavale ja kohe oli kuul-
da sadama poolt mürske ja lennukite ümbrusse tek-
kis väikesi suitsupilvi. Vene laevad olid hakanud len-
nukeid pommitama! Sellest sai Saksa väejuhatus
nii vihaseks, et tahtis ve-
nelaste parlamentööre
siinsamas seina ääre ase-
tada, kuid leppis lõpuks
ainult nende arreteeri-
misega.

Kell 4 peale lõunat
sõitis ka Saksa vägede
ülemjuhataja kindral
Seckendorf võitja poosis
ratsa läbi Tallinna
uulitsate. Paistis, nagu
oleks ta oodanud linna-
elanike truualamlikke
austusavaldusi ja ovat-
sioone. Aga linn seisis
tummalt ja vaikselt, kee-
gi ei kummardanud,
keegi ei hõisanud. Rah-
vas tundis seisukorra
raskust.

Säärases järjekorras
rullusid sündmused meie
kodumaal vabariigi sün-
nipäeval, 24. veebruaril
1918. a., ja selle lühikesel
elperioodil. Aga kui
vaadelda meie riigi sünni
ajalugu üksikasjaliku-
malt, siis satume meie

veel teistelegi tähtpäevadele, mis tähistavad meie riik-
liku iseolemise saabumist ja sündi, kuigi nende osa on
väiksem ja teisejärgulise tähtsusega. Nagu lugejad käes-
olevast numbrist teisalt lähemalt leiavad (v. 24. veeb-
ruar 1918. a. meie provintsilinnades), kuulutati Eesti
iseseisvus Pärnus välja juba 23. veebruaril 1918. a., see-
ga üks päev varem. Seda tähtpäeva ei saa aga tema
kohaliku iseloomuga arvestades Tallinnas väljakuuluta-
tud manifesti kõrval niivõrd tähtsaks pidada, et sellele
tuleks anda riiklikus sünniloos eesõigus.

Ka langeb meie provintsilinnadest Haapsalule see
au, et seal sõlmiti juba 21. veebruaril 1918. a. 1. Eesti
Polgu tegelaste ning K. A. Hindrey ja Saksa oku-
patsioonivägede vahel leping, mida nimetatakse Eesti
vabariigi esimeseks välispoliitiliseks aktiks. Ka selle
kohta leidub lähemalt ülevaates: „24. veebruar 1918. a.
meie provintsilinnades“. Eesti iseseisvuse sünni ajaloo
vaatlejad hindavad seda lepingut kui Eesti iseseisvuse
esimest avalikku deklaratsiooni, mis kinnitab juba Eesti
vabariigi kui niisuguse olemasolu. See oli hädaleping ja
sündmustest etteruttamine, kuid tekkinud olukorras ei
olnud teist pääseteed.

Lõpuks veel omab teiste kõikide tähtpäevade kor-

ral Eesti vabariigi sünniloos omaette tähtsuse 28. november 1917. a., mil Eesti Maapäev oma ajaloolisel koosolekul deklareeris end ainsaks kõrgema võimu kandjaks Eestimaa (vaata „Kaitse Kodu!“ nr. 22 — 1937. a.). Seda tähtpäeva on peetud mõnelt poolt võrdseks 24. veebruariga ja selle päeva pühitsemise küsimus on olnud mitmel korral päevakorral. Eriti viimasel ajal on hääli kuuldavale tulnud, mis nõuavad 28. novembri kui Eesti vabariigi sünnipäeva tõstmist ta aukohale. 28. novembri tähtpäeva kasuks on isegi meie tuntumad juristid oma arvamis avaldanud, kuid nähtavasti ei ole selle päeva otsustel Eesti riigi saamisloos nii suurt kaalu, et 24. veebruar võiks selle varju jääda.

15./28. novembri tähtsust Eesti riiklikus elus hakati hindama juba vabariigi esimestel aastatel. Eesti Ajuti- sele Valitsusele 24. jaanuaril 1919. a. esitatud haridus- ministeeriumi seletuskirjast Vabariigi pühade määrase eelnõu juure loeme järgmist:

„28. novembril 1917. a. kuulutas Eesti Maapäev en- nast kõrgemaks riigi võimu kandjaks Eestimaa ja 24. veebruaril 1918. a. teatas Eesti Maapäeva vanemate nõukogu, kellele selleks Maapäeva poolt tarvilikud voli- tused olid, Manifestis kõigile Eestimaa rahvastele: „Eestimaa tema ajaloolistes ja etnograafilistes piirides, kuulutatakse tänasest päevast iseseisvaks demokraatli- seks vabariigiks.“ Vabariigi väljakuulutamise päevast saab varsti aasta mööda, aasta täis raskeid katsumisi ja heledaid lootusi... Usku on, et lootused võidavad! Kuid vabariigi sügavad alusmüürid on veel rajamata:

ei ole veel mitte terve rahva hinges tema aade tarvilist püsivust ja jõudu omandanud. Muidugi teeb ajalugu ise oma töö, kuid tegevuseta ootama jääda ei või. Teine Vabariiki ümbritsev aateilm tuleb aegajalt tulepunkti koondada, et ta siit sügavamini rahva paremasse tead- misse tungiks. Niisugusteks tulepunktideks peavad olema: „Iseseisvuse päev ja Vabariigi päev.“

Ulaltoodud seletuskirjale on toleaeagne Ajutise Va- litsuse peaminister K. Päts kirjutanud 27. jaanuaril 1919. a. järgmise resolutsiooni: „Niisuguste pühade mää- ramine jääb Asutava Kogu hooleks.“

See küsimus oli hiljem ka Asutavas Kogus arutusel, kuid haridusministeeriumi ettepanek ei leidnud seal tarvilikku kõlapinda. Nagu nähtub Asutava Kogu poolt 27. aprillil 1920. a. vastuvõetud „Määruses püha- de ja puhkepäevade kohta“, on Eesti vabariigi iseseis- vuse päevaks arvatud 24. veebruar, kuna 28. novembri pühitsemise ettepanek on jäetud kõrvale. Nähtavasti on säärast otsust mõjutanud juba Asutava Kogu seletus Eesti riiklikust iseseisvusest 19. maist 1919. a., kus öel- dakse, et „24. veebr. katkes lõpulikult riikline side Eesti Vabariigi ja Venemaa vahel“.

Kodaniku seisukohast vaadatuna omab 24. veebruar kõikide teiste tähtpäevade seas siiski esikoha ja juba 20 aasta jooksul oleme meie õppinud ja harjunud seda päeva kui tõelist Eesti vabariigi sünnipäeva pühitsema ja teeme seda tänavugi vaikselt harduses, avameelses rõõmus ja südamlikus rahu. Les.

ADLER

ADLER AUTODE

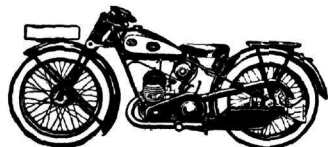
ainuesindus Eestis

Adler Trumpf-Junior Kr. 3.500.—
Adler Trumpf . . . „ 4.800.—
Adler tüüp 10 . . . „ 6.800.—

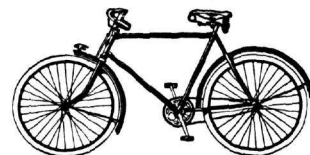
Tüüp 10: Autotehnika
sensatsiooniline uudis!

N. S. U. MOOTORRATTAD: Kõige ostetavam mootorratas Eestis.

Hiiglamenu leidnud rahuldatud omanik-
kude kaasabil.

JALGRATTAD: Husqvarna
N. S. U.
Adler
Phänomen

Kõik ühtmoodi nõutavad!

A.-S. TORMOLEN & Ko Tallinn, Raekoja plats 17. Narva, Joala 14

Rootsi kvaliteetsaadused

Peaesindus ja ladu:

LINKE & MARTINSON

Tallinn, Vene tän. 11,
telefon 432-86 ja 432-58

24. veebruar 1918 meie provintsilinnades

20 aasta eest, kui riiklik iseseisvuse manifest Eestimaa Päästekomitee poolt Tallinnas välja kuulutati, valitses suures osas meie provintsis sellest suurest rõõmsonumist täielik teadmatus. Paljudes linnades olid 24. veebruaril 1918. a. Saksa okupatsioonivõimud juba sees, teistesse linnadesse jõudis teade iseseisvuse manifestist hilinemisega, ainult mõnesse kohta jõudis see rõõmsonum õigel ajal ja isegi enne seda (näit. Pärnu).

Kuidas seisukord meie provintsis iseseisvuse väljakuulutamise ajal õieti oli, selle kohta korraldas „Kaitse Kodu“ provintsilinnade seas ringküsimuse, mille kohta saadud materjali avaldame läbitöötatult allamal.

artus, Eesti rahvusliku ärkamise südames, erines olukord 24. veebruaril 1918. a. mitmeti Põhja-Eesti omast. Oige üksikasjalisi andmeid tolaeasete äravuspäevade kohta sisaldavad linnanooniku Johannes Lehmanni ülestähendused, kust selgub otsekohe ka üldtuntud tõsiasi, et iseseisvuse manifest ei saanud Tartusse 24. veebruariks.

Alles mõni päev enne seda oli Tartu ajutiselt vabanenud 2,5 kuud kestnud enamlikust võimavalitsusest, mis tugenes linnas asuvale Läti Kütide polgu ja punakaartlaste jõule, oli aga muidu vähem verejäänuline kui Vabadussõja võitluspäevil. Eestlusele, kes vahepeal Kerenski-aegse omavalitsuse vaba valimise võimaluse põhjal oli pääsnud linnavalikogusse, osutus enamlik võim selle lühikese valitsusaja kestes vähem ohtlikuks kui saklastele, kellede keskel oli rohkem jõukaid kodanikke. Ent mitmedki tuntud eesti mehed olid vahepeal vangistatud, teiste hulgas ka polkovnik A. Tõnisson ja dr. Oskar Kallas.

Brest-Litovski rahuläbirääkimiste nurjumiskäik oli üldiselt tuttav ja iga päev tõi uusi andmeid Saksa okupatsioonijõudude lähenemisest. Seda viimast kartsid enamlased väga ja nad tegid ettevalmistusi kiireks lahkumiseks, mis seisis selles, et võeti kaasa rikkamate kodanike väärtasju ja raha ning kavatseti tühjendada ametiasutuste kassasid, mis aga ebaõnnestus omakaitse ja linnavalitsuse liikmete julge

Tartu linnaepee kindral
A. Tõnisson

vaheleastumise tagajärjel. Kui 19/20. veebruar kujunesid põgenemispäevadeks, siis koguni vabastati enne Tartu vanglast 158 vangi, nende hulgas ka dr. Oskar Kallas.

Enamlased olid 21. veebruariks täiesti lahkunud ja järele jäid vaid Läti Kütide ohvitserid. Tolleaegne linnaepee Kriisa andis seepeale linnaokodanikele päevakäsu, milles ta teatas „hirmuvalitsuse komitee“ põgenemisest ja Saksa vägede jõudmisest Valga lähedusse. Esimeses päevakäsus oli ka öeldud, et linnavalitsus võtab võimu enda kätte. Sellaseid päevakäsku ilmus kokku 5, neist järgmised juba linnavalikogu otsuseid sisaldavatena. Korra alalhoidmine linnas tehti ülesandeks Tartus

asuvatele väeosadele. Viimaste hulgas tuleb mainida ka üsna rohkearvulist Tagava pataljoni nimelist väeüksust, kuhu tol ajajärgul kuulus J. Lehmanni andmeil umbes 2000 mehe ümber. Nõupidamisel, mis toimus 19. veebruaril Jaan Hünersoni korteris, viibisid peale teiste ka linnaepee Kriisa, Karl Einbund, Julius Kuperjanov. Seal arutati vahepeal vangistatud eestlaste vabastamise võimalust, ent ülevõim oli tugev ja vabastamine oleks toonud kaasa vabastavate elu kaotuse. Hiljem areneski asi soodsamalt.

Huvitav neist päevakäskudest on viies, antud 23. veebruaril 1918, kus tehakse kõigile 20—40 a. vanustele meeskodanikele kohuseks ilmuda hiljemalt 24. veebruariks kell 3 kodanliku miilitsa ridadesse.

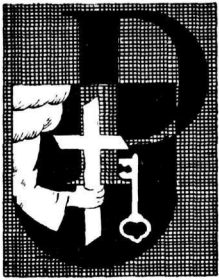
Kõik kujunes siiski teisiti. 24. veebruaril kella 1/211 paigu jõudsid Saksa okupatsiooniväed juba Tartusse. Veel kaks päeva püsis omavalitsuslik võim eesti linnavalikogu käes, kuid siis hakkas maksta saksa sõjaväelaste valitsus.

Mis puutub otseselt iseseisvuse manifesti, siis ainult aeg takistas selle õigeaegset saabumist Tartusse. Üldiselt andmeil Peeter Põld oli nende paberitega teel, kuid jõudis Jõgevani ja siis olid sakslased juba linnas. Friedebert Tuglase ülestähendused „Kriitikas“ pajatavad, et teine mees manifestiga oli Karl Ast. Niihästi ühel kui ka teisel tuli põgeneda juba okupatsioonivõimude eest. Kuuldus iseseisvuse manifesti väljaandmisest levis aga Tartus siiski, eeskätt „Postimehe“ toimetuse liikmete ja linnavalitsuse tegelaste kaudu suust-suhu. Pidulik ettelugemine toimus alles 12. novembril kõigis ametiasutustes ja koolides, s. o. päev pärast okupatsioonivõimude lahkumist Tartust.

Moment Tartu linnaepee J. Kriisa ja Saksa okupatsioonivägede oberst-leitnant Buchfinck'i kohtamisest.

ärnus arenesid sündmused oma käiku. Oli andmeid, et Saksa okupatsioon on paratamatu. Saksa väed liikusid edasi, lähenedes Riia poolt, ja teine osa tegi ettevalmistusi Saaremaalt mandrile edasitungimiseks. Enamlaste meeoleu läks närviliseks. Nad hakkasid pantvange võtma ja Tallinna saatma. Ka Pärnus vangistati mitmed tegelased, teiste hulgas Maapäeva saadik H. Kuusner, ka Pärnu raudvara „vana“ Karu pidi „soolaputkas“ istuma, nagu ta ise väljendada armastas.

Ka mind hoiatati, et ma olevat mustas nimekirjas. Kuid sündmused arenesid imekiiresti ja ühel heal päeval, — see oli vist 21. veebruaril 1918. a. — sai teatavaks, et enamlaste juhid on Pärnust põgenenud.

Kohe pärast enamlaste lahkumist kutsusime „Endlas“ kokku rahvakoosleku, kus mitmed kõned päevakorras olid. Kõnelesid peale minu veel adv. Talts, Eltermann ja mitmed teised. Asutasime korrakaitse komitee ja avaldasime teadaande, milles teatasime, et ülemvõim Pärnus on Eesti pataljoni käes, kelle korraldusi kodanikel tuleb täita korrakaitse ja julgeoleku alal. Nõnda jõudis kätte ajalooline 23. veebruar Pärnus.

Oli selge talveilm. Lumi kiirgas linna tänavail. Oli tunne, et midagi peab sündima. See oli kella 4 paigu, kui läksin Maapäeva saadiku H. Kuusneri poole. Ei mäleta kas mind kutsuti või juhtusin ise minema. Leidsin seal ees ühe võõra. See oli lüheldast kasvu vanapoolne härra, poolkasukas seljas, siledaksatud näoga. Hr. Kuusner tutvustas meid. Selgus, et see oli Maapäeva ametnik, Soop oli vist tema nimi. Asusime kohe asja juure. Soop seletas, et ta on Maapäeva vanematekogu poolt Pärnu saadetud. Maapäeva vanematekogu oli kokku seadnud, nii jutustas ta, iseseisvuse manifesti, kuid Tallinnas puudus võimalus iseseisvuse väljakuulutamiseks, sest seal valitsesid veel enamlasted ja iga silmapilk oli oodata sakslaste sissemarsimist. Oli karta, et üldse korda ei lähe avalikult iseseisvust välja kuulutada. Tallinnas oli teada, et Pärnus on enamlaste võim langenud ja eesti omavalitsuse asutused tegevusse astunud. Kuulsime, et iseseisvuse manifest on ka teistesse linnadesse saadetud. Juriidiliselt ja kõlbeliselt oli väga tähtis, et enne sakslaste sissetulekut korda läheks Eesti territooriumil Eesti iseseisvus avalikult välja kuulutada. Rahvusvaheliselt oli sel suur tähendus. Kui need seisukohad olime läbi arutanud, hakkas Maapäeva ametnik manifesti algteksti otsima. Ta võttis jalast kõrge kalossi, rebis kinniõmmeldud ääre seest-poolt katki ja võttis sealt välja väikese kokkurullitud paberilipaka. Õhukesele valgele lehele oli masinal kirjutatud iseseisvuse manifesti algtekst. Neid oli kaks eksemplaari. Võtsin need endale, et neid trükkimasina all kiüres korras paljundada. Sealsamas tegime ühes H. Kuusneriga otsuse — kanda iseseisvuse manifest veel sama päeva õhtul „Endlas“ ette. Määrasime selle toimingu kella 8 õhtul. Lahkusin kohe Kuusneri juurest, et korraldusi teha iseseisvuse avalikuks väljakuulutamiseks. Tarvilised teated saatsin laiali, Eesti pataljonile tehti korraldus osa võtta täies koosseisus sellest pühalikust talitusest. Samal ajal lasksin iseseisvuse manifesti trükkida. Kui ei eksi, tellisin manifesti 60.000 eks. Trükkikoda töötas kiiresti, nii et õhtuks kella 8 olid esimesed iseseisvuse manifesti trükitud eksemplaarid juba käes. Kell 7 järel õhtul oli seltskondlike organisatsioonide esindajate nõupidamine Karu korteris. Osavõtjad olid: linnapea abi Timusk, maavalitsuse esimees Reiman, H. Kuusner, J. Karu, vist veel ka A. Jürmann, Piiskar ja veel mõned tegelased. Mäletan selle nõupidamise üldist käiku väga hästi. Arutati küsimust, kuidas ja kelle läbi peab sündima iseseisvuse manifesti ettekandmine. Mina avaldasin arvamist, et manifesti peaks ette kandma mõni valitud asutuste esindajaist. Jäime peatuma H. Kuusneri juure, kes, kui Maapäeva saadik, nõus oli seda tegema. Nii langes selle nõupidamise otsusel H. Kuusnerile austav ülesanne, olla esimeseks iseseisvuse avalikuks väljakuulutajaks Eesti riigi rajamisel.

Jõudis kätte õhtu kell 8, määratud iseseisvuse manifesti avaldamiseks.

Oli selge õhtu. Paras talvekülm. Sinakast taevast hakkasid õhtu jõudmisel paistma üksikud tähed. Nende hulk kasvas järjest, nõnda kui kasvas rahvahulk „Endla“ esisel platsil. Tuli ka Eesti pataljon, küll mitte rohkel arvul, oli umbes sada meest täies relvastuses. Rahvast kogunes suurel hulgal, hoolimata sellest, et ainult lühikest aega oli võimalik sündmusest ette teatada.

Jõudis kätte pühalik silmapilk. „Endla“ rõdul süüdati põlema tõrvikud. Vähe aega pärast kella 8 ilmus rõdule Maapäeva saadiku H. Kuusneri auväärne kuju, käes oli tal iseseisvuse manifest. Selge ja kaugele kostva häälega luges ta ette iseseisvuse manifesti. Kostasid sõnad sajad ilusaimate unistuste täideminekust... esimest korda vabas ja iseseisvas Eestis pärast sajandeid kestnud mureööd... See oli pühalik silmapilk, tunded haarasid hingepõhjani iga eestlase südame. Hetkeks unustasid kõik, mis neid ümbritses. ka hädaohu, mis igal sammul varitses noort, uuestisündinud vabadust. Pärast manifesti ettelugemist kõlasid aupagud Eesti pataljoni poolt. Pühalik talitus oli sellega läbi. Rahvas hakkas laiali valguma...

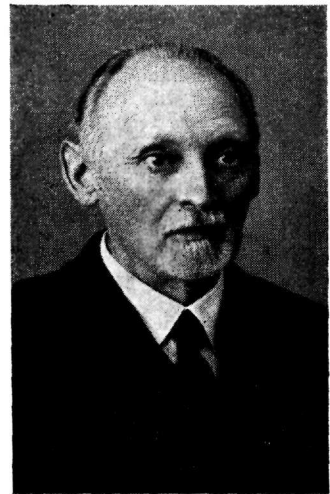
Veel samal õhtul otsustati järgmisel päeval korraldada suur manifestatsioon Eesti iseseisvuse auks. Seltskondlike organisatsioonide ja omavalitsuse asutuste esindajate nõupidamisel valiti mind manifestatsiooni juhatajaks. Nii jõudis öö... esimene valge öö pika mureöö järele... Linna tänavatel oli elavat liikumist hilja ööni. Vahetpidamata kostis püsside rugin üle uinuva linna...

Nii jõudis kätte 24. veebruar 1918. a. Tõusev hommiku-päike leidis ees rõõmsast ärevusest ja ootamata võimaluste arutustest kihava linna. Tänavail oli elav liikumine. Räägiti eilsest suursündmusest. Manifestatsioon pidi algama kell 12 päeval. Kuid ammu enne seda hakkasid kogunema rahvahulgad. Kell 12 päeval oli „Endla“ esine plats rahvahulkadest täidetud. Olid ilmunud koolid ja pataljon.

HENDRIK SOO

Pärnu linna miilitsaülem 1917. 1. III — 1918. 15. I
Pärnu linnapea 28. II 1921
— 1. II 1924 ja 25. märtsist
1936. a. kuni sentni.

Vann. adv. Jaan Leesment.
Pärnu linnapea 1917—1918.

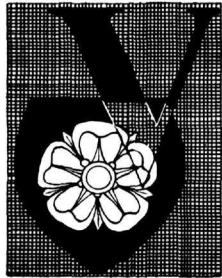
Manifestatsiooni pidustused algasid kõnega, mille pidasin „Endla“ rõdult. Ütlesin oma kõnes kokkuvõetult järgmist: „Ammu oodatud silmapilk Eesti rahva elus on kätte jõudnud. Aastasadu igatsetud on täide läinud. Eesti, on vaba! Loodame, et pealtungivad Saksa väed meie iseseisvust austavad ja meie riigiga vaenujalale ei asu. Tulgu mis tahes, tahame viimse veretilgani kaitsta oma iseseisvust.“ Kõnele järgnes hünn, mida määra-

tud rahvahulgas suure vaimustusega kaasa laulsid. Hümni ajal tõmmati Eesti sini-must-valge lipp „Endla“ kohale vardasse. Lipu ülestõmbamisel juhtus iseloomulik nähtus. Ülestõmbamisel jäi lipp poolde vardasse seisma ega saadud teda varda tippu tõmmata. Tõmbaja laskis lipu alla langeda. Katsus teist korda uuesti. Nüüd läks tal korda lipp varda tippu tõmmata, vahu ta peatuma jäi. See oli sümboolne kujutus meie iseseisvuse võitluse käigust. Esimene katse ei toonud täit vabadust, okupatsioon tuli vahele. Viimaks tõmbas eestlane iseseisvuse lipu ometi lehvima. See lipp „Endla“ kohal jäi tükiks ajaks vabalt lehvima, ka siis veel lehvis ta, kui saksa okupatsiooniväed Pärnus olid. Viimaks oli saksa kiivris Mihkel ta maha võtnud, salaja, kui keegi ei näinud.

Manifestatsiooni avakõnele järgnesid mitmed teised kõned sealsamast „Endla“ rõdult. Nii kõnelesid sealt A. Jürmann, J. Piiskar j. t. Lõpuks valdas meid kõiki ülev tunne, andsime suud üksteisele, olles pisarateni liigutatud õnnelikust silmapilgust, mille saatuse tahtel üle elada võisime... Niivõrd valdav ja kaasakiskuv oli meile iseseisvuse mõte.

JAA N JÄRVE,
Laiuse õpetaja, „Pärnu Postimehe“
toimetaja 1918. a.

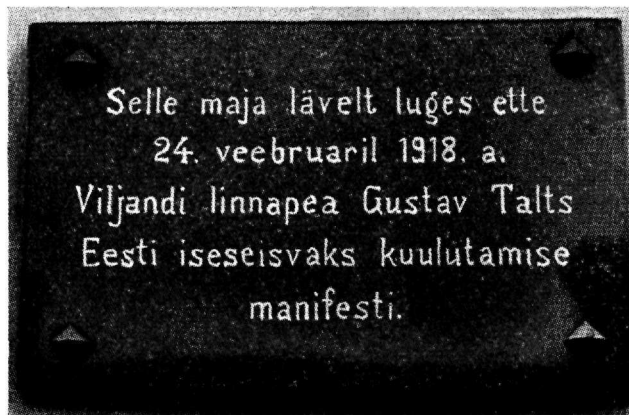
*

iljandis sündis Eesti Vabariigi iseseisvuse väljakuulutamise nagu mujalgi Eestis õige erakorralistel aegadel.

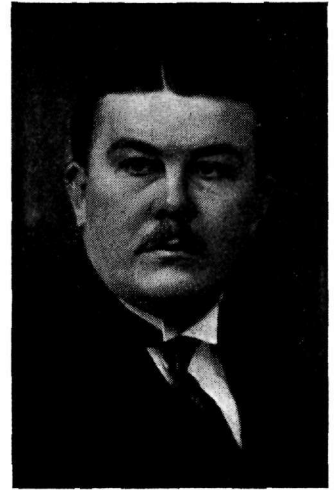
Enamlased lahkusid Viljandist õöl vastu 23. veebr. umbes kell 3 paigu. See lahkumine tuli neile enestele ootamatult, nii et üksikud tribunaali liikmed, kes just otsekohe lahkumise momendil ei viibinud staabis, jäid maha, ja ärkasid õisest unest, kui juba eesti võimud neid hommikul äratasid. Ka jäid edasi töötama tribunaali poolt maale „hallide parunite“ areteerimiseks välja saadetud punaväelaste salgad.

Suur oli nende üllatus, kui nad areteeritute tagasi jõudes ei leidnud oma staabis ees Lombakut, Pöögelmanni j. t. oma juhtivaid tegelasi, vaid leidsid Eesti võime, ja et areteeritute asemel areteerijad ise kinni pandi. Neli kuud oli kestnud enamlaste võimutsemine, surve ja press, kus Eesti iseseisvuse ja rahvusluse mõtte kandjaid kõige julmemalt taga kiusati. Kuid peab konstateerima, et kõigele sellele vaatamata meie omakaitse organisatsioonid ja truuksjäänud rahvuslikud sõjaväeosad töötasid julgesti ja korralikult.

Viljandi ringkonnakohtu ukse kõrvale Eesti iseseisvuse väljakuulutamise tähistamiseks kinnitatud mälestustahvel

Umbes tund aega pärast enamlaste lahkumist, s. o. kella 4 ajal hommikul 23. veebr., olid eesti võimud juba enamlaste staabi ehk tribunaali (praegune Viljandi ringkonnakohtu hoone) peremehed ja jagasid seal oma käske. Mõne tunni pärast, s. o. kell 8 hommikul, oli raekojas linnavolikogu koosolek, kus võeti seisukohti muutunud olukorras.

Gustav Talts

Mis väljaspool Viljandit sündis, oli meil kõigil väga uduselt teada. Telegraaf ja telefon olid seniajani enamlaste kasutada ega hakanud ka otsekohe pärast nende lahkumist korralikult töötama. Siiski 23. veebr. õhtupoolikul olid meil enamlaste põgenemise põhjused teada — nimelt saksa okupatsiooniväed olid hakanud õige hoogsasti liikuma. Meid ei häirinud see teade põrmugi. Meie kodanlised ja sõjaväelised asutused täitsid oma ülesandeid nii nagu meie antud olukorras leidsime tarvilise olevat, ja kahe päeva jooksul oli meil maksmas niisamasugune kord, nagu valitses enne enamlist riigipööret.

24. veebr. umbes kell 8 hommikul ilmus minu juure koju veidi kohkunud näoga mulle varem tuntud maamehe moodi riides Pärnu mees Jakob Karu. Ta oli eelmisel päeval Pärnust teele asunud, kasutades raudteerongi ja hobuseid ning oli läbi öö rännates jõudnud õnnelikult Viljandisse. Kaenlas oli tal suur pakk „Manifest kõigile Eestimaa rahvastele“.

See oli viljandlasile oodatud uudis, mis täitis meie südamed uhkuse ja rõõmuga. Eesti oli astunud ajaloolisel momendil otsustava sammu ja kuulutanud end iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks. Nüüd seisis eesti rahval ees kindel siht — omariiklus ja uus lootusrikas tulevik. Meie teadsime, et sel momendil seisis saksa okupatsiooniväed Mõisakülas — Eesti territooriumi pinnal — ja et nad täna või homme jõuavad järjega Viljandisse. Kuid see meid ei heidutanud. Meie teadsime, et ees seisavad rängad võitlused vabaduse ja iseseisvuse eest, kuid meie teadsime ka seda, et julgete päralt on võit. Ja et Eesti sel momendil talitas õigesti ja targalt, tõendab asjaolu, et meie praegu pühitseme oma 20. iseseisvuse aastapäeva.

Otsekohe kui manifestid minu juure toodi, toimetasin mina need edasi raekotta, sealt toimetati nad kiirkäskjalgede kaudu ja muul viisil edasi maakonda — valdadesse ja alevitesse — ühes korraldusega nad avalikesse kohtadesse üles kleepida ja avalikult rahvahulkadele ette lugeda.

Viljandis otsustasime iseseisvuse manifesti ette lugeda kell 3 pärast lõunat selleaegse tähtsama valitsushoone, praeguse Viljandi ringkonnakohtu, lävelt.

Nagu eelpool tähendatud, olid meil Viljandis sidemed teiste eesti keskustega õige puudulikud. Ajajärk oli aga põnev ja täis igasuguseid sündmusi. Sel ajal osa rahvast otse elas uulitsatel ja igasugused teated olgu head või kurjad said viibimata üldsusele teatavaks. Nii ka teade, et täna 24. veebruaril, kell 3 pärast lõunat loetakse Viljandis Eesti Vabariigi iseseisvuse manifest ette, oli otsekohe teada kogu linna rahvale, nii vanale kui ka noorele.

Juba kaua enne määratud aega oli kogunenud Viljandi ringkonnakohtu hoone ette Posti tänavale loendamatu hulk rahvast. Posti tänav Lossi tänavast kuni endise postkontorihooneni oli nagu lõputu rahvameri. Ei olnud siin ükski linlased, siin oli ka palju maarahvast, kes hommikul linna tulles oli jäänud ootama, et seda ajaloolist sündmust kaasa elada.

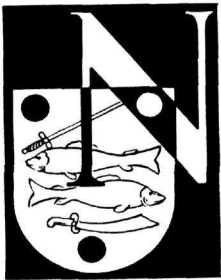
Iseseisvuse manifesti ettelugemine toimus täielises rahus ja vaikuses. Ei tulnud ette ühtki vahelehiüet, ühtki korra-rikkumist, mis sel ajal suurtel rahvakogunemistel oli harilik nähe. Oli näha, et kogu rahvas, hoolimata oma veel käärivast meelsusest, sai aru läbielatava momendi tõsidusest ja tähtsusest.

Manifesti ettelugemise järele lauldi isamaahümni. Mulle tundub, et Viljandi linnas pole see laul varem ega hiljem kolanud nii hoogsalt ja vägevalt nagu 24. veebruaril 1918. a.

S. TALTS,

Viljandi linnapea Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel.

*

arvas moodustati 1917. a. märtsi revolutsiooni mõjutusel 3. märtsil Tööliste ja Soldatite Nõukogu. Algatajaks ja organiseerijaks oli Jaan Anvelt. 4. märtsil nõukogu valis Täidesaatva Komitee. 13. märtsil Anvelt leiab, et Täidesaatev Komitee ei avalda küllalt energilist tegevust. Põhjuseks olevat, et valitud liikmed ei seisa oma ülesannete kõrgusel. Komitee valitakse seejärel ümber (8 liiget tööliste ning 8 liiget soldatite seast).

Aja jooksul läks kogu võim linnas enamlastest koosneva Tööliste ja Soldatite Nõukogu kätte, kusjuures linnapeaks sai läti kommunist A. Dauman. Vabrikute töolistest moodustati punaarmee ning raekotta asutati relvaladu. Algasid n.-n. „revolutsiooni vaenlaste“ vangistamised. Vangid peeti kinni Kreenholmi vangimajas, kust neid viidi sageli ka mahalaskmisele. Eriti raskeks muutus olukord linnas enne saksa okupatsioonivägede tulekut. Märtsi algul 1918 saabus Narva kurikoolus revolutsiooniliste madruste juht Döbenko ühes 600 madrustega. Viimane oli enne seda Kroonlinnas teostanud Kroonlinna mereväehvitseride seas kohutava vere-sauna. Döbenko kuulutas Narva raekoja trepilt avalikult punase terrori välja. Sellekohaseis punase tektista müüri-lehtedes ähvardati surmaga kõiki „revolutsiooni äraandjaid“. Saksa väed saabusid Narva 4. märtsil, vabastades ka poliitilised vangid.

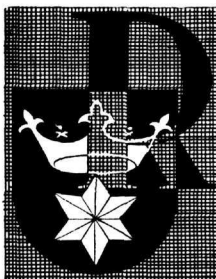
Sellaseis oludes osutus Eesti iseseisvuse avalik väljakuulutamine ja Eesti Maapäeva manifesti ettelugemine võimatuks. Ometi ei jäänud iseseisvuse väljakuulutamine Narvas teadmatuks. Hea õnne peale oli teade enamlaste merele põgenemisest ja iseseisvuse Tallinnas väljakuulutamisest saadetud telegrammina Narva ajalehe „Meie Elu“ toimetaja Chr. Kaarna (praegu Eesti Panga dir.) nimele, õnneks ei mõistnud postkontori ametkond eesti keelt ning telegramm toodi Kaarnale öösel vastu 25. veebruari koju kätte. Kaarna kutsus kohe toimetusse rea ustavaid mehi kokku (koos oli umbes 10 isikut), kus peeti aru, kas ei tuleks hakata ka Narvas punaseilt ametiasutusi üle võtma. See plaan heideti küll peagi kõrvale, kuna enamlastil olid raekojas j. m. kuulipildujad väljas. Seevastu otsustati iseseisvuse teadaanne K. Anvelt ja Ko trükikojas paljundada ning levitada. Trükikoja osanik ja tegelik juhataja Jakob Kull võttis trükkimise enda peale. Trükkimisega alustati kell ½2 ning kell ½5 olid esimesed telegrammid väljas, mida nooremad mehed asusid agaralt levitama. Agaraimaid levitajaid olid Kreenholmi kontoriametnik Martin Post ja Gustav Lorentz (hiljem riigik. liige). Post kleepis ühe eksemplaari isegi Kreenholmi vabriku sisse kuulustustahvlile. Kokku trükiti teadaannet umbes 2500 eksemplaari. Trükkimine kestis kuni kella kaheksani hommikul. Siis, enne tööliste trükikotta tulekut, lahutas Kull trükilao ära ja, kuna ta tundis end veidi haiglasena, heitis voodisse, seades ka rohuklaasid voodi ette. Kella 10 paigu aga tuli 5 punaväelast Kulli järele. Viimane väitis küll end olevat haige, kuid kohe pörutasid punased vastu: „Kas te öösel, kui telegramme trükkisite, ka haige olite?“ Kulli juure juhatanud punaväelasi sama

trükikoja osanik Friedrich Puksman, kelle juure läbiotsijad enne seda ilmunud. Puksman pugunud küll sohva alla, kuid jalad jäänud välja. Mees tiritud välja ja teda hakatud pinnima. Surmahirmus öelnud P., et ta ei tea asjast midagi. Kui midagi on juhtunud, siis üksinda Kull võivat sellest teada. Kull viidi nüüd linnapea Daumani ette. Viimane olnud õige toore käitumisega mees. Küsinud, kust Kull telegrammi saanud. Kull vastanud: „See pole teie asi! Teil on kontroll postkontoris. Kui seal telegrammi läbi tuli, siis on loomulik, et seda võis ka trükkida.“ „Ma löön teie näo sisse!“ hüüdnud seepeale vihane Dauman. Kuid K. vastanud: „Võim on teie käes, tehke nii kuidas heaks arvate.“ Selle järele käskinud Dauman viia Kull hoovi peale ja maha lasta. Punaväelased viinudki K. välja ja seadnud seinale ääre. 5—6-meheline komando klöbistanud juba püsse, kuid raekoja aknast antud komando: „Jätta! Areteerida ta esialgu.“ Nüüd viidud K. Kreenholmi vanglasse, mis olnud juba vange täis. Tuttavaist leidnud ta seal eest maj. Uuk'i (praegu piirivalves) ja Palitzeri (pärastine miilitsaülem). Vangimajja toodud sageli uusi areteeritud juure ning tihtigi toimetatud mahalaskmisi, isegi vangimaja hoones. 4 päeva enne sakslaste tulekut pole vangidele toitu antud, kuna sõjaväe väljakööök, kust vange toidetud, oli Narvast välja sõitnud. Kuid kodused toonud neile toitu järele. „Valgeid“ oodatud aga iga päev Narva jõudvat. 3. märtsil näinud vangla ülem suuremat sõdurite salka vanglale lähenevat. Arvates, et need on „valged“, sattunud ta paanikasse, tulnud vangide juure, hädaldades: „Seltsimehed, ärge andke mind ära, ega ma olnud teile halb ülemus.“ Tekkinud segaduses vangid rüüstanud vanglas leidunud püssid ja laske-moona ning äkki olnud ka võtmed kadunud. Väljast tulijad osutunud aga vange toovaks punaväelasteks. Seekord toodud umbes 60 vangi. Lootuses esialgses segaduses välja saada, hakanud vangid ust löhkuma. Punaväelased lõhknud väljast. Tekkinud vastastikune laskmine ja segadus. Osal vangidel õnnestunudki põgeneda. Vahepeal julgest kogunud vanglaülem arvanud, et vangid on mässu tõstnud. Järgmisel hommikul vabastanud sakslased veel viimsed vangid. (Andmed J. Kulli suusõnaliste mälestuste järgi.)

Peale Jakob Kulli vangistatud ühenduses telegrammi-looga ka rohkesti teisi tegelasi, nii Martin Post, Gustav Lorentz, Julius Kirm, Karl Peterson j. t.

„Meie Elu“ toimetuses 24./25. veebruari ööl peetud koosolekul otsustati iseseisvus ka Aleksandri kirikus kell 10 hommikul avalikult välja kuulutada, kuid see ei õnnestunud. Esimene avalik iseseisvuse manifesti lugemine teostus Narva linnavolikogu koosolekul 20. juunil 1919. a., seega rohkem kui aasta hiljem.

*

akveres võttis 1918. a. 24. veebruari õhtul enamlaste täidesaatva komitee esimees Kippar postkontorist ühenduse Tallinnaga, et Anveldi seisukorra üle teateid saada. Tallinnast vastati, et Anvelt on põgenenud. Kippar pidas seda provokatsiooniks, sest 23. veebruaril oli ta Anveldiga morse kaudu ühenduses olnud ja Anvelt oli teatanud, et teade sakslaste Tallinna poole tulemisest on provokatsioon.

Samal ajal, kui Kippar ühe aparaadi juures seisis, võttis postkontori selleaegne ja praegune ülem A. Torn teise aparaadiga vastu Tallinnast postkontoriülema A. Rikandi poolt üleantavat telegrammi Eesti iseseisvuse väljakuulutamise kohta. Telegramm oli adresseeritud adv. T. Kalbuse nimele. Viimast korterist ei leitud, kuid postkontoriülemal oli teada, kus oli tema ja teiste isikute redupaik. Talle toimetati telegramm kätte ja ta andis selle Maavalitsuse esimehele M. Juhkamile paljundamiseks edasi. Viimane ühes miilitsaülema A. Areniga paljundas seda K. Jakobsoni korteris (praegune M. Juhkami maja) hektograafil, sest

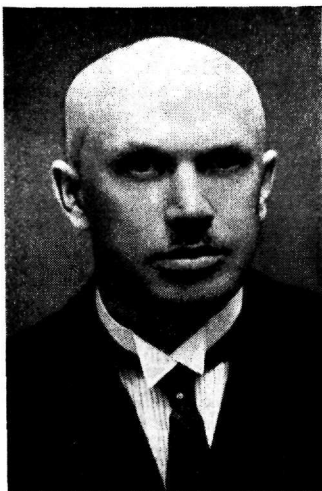

H. Aviksoo, Rakvere praegune linnapea.

25. veebruaril käisid paljudatud telegrammid iseseisvuse üle juba käest kätte. Peeti nõu enamlaste võimu vägivaldseks kukutamiseks gümnaasiumi õpilaste ja 4. polgu ohvitseride poolt, kuid algatus ebaõnnestus, asjaosalised vangistati ja tapeti Jõhvis.

Enamlaste võimumehed lahkusid Rakverest ööl vastu 26. veebruari, pannes enne surmanuhtlusega ähvardades maksuma korralduse, et ükski kodanik ei tohi öösel väljas viibida. Vene sõjaväelaste viimne rong oli 26. veebruari hommikul veel jaamas. Ööl oli lahti murtud Sõjavälja Ehituse Valitsuse ladu, Tiivase kuur, ja varandus vaguneisse laaditud. Röövtöö kaitseks olid enamlased kuulipildujad jaama juures üles seadnud ja tulistasid piki uulitsaid linna. Hommikul tööle minnes sattusin Kuti uulitsal kuulipilduja kuulirahe alla, pääsin aga imekombel tervelt. Minu ees langes aga ohvitser Maasing Oksenbergi maja ees. 4. polgu mehed olid juba välja astunud põgenikke jälgima. Enamlased haarasid siis kuulipilduja sülle ja kadusid rongile. Nad sõitsid Narva poole.

Organiseeriti omakaitset. Valjakuulutamise telegramme.

M. Juhkam, Viru maavalitsuse esimees 1918. a. enne sakslaste tulekut.

enamlased olid alles võimul. Kuna oli kuulduki pantvangide võtmise üle, oli kohalt lahkunud ka teisi väljapaistvaid isikuid. Nii oli selleaegne linnapea M. K u t t i linna rahakapi võtmetega ametlikult „Tallinna sõitnud sõjaväe alla võetud üüri raha järele“. Enamlased olid teda sellepärast tagajärjetult mitmel korral linnavalitsuses ja korteris otsimas käinud. 24. veebruari päeval peatus Rakveres rong Tallinnast saadetud vangidega — kõrgemate sõjaväelaste, mõisnike ja seltskonnategelastega. Kipparile oli tulnud Tallinnast telegramm need vangid vabastada, kuid et telegramm oli eestikeelne, pidas Kippar seda samuti provokatsiooniks.

Kleebiti postidele iseseisvuse Valgete käesidemetega omakaitsevæelasele jagati püsse välja. Uulitsal oli elav liikumine. Peeti rahvakoosolek, kus T. Kalbus luges ette iseseisvuse telegrammi ja manifesti. Kord oli igal pool hea.

Olin sel ajal Sõjavälja Ehituse Valitsuse Eestimaa rajooni (Narvast Valgani) likvideerimise komisjoni esimees. Läksin linnapea kohuste täitja Eltvergi juure ja pakkusin talle rajooni ladude võtmeid, sest suured laod olid veel täis toiduaineid ja varustust. Järgmisel päeval andis ta eitava vastuse. Põhjus — kuulus sakslaste tulekust. Tegin korralduse ladude sisu töölisile ja ametnikele välja jagada, sest palgad olid meil saamata: tööliste enesete rajooni komissar K. ei aktsepteerinud väljaandmise ordereid. Sel ajal, kui

ladusid tühjendati, jõudis Rakverre esimene Saksa rattureist koosnev sõjaväeos. See oli 27. veebruaril pärast lõunat. Sakslased võtsid laod oma võimusesse. Tööliste rajooni komissar K., kes paar päeva vahepeal oli kadunud, viis Saksa ohvitserid rajooni valitsuse ruumidesse ja avas neile röömuhoisete saatel rahakapi. Oli selge, miks töölisile palka ei lubatud maksa. Komissar K. ei olnud lihttööline, vaid, nagu pärast selgus, magister Tallinnast.

Samal öhtul lasti Pikal uulitsal Niedrichsoni maja ees üht Saksa sõdurit. Laskja tapeti.

Kuna Saksa sõjavägi hakkas mängima täielist pere-meest, läks maakonnavalitsuse ja 4. polgu esindajaist koosnev delegatsioon rittmeister Redlichile teatama, et Eesti on kuulutatud iseseisvaks. Jutt oli jahe ja lühike: see olvat neile, sakslasile, teada.

*

Koostatud postkontoriülema A. Torni, endise maavalitsuse esimehe M. Juhkami, endise linnapea M. Kuti ja minu enese mälestuste järgi.

H. AVIKSOO,
Rakvere linnapea

*

aapsalu oli Eesti linnadest esimesi, kuhu Saksa okupatsiooniväed sisse tungisid. Sakslased jõudsid Haapsallu 21. veebruaril 1918. a. täpselt kell 8 hommikul. Esimestena jõudsid kohale jalgratturid, siis husaarid.

Haapsalus asus tol ajal 1. Eesti polk, meie esimene rahvuslik väeos. Polgu komandör oli polk. E. Pödder, kes kohtas sakslaste väegrupi ülema major Steffensit „Peterburgi“ võõrastemaja ees.

Polgu vanemate ohvitseride koosolekul, millest võtsid osa ka linna ja maavalitsuse esindajad, samuti Haapsalus viibiv kirjanik K. A. Hindrey, otsustati juba varemalt deklareerida Saksa väejuhatusele Eesti iseseisvust ja lahtilöömist Vene riigist, kuigi iseseisvuse manifest oli Tallinnas veel teoksil ja seega siis ka välja kuulutamata. Kuna käesoleval juhul oli tegemist Saksa-Vene sõjaga, siis Eestimaa lahkulöömine Venemaast pidi andma 1. Eesti polgule kui Eesti rahvuslikule väeosale õiguse säilitada erapooletust ja relvakandmise õigust, mida sakslased pidid tunnustama.

Major Steffens reageeris sellele seletusele võrdlemisi rahulikult, kuid vastas siiski, et tarvilike volituste puudumisel võib tema läbirääkimisi pidada ainult sõjalistes küsimustes, kuna poliitiliste küsimuste otsustamine ei kuulu tema võimupiirkonda. Pikkade kauplemist järele, mille juures K. A. Hindrey esines Eesti valitsuse volinikuna, jõutigi viimaks kokkuleppele, et 1. Eesti polgul jääb relvakandmise õigus tingimusega, et polk ei avalda vaenulist tegevust Saksa vägede vastu. Kokkuleppe tekst on tõlkes järgmine: „Eesti Rügemendi komandör ja ohvitserid kohustuvad, et (nende ja) Haapsallu ja ümbruskonda sissemarssivate Saksa vägede vahel mingil kombel ei tule ette lahkkelisid.

Johannes Lepik †. Haapsalu linnapea 1918. a. veebruaris kuni sakslaste tulekuni.

Saksa vägede komandör on sellega nõus, et 1. Eesti rügemendile jäävad tema relvad ja ta jääb edaspidi oma senistesse asukohtadesse.“ Lepingu tekst kirjutati K. A. Hindrey poolt ja see sõlmiti kahes eksemplaris.

Kohe lepingu sõlmimise järele tegi major Steffens polk. Põderile ettepaneku 1. Eesti polguga ühes sakslastega Tallinna poole marssida, millest muidugi lahkesti ära öeldi Sakslased hakkasid varsti Tallinna poole liikuma, jättes kohe peale väikesearvulise komandantuuri koosseisu.

Saksa okupatsiooniväeosade saabumine Haapsallu 21. veebruaril 1918. a. hommikul.

Iseseisvuse väljakuulutamise teadaannet Haapsalus avalikult ei proklameeritud, sest sakslaste okupatsioon tegi selle otseselt võimatuks. Küll aga jõudsid eraviisilised kuuldused sellest Haapsallu ja see pani iga eestlasest linnaelaniku südamdame rõõmust vabisema.

Haapsalu osa Eesti vabariigi sünniloos on siiski palju suurema tähtsusega kui seda käesolevast mõnerealist ülevaatest välja lugeda võib. Haapsalust läks välja esimene teadaanne Saksa okupatsioonivägede saabumisest meie mandrile ja see oli üheks kaaluvaks põhjuseks, et Eesti Päästekomitee liikmed ja Maanõukogu Vanematekogu tegelased asusid iseseisvuse manifestatsiooni väljakuulutamiseks energilisemaid samme astuma. Ka oli Päästekomiteel juba alguses kavatsus Eesti iseseisvust 1. Eesti polgu toetusel Haapsalus välja kuulutada, missugune kavatsus aga sakslaste kiire lähenemise tõttu nurjus. Samuti hinnatakse ka Saksa okupatsioonivägede ja 1. Eesti polgu vahel sõlmitud lepingut kui esimest Eesti Vabariigi välispoliitilist akti, millest kõigest on käesolevas numbris aga kirjutatud teisel lähemalt (v. „Millaal sündis Eesti riik?“).

*

Võru linn oli okupatsioonivägede lähenedes enamlaste vägivalda alla sattumas, sest nagu igal pool teiselgi, hakkasid kohalikud enamlased ka siin võimu enda kätte kiskuma, terroriseerides sealjuures rahulikke elanikke. Linnavalitsuse ülevõtmiseni enamlaste võim Võrus siiski ei ulatunud ja linnavalitsus tegutses endistel alustel edasi kuni Saksa okupatsioonini.

1918. a. veebruarikuu 24. päeval, mil Eesti iseseisvuse manifest Tallinnas välja kuulutati, saabusid Saksa okupatsiooniväed Võru linna, sundides enamlaste võimumehi sealt paanilises seisukorras põgenema. Vene Ajutise Valitsuse ajal valitud Võru linnavalikogu pidas aga veel 27. veebruaril samal aastal oma koosolekut, kuid juba paar päeva hiljem, nimelt 2. märtsil, okupatsioonivägede ülem, kohalik komandant major von Arnim annab käskkirja, millega Võru linna-

volikogu koosseis ja tema poolt valitud linnavalitsus ametist tagandatakse. Uus linnavalitsus määratakse major von Arnimi poolt, kusjuures linnapeaks saab sakslane V. Beick. Linna asjaajamise keeleks määratakse saksa keel.

Mõni aeg hiljem vabastatakse aga V. Beick ametist ja tema asemele määratakse Friedrich Kestner, samuti sakslane, kes hakkab kandma bürgermeisteri nime. Okupatsioonieagne linnavalitsus tegutseb Võrus täiesti Saksa vaimus ning huvides ja ei leia mingit poolehoidu eestimeelsetes ringkondades ega üldse laiemal elanikkonnal hulgas.

„Bürgermeister“ Fr. Kestner oli üks neist tüübilistest baltisakslastest, kes tundsid suurt rõõmu ja vaimustust Saksa okupatsioonivägede poolt siin loodavast korrast ja püüdsid kõigiti selle eest hoolt kanda, et Saksa okupatsioonivõim jääkski Eestisse valitsema ja et seega kõik kohapealne võim võiks, nagu vanalgi hallil ajal, minna jälle ainult saksa elemendi kätte. Kui selleks otstarbeks 10. aprilliks 1918. a. Riiga olid kokku käsutatud okupatsioonivõimude ja kohaliku baltisaksluse poolt valitud esindajad Baltimaade kurikuulsa „Landesrati“ koosolekule, kus pidi otsustatama paluda Saksa keisrit liita Eesti- ja Lätimaa Saksa riigi külge personaaluniooni kujul, siis oli Fr. Kestner üks neist meestest, kes pidi selle sammu läbiviimiseks kaasa aitama ja kes selles mõttes võttiski Riia „Landesrati“ koosolekust osa Võru linna esindajana, ilma aga et tal selleks mingisugust volitust oleks olnud linna kodanikkonnalt, või vähemalt Saksa komandantuuri poolt ametisse määratud linnavalikogultki.

Kuna okupatsioonivõimude saabumine Võrusse langes kokku iseseisvuse manifesti väljakuulutamise päevaga Tallinnas siis loomulikult ei saadud ega jõutud seda rõõmuteadet Võrus avalikult välja kuulutada. Saksa okupatsioonivägede poolt Võrus maksmapandud kõva kord surus kohaliku elanikkonna nii tugevasti oma pihtide vahele, et igasugune eestimeelne liikumine surmati juba ta eos ja kodanikud, välja arvatud saksameelselt häälestatud „kadakad“, võisid ainult oma südames iseseisva omariikliku korra saabumisest mõtteid mõlgutada, avalikult kõnelda sellest aga ei juletud.

*

algas oli 24. veebruaril 1918. a. nagu paljude teisteski Eestis linnades, Saksa okupatsioonivägede ülemvõim juba maksmata pandud. Sakslased saabusid Valka juba 22. veebruaril ja sellest päevast peale vaibus siin igasugune avalik omariikluse mõtte arendamine, olles sunnitud taganema põrandalla.

Teatavasti tulid Saksa okupatsiooniväed Eesti mandrile korruga lõunast ja läänest, Riist ja juba varem okupeeritud Eesti saartelt. Riist saabusid väeosad jõudsidki 22. veebruariks Valka.

Selle tõttu jäi ka Eesti iseseisvuse manifest Valgas välja kuulutamata, missugune saatus sai osaks ka paljudele teistele, võib olla enamikule linnadest Eestis.

*

uressaares, nagu üldse Eestimaa saartel, oli seisukord meie riikliku iseseisvuse väljakuulutamise momendil kõige kurvem. Teatavasti vallutati Eestimaa saared sakslaste poolt juba 1917. aastal, seega olid saksa okupatsiooniväed 24. veebruariks 1918. a. suutnud Kuressaares ja saartel üldse juba „täie korra“ maksmata panna, mis avaldus muu seas sakslaste sissetungimise alguses sõduritele antud kolmepäevases röövimislubas, mis maa nii ära kurnas, et talupidajad käisid linnas leiba otsimas.

On loomulik, et sellases olukorras ei saanud iseseisvuse teadaande avaldamisest Kuressaares sel ajal juttu olla.

sest „UUS EESTI”
toob kiirelt, täpselt ja asjalikult rohkesti
tarvilikke ja huvitavaid uudiseid kogu maailmast.

TELLIMISE HINNAD:

„UUS EESTI		„UUS EESTI” koos „Tallinna Postiga”:		„UUS EESTI” koos „Põllumajan- dusega”:		„UUS EESTI” koos „Tõusev Noorusega”:		„UUS EESTI” koos „Põllumajanduse”, „Tallinna Posti” ja „Tõusev Noorusega”:	
1 kuu	Kr. 1.80	1 kuu	Kr. 1.95	1 kuu	Kr. 2.—	3 kuud	Kr. 5.25	3 kuud	Kr. 6.20
3 kuud	” 5.—	3 kuud	” 5.45	3 kuud	” 5.50	6 kuud	” 10.—	6 kuud	” 11.70
6 kuud	” 9.50	6 kuud	” 10.30	6 kuud	” 10.40	1 aasta	” 10.50	1 aasta	” 22.50
1 aasta	” 18.50	1 aasta	” 20.—	1 aasta	” 20.—				

TELLIMISI VÕTAVAD VASTU: kõik postiasutused, „Uus Eesti” peakontor, abikontor ja esindajad koha peal.

A/S TALLINNA LAEVAÜHISUS

S. Karja 18. Telef. 426-90 (kod. keskj.)

Laevaomanikud ja laevatalitajad.

Korrapärane kaubaaurikute ühendus:

TALLINNAST	— HAMBURGI	ja tagasi iga 14 päeva tagant
”	— ROTTERDAMI	” ” ” ” ” ”
”	— ANTVERPENI	” ” ” ” ” ”
”	— GDYNIASSE	” ” ” ” ” ”
”	— DANZIGI	” ” ” ” ” ”
”	— LIVERPOOLI	” ” üks kord kuus
”	— MANCHESTERI	” ” ” ” ” ”

Läbiveokonosseendid Kaugesse Idasse, P.-A. Ühendriikidesse, Kanadasse, Hollandi Indiasse jne.

Eesti Rahvusväeosad

Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel

Kol.-ltn. O. KURVITS

1. Eesti enesemääramise mõtte arengust.

Eesti riikliku iseseisvuse mõte ei tekkinud mitte kohe, vaid meie poliitilised sihid arenesisid aja jooksul, järkjärgult, suurenedes autonoomia taotlemisest föderatsioonini ja siis täielise omariikluse, Eesti iseseisvuse, nõudmiseni. Eesti rahvusväeosad olid selle juures aktiivsed esirinnas sammujad, teatud määral suunanäitajad. Ka moodustasid need väeosad reaalse baasi, millele võisid tugeneda sellekohased üritused.

Eesti 30. märtsi 1917. a. ajutise omavalitsuse seaduse kiirele saavutamisele Vene keskasutustes aitas väga tunduvalt kaasa Petrogradis 26. märtsil 1917. a. korraldatud meeleväljendus, mille organiseerimise peaaraskus lasus eesti sõjaväelasil ja millest neid võttis impantsantselt osa ümmarguselt 15.000 meest.

Viiburi eesti sõjaväelased esitasid Viiburi Eesti Seltsi üldkoosoleku otsuse kohaselt 4. ja 18. maist 1917. a. lipn. G. Kirschbaumi (K. Utuste) algatusel 31. mail (13. juunil) Vene Aj. Valitsuse peaministrile vürst G. Lvovile ettepaneku Venemaa jagamiseks rahvuste ja kultuurilis-majanduslike erinevuste järele autonoomseteks osadeks, kes igaüks moodustavad oma asutava kogu, kuna ülevenemaaline asutav kogu moodustatakse autonoomsete üksuste delegaatidest.

Ülevenemaalisel eesti sõjaväelaste kongressil 10.—13. juunini 1917. a. lipn. G. Kirschbaum (K. Utuste) soovitas nõuda Eesti osariigile ka oma raha ja oma tolle. See ettepanek jäi aga hääletamisel vähe-
musse. Nii jäid Viiburi eesti sõjaväelased esimestena õige laialdaste piiridega autonoomia mõtte propageerijaks, milles võib teatud määral leida föderatsiooni tunnuseid.

1. ülevenemaaline eesti sõjaväelaste kongress, mis peeti Tallinnas 18.—22. juunini (1.—4. juulini) 1917, võttis juba täiel määral omaks föderatsiooni idee. Sellekohane resolutsioon kõlab:

„Eesti peab muutuma Vene vabariigi föderatiivseks osaks, kes õiendab oma sisemisi riigiasju kohaliku seadusandliku kogu ja oma keskvalitsuse asutuste kaudu.“

Peab märkima, et sel korral tuli kuuldavale ka tagasihoidlikke hääli täielise lahkulöömise poolt Venest.

Veidi hilisemast ajast pakuvad erilist huvi meie tusedama ja rahvuslikult kindlameelsema rahvusväeosa — 1. Eesti polgu — resolutsioonid Eesti Maapäeva toetuseks ja Eesti iseseisvuse väljakuulutamise vajaduse rõhutamiseks.

Nii 8. (21.) nov. otsustati:

„1. Eesti polk nõuab, et Eesti Maapäev viibimata kokku tuleks ja kuni asutava kogu kokkuastumiseni kõik riigivõimu Eestis korra ja julgeoleku kindlustamiseks enese kätte võtaks.“

Veidi hiljem otsustas polgu komitee esineda enamlaste poolt laialiaetud Maanõukogule ettepanekuga Haapsalus kokku tulla, kus 1. Eesti polk ta oma kaitse alla võtab.

18. nov. (1. det.) avaldas polk Maanõukogu laialisaatmise kohta kõige valjemat protesti ja mõistis rahvaesindajate kallal toore vägivalda tarvitamise kõige käreدامalt hukka.

Mõni päev hiljem järgnes uus resolutsioon:

„1. Eesti polk palub Eesti Ajutist Maavalitsust asuda Haapsallu, kui ta seda võimalikuks ja tarvilikuks peab, ning töötab oma kaitset ja tuge igasuguse vägivalda ja takistuse vastu.“

Tallinna Eesti Sõjameeste Saadikute Nõukogu otsustas 11. (24.) jaan. 1918. a.:

Kindral ERNST PÕDDER

„Praegust kodumaa poliitilist seisukorda igakülgselt läbi kaaludes ja tähele pannes, et Eesti maad juba lähematel päevadel täieline näljahäda ähvardab ja et Vene sõjavägi meie kodumaad kuidagi Saksa okupatsiooni eest kaitsta ei suuda, vaid maad ainult korralagedusele saadab, leiab Tallinna Eesti Sõjameeste Saadikute Nõukogu, et ainuke väljapääsmistee praegusest ähvardavast poliitilisest ja majanduslikust seisukorrast on Eesti töörahva Vabariigi iseseisvuse väljakuulutamine rahvusvahelisel kindlustusel ja Vene sõjavägede viibimata väljasaatmine Eesti-maalt.“

Äärmiselt suure tähtsuse omandas ka 7.—12. (20. kuni 25.) jaanuarini 1918 Tallinnas peetud 2. eesti sõjaväelaste ülevenemaalise kongressi seisukoht Eesti iseseisvuse küsimuses, ja seda eriti seepärast, et sel kongressil eesti sõjaväelaste pahempoolne vool oli ülekaalus, enamuses, olgugi juhuslikus. Pärast pikemaid vaidlusi võeti seal vastu järgmine resolutsioon:

„Eestimaa, looduslikkudes ja ajaloolistes piirides Läänemere, Soome lahe, Naroova jõe, Peipsi järve ja Läti keelepiiri vahel tuleb viibimata kuulutada iseseisvaks töövabariigiks.“

Samal kongressil äratas oma tähtsusele tähelepanu Eesti diviisi ülema al.-polk. J. Laidoneri kõne, kes muuseas tähendas:

„Praegune Eesti peab oma tuleviku loomise enese kätte võtma, sest teist teed ei ole. Selles ootab rahvas oma sõjaväelt kindlat sõna.“

1. Eesti polk ei lepi ainult passiivse osaga, vaid ta püüab Eesti iseseisvuse taotlemist viia rohkem reaalsele pinnale. Sellest räägivad selget keelt polgu vastu võetud resolutsioonid. Nii otsustasid:

1. rood 6. jaan. 1918. a.: „... Nõuda tungivalt Eestimaa iseseisvaks kuulutamist ja toetust pakkuda selle sihi kättesaamiseks, nähes rahva päästmist praegusest raskest seisukorrast ainult Eestimaa iseseisvuses“;

9. rood 5. jaan. 1918. a.: „... Ära nähes, et Saksa võim ja valitsus kipub Eestimaa aset võtma, et meid oma orjaks teha, otsustati nõuda Eesti iseseisvust.“;

10. rood 5. jaan. 1918. a.: „... Mitmekülgselt Eesti iseseisvust läbi arutades, nõuab rood, et viibimata saaks välja kuulutatud täieline Eesti iseseisvus ja saab seda otsust igatepidi toetama.“

(Järgnevad terve roodu allkirjad.)

Roodude ja komandode üldkoosolek 6. jaan. 1918. aastal:

„Väikerahva vabadused ja õigused föderatiivriigis võivad ainult siis olla kindlal alusel, kui selles liitriigis, mille osariigiks ta on, on esimene poliitiline tasakaal üksikute osariikide vahel.“

Käesoleval ajal on selgunud, et Soomemaa, Ukraina, Kaukasus, Krimm ja Bessaraabia osalt kuulutatud, osalt püüavad täielikule iseseisvusele, mille tagajärjel teised muulased suurvenelastega võiks asutada ainult niisugust föderatiivriiki, millel ei oleks sisemist poliitilist tasakaalu. See tasakaalu puudus oleks tingimata suureks ähvarduseks nõrgemate föderatiivriigi rahvaste õigustele, Eesti olemine niisuguse liitriigi liikmeks võiks saada tema tulevikule hädaohtlikuks.

Kujunenud strateegiline olukord sõdivate Vene ja Saksa riikide vahel on niivõrd vähe lootustandev esimesele, et sõja edasipidamise korral Eestimaa muudetakse Saksa provintsiiks.

Ülalnimetatud põhjustel nõuavad 1-se Eesti polgu roodud ja komandod tingimata rutulist Eesti iseseisvuse väljakuulutamist.“

2. Saksa okupatsioonivägede tulek.

Ehkki Saksa okupatsioonivägede tuleku hädaoht pikemat aega nii-öelda hõljus õhus ja seda ette aimati, tabas see Eesti riiklik-rahvuslikke väeosi siiski väga ootamatult. Seepärast puudus nende tegutsemise kohta üldkorraldus ja igal pool toimiti kohapealse äranägemise järgi. Üldiselt lahkus kõikjal osa mehi väeosadest, osa jäi kohale. Selleks oli antud täieline vabadus. Väeosad aga jäid alles, välja arvatud Eesti Tagavarapataljon Tartus, mis otsustati likvideerida pataljoni juhatuse ja Tartu linnavalitsuse otsusega, kes Saksa vägede sissetuleku eel esindas koha peal ka kõrgemat riiklikku võimu.

Ka sakslaste suhtumine Eesti väeosadele oli mitmesugune, üldiselt Põhja-Eestis, Saksa 68. armeekorpuse tegevuse piirkonnas, sõbralikum kui Lõuna-Eestis, Saksa 60. armeekorpuse tegevuspiirkonnas.

Nii jäid 1. Eesti polgul kätte relvadki, Tartus Eesti Tagavarapataljonis vangistati aga, olgugi ainult mõneks päevaks, kõik pataljoni ohvitserid ja viidi Valka.

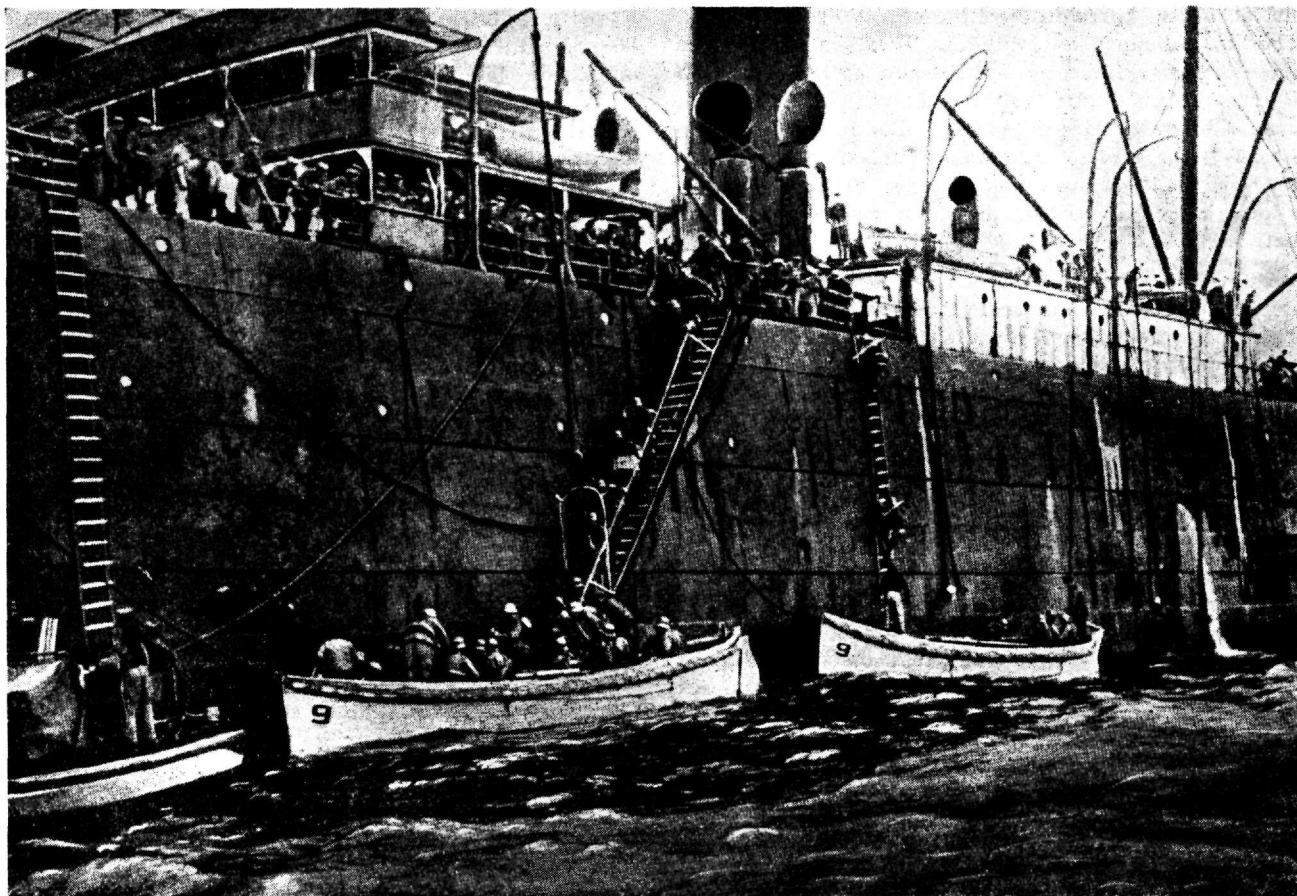
Eriti sündmus- ja tulemusrikas ning huvipakkuv tohiks olla 1. Eesti polgu tegevus nendel ajaloolistel päevadel. Nimetatud polk asus ranniku kaitsel positsioonil Haapsalu piirkonnas. Nii oli 1. Eesti polk Eesti väeosadest ainus, kel Saksa vägedega oli otsene kontakt, ja selle tõttu tuli tal ka esimesena teha sakslastega, tegemist ja etendada suurt osa Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel.

1. Eesti polgu eriülesandeks oli hoolas järelevalve Saksa vägede tegevuse ja kavatsuste üle Eesti saartel, et igast kahtlusttekitavast liikumisest kohe teatada Tallinna. Meie juhtivad tegelased olid nimelt asunud vahepeal põhimõttelisele seisukohale, et Eesti iseseisvus tuleb välja kuulutada. Enamlaste terrori tõttu puudus selleks aga võimalus, kuid igal juhul pidi see sündima enne maa okupeerimist.

Veebruarikuu algul tabas polgu patrull Tallinn-Haapsalu vahelise raudtee rongis sakslaste delegaadid, kes olid teel Eesti saartele, et üle anda allkirjadega palvekirju Saksa okupatsioonivägede maale tuleku kohta.

Veebruari keskpaiku saadi polgus juba hiidlasilt andmeid, et sakslased valmistuvad saartel pikemaks rännakuks. Ega möödunud kuigi palju aega, kui polgu valvepostid 19. veebruaril võisid juba teatada sakslaste Eesti mandrile tulekust Virtsu. Sellest oli vaja kiireimas korras teatada Tallinna, et veel jõutaks astuda samme Eesti iseseisvuse väljakuulutamiseks ja Eesti Maanõukogu Vanematekogu Haapsallu tulekuks. Et telegraaf oli enamlaste käes, siis õnnestus teate saatmine ainult Vene raudtee-väeosalt pooliti ähvardustega, pooliti kavalusega võetud veduril. Sel sam-

Eesti saarte vallutamine 1917. a. Saksa dessantväeosad asuvad Tagalahas laevadelt paatidesse, et Sõrves maale tulla

mul oli aga väga suur tähtsus, sest enamlased, et tähelepanemata evakueerida maalt, varjasid elanike eest Saksa vägede maaletulekut.

Haapsalusse tulid, nagu öeldud, Saksa väed 20. veebr., kuid veel 22. veebr. ilmunud „Tallinna Töölise ja Soldatide Saadikute Nõukogu Teatajas“ teatati ametlikult:

„Kõik senised teated Saksa dessandist ja selle edasilükkumisest Risti sihis on tänini tulnud ainuüksi äraandliku 1. Eesti polgu staabi kaudu, mille tõttu need suurt kahtlust tekitavad. Kuni eilse päevani teistest allikatest sakslaste pealetungist Tallinna sihis mingisuguseid teateid saadud ei ole. Nõnda siis selgub, et sakslased ei ole mitte ilmsiks tulnud Virtsus, vaid Haapsalus, Eesti valgekaartlaste näol.“

Sama lehe järgnevas numbris, 23. veebr., valetatakse jultunult, et sakslaste pealetung Tallinna peale on osutunud 1. Eesti polgu staabi alatuks provokatsiooniks. Valgekaart, aga mitte sakslased, avaldavat tegevust. Nimetatud valgekaardi salk koosnevat 1. Eesti polgu sõdureist, kes olevat eesti kodanluse teenistusse hakanud — saadud juudarahaga eest.

Eesti enamlaste häälekandja „Tööline“ omalt poolt kordas seda versiooni ja kirjutas räuskavalt:

„Kõik teated sakslaste maaletulekust ja Risti peale edasilükkumisest on välja läinud 1. Eesti polgu musta-

sajaliste staabist... Ei ole kahtlust, et Eesti töörahva valitsus selle nurjatuma provokatsiooni vastu kõige armuheitmata valjusega peab välja astuma. Eesti töörahvas üle maa peab kõik jõu kokku võtma, et seda Haapsalu mustasajalist kontrrevolutsiooni pesa põhjani ära hävitada.“

Ja saadetigi siis valeteadetega eksiteele viidud punakaart Tallinnast 1. Eesti polgu vastu. Punakaart 23. veebr. leidis oma suureks üllatuseks aga Keilas sakslased eest ja sai seal lahingus väga suurte kaotuste osaliseks.

Samal ajal, kus kodanikke nii jultunult peteti, enamlased ja n.-n. „Tallinna merekindluse kolleegium“, kes juhtis kindluse kaitsmist, püüdsid kõik teha selleks, et 1. Eesti polk alustaks sakslaste vastu sõjategevust ja seega aitaks pikendada nende valitsemisiga. Teisi võitluskõlvulisi väeosi enam käsutada polnud. Seda oli muuseas avalikult toonitanud ka kindluse komandant kindral Izmestjev 13. veebr., samuti oli ta 18. veebr. teatanud Vene sõjavägede ülemjuhatajale lipnik Krölenkole, et tal peale 1. Eesti polgu ühtki lahinguvõimelist üksust enam ei ole.

Antigi siis 1. Eesti polgule kõva käsk asuda positsioonile Risti jaama joonele, et tõkestada seal sakslaste edasitungi. Muidugi ei mõeldudki polgus

selle absurdse korralduse täitmisele. Polguülem polk. E. Pödder tähendas telefonikõnes Täidesaatva Komitee esimehele Anveldile, et ta vastupanu asemel kavatses kiireimas korras jõuda Tallinna, et seal kord maksma panna. Ühtlasi ei jätnud polk. E. Pödder muidugi juhusel kasutamata meele tuletada enamlaste eitavat suhtumist ja hoolimatut vastutöötamist eesti rahvusväeosadele, kellelt nüüd aga hädaohu puhul loodeti ja taheti saada kaitset.

20. veebr. vangistas 1. Eesti polk Haapsalus enamlaste kohapealsed komissarid Treufeldt'i ja Jaanus'e ning veel mõned silmapaistvamad punaste tege-lased. Samuti võeti relvad käest ühelt Vormsi saarelt taanduvalt Vene väeosalt. Samal päeval pöördus Anvelt veel kord telefoni teel polkovnik E. Pödderi poole, järele pärides, kas vastab tõele, et polgus on puhkenud enamlastevastane mäss.

Polk. E. Pödderi vastus oli: „Polgus on kõik vaikne. Polk alistub mulle kui polgu ülemale ja ohvitserkonnale, Jaanuse ja Treufeldti vangistamiseks andsin mina käsu. Treufeldt ongi juba vangistatud. Kuidas aga Jaanusega on lood, ei tea praegu veel öelda, arvesse võttes aga polgus valitsevat distsipliini arvan võimaliku olevat teie uudishimu ka selles küsimuses varsti võida jaatavalt rahuldada.“

Polk. E. Pödderi vastus oli pilkav, nii et Jaan Anvelt arvas paremaks kõneluse lõpetada. Enamlaste vihal 1. Eesti polgu vastu polnud kõige selle tagajärjel enam piire ja järjest ülbemaid ähvardusi langes 1. Eesti polgu aadressil.

Öö vastu 21. veebruari möödus 1. Eesti polgul Haapsalus pinevas meeleolus ja ärevas ootuses. Sündmuste kohta Tallinnas valitses täieline teadmatus. Tehti mitmesuguseid oletusi, Tulipunktiks oli muidugi küsimus: kuidas on lugu Eesti iseseisvusega? Kas suudeti see avalikult välja kuulutada, või mitte. Vastus jäi saamata. Maanõukogu Vanematekogu esindajate kohalejõudmisse kadus lootus. 1. Eesti polk oli lahutatud muust maailmast, oli jäänud tegutsema omaette, iseseisvalt, meie kodumaa ühel sündmus- ja vastutusrikkaimal ajajärgul, mil iga väärsamm võis kaasa tuua saatuslikke tagajärgi. Polk. E. Pödder korraldas vanemate ohvitseride nõupidamise, mil jõuti üksmeelsele otsusele — hoolimata sellest, mis oli sündinud vahepeal Tallinnas — esindada Eestit iseseisva riigina ja 1. Eesti polku selle riigi erapooletu sõjaväena.

21. veebr. hommikul umbes kella 8 paiku jõudsid Saksa eelväed Haapsallu. Kolonni juhiks oli major Steffens, jahe ja asjalik sõjamees. Polk. E. Pödder deklareeris major Steffensile, et Eesti on kuulutanud enda iseseisvaks riigiks ja peab Vene ja Saksa vahelises sõjas kindlat erapooletust. Vastavalt sellele on toimunud ka 1. Eesti polk, mitte avaldades Saksa vägede vastu vaenulist tegevust. Polk. E. Pödder avaldas ühtlasi lootust, et Eesti iseseisvus ja erapooletus leiab tarvilist respektemist, tunnustamist. Major Steffens tähendas, et tema kui sõjamees ei ole volitatud pidama poliitilisi läbirääkimisi, kuid lühikese kõhklemise peale oli ta nõus alla kirjutama kokku-

leppetele, milles ühelt poolt 1. Eesti polk töötas sakslaste vastu vaenulist tegevust mitte alata, sakslased omakorda jälle kindlustasid 1. Eesti polgule relvade kättejäämise. Leping kirjutati alla kahes eksemplaaris, millest üks jäi polk. E. Pödderi kätte ja on praegu huvitava ajaloolise ürikuna hoiul meie Sõjaarhiivis.

Pärast lepingu allakirjutamist major Steffens tegi polgule ettepaneku nendega kaasa marssida Tallinna peale. Polk. E. Pödder ütles sellest ära, kuna tal puuduvat selleks oma valitsuselt vastav volitus, ja lisas: „Kui aga meie valitsus käseb, marsin oma polguga kas või Moskva.“

Nii pandi Eesti iseseisvus Haapsalus tegelikult maksma enne selle vormilist väljakuulutamist. Sakslased marssisid kohe edasi, jättes Haapsalu garnisoniks ainult väikese salga sõdureid, eesotsas komandandiga. Kogu administratiivvõim jäi koha peal 1. Eesti polgu ülemale kätte. Haapsalu oli ka nüüd nagu riik omaette.

Mõni päev hiljem arenesid otsustavad ja tähtsad sündmused ka Tallinnas. 24. veebr. kuulutati välja Eesti iseseisvus, loodi Eesti Päästekomitee ja Ajutine Valitsus. Võim läks üle eesti sõjaväelaste ja „Omakaitsesse“ kätte, Vene sõdurid-madrused suruti linnast välja merele, Vene sõjalaevadele. Sinna asusid ka eesti enamlased. Tallinn suudeti sealjuures päästa õhkulaskmise hädaohust, milleks lipnik Krölenko oli annud juba käsu.

3. Eesti polk korraldas enne Saksa okupatsioonivägede sissetulekut paraadi ja jalutuskäigu linnas.

Eesti iseseisvuse väljakuulutamine teostus ka teistes linnades — Pärnus, Viljandis, Paldiskis ja mujal. Igal pool olid Eesti rahvusväeosad väga aktiivselt, suure vaimustusega ja innuga tegevad.

Eesti Päästekomitee avaldas üleskutse eesti rahvale ja Eesti sõjaväele, milles märgitakse Eesti sõjaväe kohta:

„Et Eesti Vabariik iseseisvuse manifestis end käesolevas sõjas on kuulutanud erapooletuks, siis ei tohi Eesti sõjavägi ega ükski Eesti kodanik Venesaksa sõjast milgil viisil osa võtta. Vene rahvakomissaride mobilisatsiooni käsu kuulutame Eestis tühjaks ja maksuvusetaks.“

Eesti Ajutise Valitsuse avaliku tegevuse iga oli seekord aga üürrike. Saksa väed lähenesid Tallinnale. Päästekomitee saatis neile Pääskülasse vastu delegatsiooni, kuhu kuulusid Päästekomitee liige dr. K. Konik, sõjaminister al-polk. A. Larka, Eesti sõjavägede staabi ülem kapten N. Reek, kapten E. Assman ja hr. Simsivart. Üheks läbirääkimise punktiks oli Eesti ja Saksa vägede vahekorra selgitamine ja edaspidine korraldus. Saksa väejuhatust kindlat vastust ei annud, selle küsimuse otsustamine pidi olenema Berliinist, aga oldi siiski nõus Eesti sõjaväge tunnustama neutraalse poolena.

25. veebr. jõudsid Saksa okupatsiooniväed Tallinna. Eesti Ajutine Valitsus oli sunnitud minema põrandale alla, Eesti riiklik-rahvuslikud väeosad said edasi eksisteerida kuni aprillikuu algpäevadeni, mil nad demobiliseeriti, peamiselt kohalike sakslaste pealekäärimisel.

Jüri Vilms — Eesti iseseisvuse mõtteid

Eesti vabariigi sünnilugu on kirjutatud raskete ohvritega meie iseseisvuse võitluse ajalukku. Tuhanded paremad kodumaa pojad on pidanud oma elu ja tervise isamaa altarile tooma, enne kui meie noor riik sai vaenlastest vabaks ja meie omariikluse mõte võis kindlalt püsima jääda.

Uheks esimeseks ohvritoojaks ja esimeseks Eesti vabariigi mõtte eest langejaks oli tuliseim Eesti iseseisvuse eest võitleja, Maapäeva Vanematekogu liige ja esimese Ajutise Valitsuse kohtuminister Jüri Vilms, kes tapeti sakslaste poolt 20 aastat tagasi Soome rannas ühes oma kahe kaaslasega — kalevlaste Arnold Jürgensi ja Johannes Peistikuga, kui nad tahtsid viia meie saatkonnale välismaale teate Eesti vabariigi väljakuulutamisest ja sakslaste sissetungimisest Eestisse.

Kohe pärast saksa okupatsioonivägede sissetungimist muutus olukord kodumaal niivõrd raskeks, et pöranda all töötaval Eesti Ajutisel Valitsusel ei olnud teist pääseteed leida kui otsida ühendust meie välisdelegatsiooniga, et sellele Eesti olukorra kohta viimased teated edasi anda ja virgutada delegatsiooni energilisemate sammude astumisele Eesti vabariigi mõtte toetamise kasuks välismaal.

Aga sealsamas tõuseb kohe küsimus üles, kuidas pääseda läbi saksa okupatsiooni raudrõnga? Soomes mõllab liiatigi kodusõda, Venes on enamlaste terror, — kes julgeb võtta enda peale niisugust rasket ülesannet?

Seal tõuseb Jüri Vilms püsti ja teatab, et tema on valmis sõitma. Ta lubab katsuda pääseda üle külmanud lahe Soome ja sealt tungida läbi kahekordse kodusõja rinde Roots, kus oli meie välisdelegatsiooni esimene peatuskoht.

Jüri Vilmsi julge otsus äratav kõigis austust ja imestust. Teda hoiatatakse hädaohtude eest, mis võivad teda nii ohtlikul teel varitseda, kuid ta ei küsi sellest. Tal on vaid üks mõte meeles: võidelda Eesti iseseisvuse eest. Võidelda ja võita või ... surra. Ja ta jääb sõidu mõtte juure kindlaks.

Talle antakse valitsuse poolt kaasa suured volitused. Ta võib välismaal isegi uue valitsuse luua, kui seda tarvis peaks olema.

Mõni päev enne lihavõttepühi asub ta oma noorte sõprade — kalevlaste A. Jürgensi ja J. Peistiku — saatel teele. Sõit läheb korjuga ree ette rakendatud hobusel Tallinnast mööda mereranda Kolga poole.

16. aprillil 1918. a. jõuab J. Vilms Käsmu randa, kus ta kapten Tiedemanni juures peatub, et täpsemat sõidu-

plani välja töötada. Sihiks on: sõita üle Kõrgessaare Kotka linna. Kuna tee on meestele tundmata, tuleb Käsmu rannamees Aleksei Rünk neile teejuhiks.

18. aprilli hommikul hakkab regi ulgumere sihis Soome ranna poole liikuma. Heinu ja sõidumoona on meestel mitmeks päevaks kaasas. Seljas on kõigil soojad riided, jalas viltsaapad. Teekond algab kõigiti õnnelikult, ilm on ilus ja keegi ei või midagi halba uskuda. Ometigi lõppes see teekond õnnetumalt kui seda keegi aimata võis...

Tallinna jäänud Ajutise Valitsuse liikmed hakkasid J. Vilmsilt pikisilmi teateid ootama, kuid päevad venisid, aga teateid ei tulnud. Kui ka küüdimees A. Rünk ei ilmu oma kodukohta tagasi, tekivad esimesed tõsisemad kartused ootajate südameis. On kindel, et mees-tega on midagi juhtunud, kuid mida, seda ei tea keegi aimata. Nõrgim lootus, mis tekkida võis, oli see, et mehed on kinni võetud ja et neid kusagil vangis hoitakse.

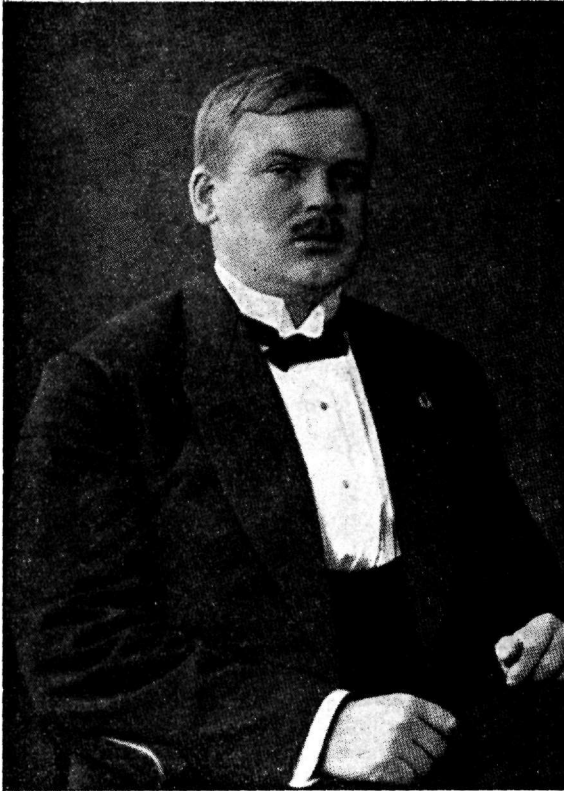
Säärases teadmatuses elatakse kuni 1918. a. novembrini, mil Saksa okupatsiooniväed Eestist lahkuvad ja esimesed ühendused meie välissaatkondadega jalule seatakse. Siis selgub, et J. Vilmsist ja tema kaaslastest puuduvad ka seal igasugused teated. Vastavad uurimused toovad asjasse ainult niipalju selgust, et J. Vilms on ühes oma kaaslastega Stenskäri saareni jõudnud, kust on veel üle 30 km Soome rannani. Saarele pole mehed pääsenud suurte pragude tõttu jääs ja nii ööbinud nad lahtisel merel. Hommikul näinud tuletornivaht Isop neid Kõrgessaare sihis edasi liikumas, kuid ilma hobusetä, mille nad on teadmata põhjusil maha jätnud, kusjuures mehed lükanud rege enda ees. Edasi kadusid kõik niidid.

Nüüd oli kindel, et mehed on hukkunud, kuigi ei teatud, mil viisil. Hukkumise kohta võis ainult järgmisi oletusi tuua:

1) Reisiseltskond sattus Eesti enamlaste kätte, kes sel ajal mitmemehelistes salkades üle jää Saksa sõjavägede eest Kunda rannast Soome põgenesid.

2) Umbes samal ajal lahkus ka Vene enamlaste laevastik Helsingist ning oli Kroonlinna poole teel. Laevalt võidi jää peal liikuvaid mehi tähele panna ning nende pihta püssidest tuli avada.

3) Soome punakaartlased võisid J. Vilms'i ühes seltsilistega teinepool lahte kinni võtta ja maha lasta, mis aga siiski hästi uskumisevääriline ei ole, sest Jürgens'il oli Soome enamlaste poolt väljaantud pass kaasas.

JÜRI VILMS 1918. a.

Ülesvõte on tehtud mõni tund enne saatuslikule teekonnale asumist

4) Mehed võisid Soome valgekaardi poolt maha lastud saada, kes neid välimuse järele otsustades põgenejateks punakaartlasteks pidas.

Et neli meest oleks korruga mõnesse jääprakku kukunud ja uppunud, seda ei suutnud keegi uskuda. Ja nagu hiljem selgus, ei pidanud ükski neist oletusist paika. Jüri Vilmsi ja ta kaaslaste olid vangistanud ja tapnud sakslased, kes olid selleks ajaks jõudnud juba Helsingisse ja kaugemalegi.

Vastavad uurimused aina kinnitasid seda arvamist. Nagu kohalikud elanikud teadsid jutustada, oli umbes sel ajal sakslaste poolt neli kinnivõetud eestlast Kotkasse toodud. Meeste seletuste järele on nende sõit alguses hästi läinud, kuid siis murdnud nende hobune ühes jääpraos jalaluu ja mehed pidanud Kõrgessaarele sisse pöörama, kus aga sakslased sees olnud ja mehed vangistanud. Kõrgessaarelt viidud nad Kotkasse, seal hiljem Helsingi, kus nad paigutatud Töölo suhkruvabrikusse, kus neid mõni aeg vahi all hoiti. Oma kaasvahi alustele, soomlastele, on mehed seletanud, et sakslased käitunud nendega äärmiselt toorelt, nõudes neilt teateid Eesti Ajutise Valitsuse tegevuse kohta, kusjuures keeldumisel neid isegi piinatud.

Kuna mehed lõpuni kindlaks jäid ja sakslastele mingeid teateid ei avaldanud, siis viidud nad 13. aprillil ühes paari soome punasega Töölo suhkruvabriku õuele ja lastud seal maha. Esimese kogupauguga langenud kõik eestlased. Nende laibad asetatud vankritele ja

viidud linnast välja, kus nad suure ühishauda maha maetud. Nii siis ikka tapetud, ja tapetud kõige julmema kombel.

1920. a. detsembris sõidavad Eestist kadunute omak-sed Soome, nendega on kaasas pärastine kohtuminister ja J. Vilmsi sõber ning parteikaaslane T. Kalbus ning arst. Ühishaud kaevetakse lahti ja laibad tuakse välja. Need on tundmatuseni muutunud, kuid antropoloogiliste uurimuste ja mõningate väliste tundemärkide järele suudetakse kadunute isikud siiski kindlaks teha. Laibad asetatakse tsinkpuusärkidesse ja 15. detsembri hommikul sõidab Eesti sõjalaev „Lennuk“ neile Helsingisse järele, et võõrsil julma mõrtsukatöö ohvriks langenud kangelasi tagasi kodumaale tuua. Laevaga sõidab kaasa saatkond välisminister O. Strandmanni juhatusel. Sama päeva õhtuks jõutakse Tallinna tagasi. Sadamas on hulk leinavat rahvast pea- ja sõjaministriga eesotsas.

Matusetalitus peetakse „Estonia“ kontsertsaalis rohke rahva osavõtul. Koraal ja leinalaulud. Siis tuleb tolleaegse peaministri kõne; mida rahvas kuulab hinge kinni pidades:

„Ring on käidud. Vabariigi saadikud on jälle tagasi. Pikk on aeg, mida nõudis teekond. Ligi kolm aastat kulus kojutulemiseks. Kuid mis vahe? Läksid välja noored mehed täis vaimustavat tuld vabaduse ja Eesti iseseisvuse vastu. Oli vaja jätkata võitlust rahva vabaduse eest lõpuni. Et see oli kodus võimatu, siis tuli võidelda väljaspool kodumaad, et ei kustuks jälle meie vabadus, et ei kannataks meie, nagu pärast Lembitu surma, uute raudrüütlike ikke all.

Nii läksid need kolm noortmeest siit välja, keda täna oma ees näeme kirstudes vaikselt kuulavat, mis teeme, mis ütleme meie nendele vastuseks nende suurema ohvri eest. Neile seltsis kaasa seni tundmata rannamees, kes samuti, nagu peaministri abi, vabaduse hingest vaimustatud, andus rahva teenimisele. Minski tundmata tulevikule vastu. Sõbra käest, kes ka juba manalasse läinud, laenati hobune, kes neid üle jää pidi viima. Ei antud õnneks neile viia lõpule oma ülesannet. Merejää riisus hobuse; mehed tabati vaenlaste poolt. Saatus oli liig karm meie vabadusvõitlejate vastu. Pääsedes siit maalt sakslaste käest, sattusid nad võõral maal ikkagi nende kätte.

Nad vallutati, neid piinati, nad hukati. Kui kangelased vaataskid nad surmale silma. Nad mõistsid, et armuandmist neile olla ei või: sest liig risti vastupidised olid vallutajate ja ohvrite sihid. Ühed rõõmustasid, et viimaks ometi on Maarjamaa enda alla saadud. Teised olid vandunud, et nad oma selga ei painuta ja enne alla ei anna kuni viimane Saksa soldat meie maalt läinud. Mitte elu ei ole kallis, vaid vabadus. Ja julgelt, nagu tuhanded meie vendade seast, kes surid vaenuväljal, läksid surma ka meie saadikud. Kõik uhkelt, vaikides. Ainult üksikud sõnad, palved headele inimestele: „Teatage, sureme Eesti iseseisvuse eest, pole kedagi välja annud.“ Need noore kangelase Jürgens'i sõnad on meile pärast kätte tulnud.

Eesti peaministri abi ja kohtuminister ja tema kaaslaste maeti metsanurka vennashauda, koht aeti tasa

Sõjavägede Staabi ülema abi kolonel O. Plaks +

Teisipäeval, 15. skp., suri Tartu ülikooli kliinikus Sõjavägede Staabi ülema abi kolonel Oskar Plaks. Kolonel Plaks haigestus mõni nädal tagasi. Arstlikul uurimisel selgus, et kol. Plaksil oli peaaegu pahaloomuline kasvaja, mille kõrvaldamiseks tehti operatsioon. Kolonel Plaksi elu ei suudetud aga siiski enam päästa.

ja loodeti, et ei ilmuta tumm ilm oma saladust kuni aegade lõpuni. Ei risti, ei märki, et siin puhkavad mehed, kes õiglust ja vabadust kõige kõrgemaks ilmas seadsid.

Kolm pikka aastat. Nüüd ometi olete teie, meie esimesed ohvrid Eesti iseseisvuse eest, siin tagasi meie keskel. Uhke „Lennuk“ tõi teid ära, kodumaa vaba pind tervitab teid, vaba ja iseseisev rahvas tänab teid, kes olete annud oma elu vabaduse ja riigi nurgakiviks.

Senikaua, kui kestab Eesti rahvas, saavad teie märtrikujud heljuma, kes olete langenud isamaa rõhujate kuulide all. „Isamaa ilu hoieldes, vaenlaste vastu võideldes.“ Kõnelgu meie lapsed, meie lastelapsed sel-

Kolonel Plaks sündis 17. märtsil 1895. a. Tartumaal. Lõpetas Tartu õpetajate seminari. Sõjalise hariduse sai Tšugujevi sõjakoolis, mille lõpetas 1916. a., alatisväe ohvitseride kursustel 1921. a. ja kõrgemas sõjakoolis, mille lõpetas 1923. a.

Vene väes teeninud 232. ja 23. jalaväerügementides, hiljem Eesti tagavarapataljonis. 1917. a. vabastati sõjaväeteenistusest kui kooliõpetaja.

Eesti väkke astus 1918. a. detsembrikuus, Vabadussõja ajal teenis nooremohvitserina ja kompaniülemana 2. jalaväerügemendis. Pärast Vabadussõda, pärast kõrgema sõjakooli lõpetamist, teenis jaoskonnaülemana ja osakonnaülema kohuste täitjana sõjavägede staabis. 1926. a. novembrikuus määrati 2. diviisi staabi ülemaks, missuguselt kohalt siirdus 1930. a. oktoobrikuus 3. üksiku jalaväepataljoni ülemaks. 1932. a. maikuus määrati sõjavägede staabi 4. osakonna ülemaks. 1934. a. märtsikuus määrati 5. osakonna ülemaks, ühtlasi ka sõjavägede staabi ülema 2. abiks. Pärast 5. osakonna ülema ametikohuste üleandmist 1935. a. pühendus täieliselt sõjavägede staabi ülema 2. abi ülesannete täitmisele.

Mitmesuguste huvidega ja energilise inimesena võttis kolonel Plaks innukalt osa arvukatest sõjaväeliste ja seltskondlike organisatsioonide tööst, olles paljudes neist juhatuse liikmeks. Akadeemiliselt kuulus kadunu üliõp. konventi korp. Ugala vilistlaskonda.

Pühapäeval, 20. skp., süngitati kadunu Tartus suurte auavalduste saatel kodumaakonna mulda. Hoolitseva perekonnaisana, tubli ohvitserina ja asjaliku ning alati vastutuleliku ametisikuna, parima sõbrana ja kaasvõitlejana sõprade keskel — nii tundsi me Oskar Plaksi. Sarnasena jäävad temast kõigile meile unustamata mälestused.

Puhka rahu!

lest, kuidas noored julged tundmata teele läksid, teadmata saladuses ära hukati vaenlaste poolt, kuid et tõde siiski valgele pääsis, niipea kui Saksa raudrusikas ja Vene raudorjus meilt langesid. Eestimaa, su mehe meel elab ja saab elama. Ei saa meid valdama enam võõra orjus. Mitte selleks, et midagi nende märtrite aule juurde anda, pole meie siin koos, vaid et õppida, kuidas peab surema rahva vabaduse ja kodumaa eest. — Olgu kodumaa muld teile kerge, meie eest surnud kangelased.“

Ja sõmerane kodumaa muld võttis Jüri Vilmsi ja ta kolm kaaslast oma hõlma. Need olid esimesed märtrid, kes langesid kodumaa vabaduse eest.

L. S.

Seame sangarite hauad korda!

Tõuse üles, taadikene!
Tõuse armu andemaie,
Poja peada silitama;
Tõuse rammu toetama,
Sõna kolme kostemaie!

Kalevipoeg.

Kalevipoeg, raskeid ülesandeid endale võttes, läks isa hauale nõu küsima ja toetust otsima. Ka meie tunneme vajadust vahest omaste kalmudele minna lahkunuiga ühendust otsima. Selleks, et kalme üles leida, tähistame neid tunnustega ja tänutäheks kaunistame lilledega, nagu seda tegi ka Kalevipoeg, ka tema isa haul kasvasid sinililled.

Liikudes meie kalmistuil tekib küsimus, kus on käesoleva sajandi Kalevite kalmud. Eks olnud kalevid kõik, kes Vabadussõjas võitlesid ja langesid. Samuti kui Kalevipoeg võitles arvuliselt ülekaalus olevate sortspogadega, võitlesid ka Vabadussõja sangarid ülekaalukate vaenlastega, kes tulid Peipsilt ja läänest.

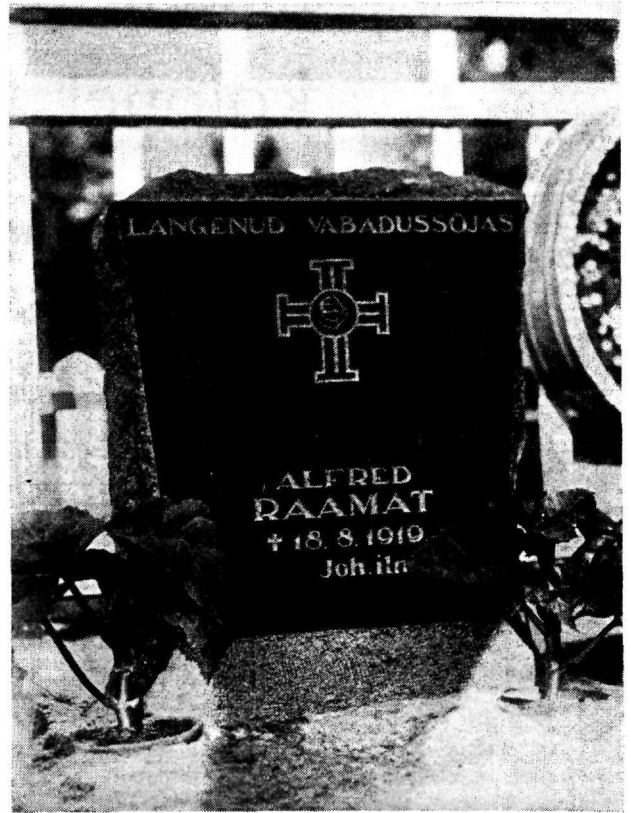
Nende kalmud oleme suuremalt osalt jätnud tähistamata, — nad on laiali varisenud ja rohtunud. Meie ei saa neilt minna nõu ja juhatusi küsima, sest ei leia nende kääpaid.

Kalmude tekkimisest on möödunud juba ligikaudu 20 aastat, nende asukohadki muutuvad juba tundmatuks.

Need kalmud peaksid aga meile olema kallid ja pühad, nagu Kalevipojale oli tema isa haud. Sellepärast oleks ülim aeg mõelda sellele, kuidas tähistada ja kaunistada Vabadussõjas langenud sangarite kui ka nende kalme, kes enne seda võitlust pidasid ja neid mõtteid kandsid.

Käesoleva aasta Võidupühaks peaksime selle töö tegema.

Kalmistuil asetsevad hauad peaksid kalmistute haldajad tähistama ja kaunistama. Siin võiksid suu- resti abiks olla meie noorte organisatsioonid, nende hooleks võikski jääda kalmude korrashoid ja kaunistamine. See looks ka sama sideme meie noorsoo ja Vabadussõja sangarite vahel, nagu seda oli Kalevi ja Kalevipoja vahel.

Tallinna Püha-Vaimu koguduse poolt 1937. a. püstitatud mälestusmärk tema kalmistule maetud Vabadussõjas langenule. Mälestusmärk on punasest graniidist

Võtkem hüüdsõnaks: 1938. a. Võidupühaks kõik vabadussõjalaste kui ka teiste sangarite hauad korda!

Kodutütarde kink Riigihoidjale

Vabariigi 20. aastapäeva eelhommikul, s. a. 23. veebruaril koguneb Kadrioru lossi 10-liikmeline kodutütarde delegatsioon, et üle anda Härra Riigihoidjale Vabariigi 20. aastapäeva puhul kodutütarde tööna nende poolt õmmeldud vaip. Härra Riigihoidjale ülevõetav vaip, milline mõeldud paigutamiseks Oru lossi

seinavaibana, kujutab endast vikingite laevu merel. Vaip on ümbritsetud rahvuslikel kirjadel õmmeldud ornämendiga ja vaibale on paigutatud aastaarvuna 1938. Vaiba õmblemisest on võtnud osa kõik kodutütarde ringkonnad ja selle tööga alustati juba 1937. a. varakevad. Suurem osa tööst teostati kodutütarde Võsu suvekodus läinud aasta suvel, kuid seal tege- mata jäänud tööd jätkati sügisel ja talvel ringkondades.

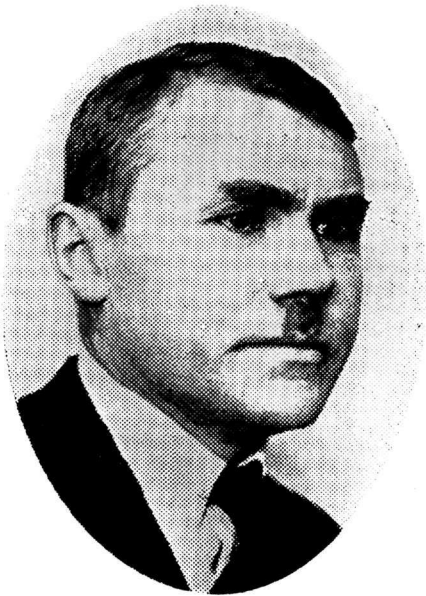
Koos vaibaga antakse üle Härra Riigihoidjale vastav album, kus iga ringkond paigutanud oma leheküljele oma maakonna vapi ja kaunistanud lehekülje oma maakonna rahvuslikel motiividel. Albumi leheküljele on iga vaipaõmmelnud kodutütar oma käega kirjutanud oma nime.

Vaiba üleandmise delegatsiooni kuuluvad 5 vanemat tegelast — Naiskodukaitse esinaine, Kodutütarde Tallinna ja Harju ringkondade vanemad, vaibaõmblustööde juhataja ja 5 kodutütart — (Tallinna, Tartu, Valga, Viru ja Sakala ringkonnast). Vaiba kavandi valmistas rakenduskunstnik pr. E. Nõmmik.

Kõrval pildil: Kodutütred vaipa valmistamas

Ed. Laaman 50-aastane

Ajakirjanike peres tuntuimaid ja populaarseimaid sulemehi Eduard Laaman jõudis 12. veebruaril täismehe ikka. Üle poole oma eluaastaist on juubilar töötanud ajakirjanduse põllul. Ta on rakendunud mõnikord ka muude ülesannete täitmisele, kuid näib nii, et see on sündinud olude sunnil. Ta on vahepeal töötanud lühemat aega Tallinna linnavalitsuses, Eestimaa toitluskomitees ja Tallinna E. Liidus. Okupatsiooni ajal püsis ta Eesti Ajutise Valitsuse sekretäri kohal, hiljem sõitis rahudelegatsiooniga Pariisi ja lõpuks juhatas 1920.—1928. a. Välisministeeriumi informatsiooni bürood. Kuid kõige kindlamini on ta jäänud püsima siiski toimetuse laua taha. Isegi neil aegadel, millal E. Laaman töötas meie omavalitsuse ja riigiasutustes, oli ta sõnavõtt ajalehis sedavõrd sagedane, et teda peeti kogu aeg lehemehiks.

Eesti iseseisvumine ja sellega seoses olevad küsimused on leidnud E. Laamanis eriti innuka uurija. Sel alal on ta sulest ilmunud hulganähtis mitmesuguseid kirjutusi vastavais ajakirjades ja ka ajalehtedes. Iseseisvumist käsitlevate artiklite kohta võib tähendada, et E. Laaman on tõepoolest teinud suure töö selle küsimuse valgustamisel. Jälgides terava pilguga tolle aja sündmusi ja võttes nii mõnestki aktsioonist isiklikult osa on E. Laaman kõiki oma tähelepanekuid talletanud trükisõnas, mis lisab palju väärtuslikku materjali meie iseseisvumise ajaloo veergudel. Me ei saa siin ette lugeda ta üksikuid kirjutusi, mis on ilmunud koguteoseis ja ajakirjanduse veergudel, tähendame vaid, et E. Laamani sulest ilmunud seda ala käsitlevate raamatute arv ja nende sisuline väärtus on juba sedavõrd suur, et võime juubilaril pidada meie iseseisvuse ajajärgu esmajärguliseks uurijaks.

Kõige selle kõrval on E. Laaman kui ajakirjanik ja seltskonnainimene intensiivselt kaasa elanud ja püüdnud mõista praegusi ühiskonna nähtusi nii kodumaal kui ka välisriikides. Ka neis küsimusis on talle jäänud

ajalehtede veerud kitsaks. Ta valgustab neid probleeme eriraamatuis põhjalikumalt ja süstemaatilisemalt kui seda võimaldab päevasündmuste teenistuses olev ajaleht. Selles sarjas on ilmunud E. Laamani sulest „Demokraatia ja diktatuur“, „Erakonnad Eestis“, „Nõukogude Vene ja kommunismi teostuskatsed“ ja „Eesti ühiskond“. Kuni iseseisvuse ajani on isegi meie ajalugu seisnud söödis või leidnud vildakat valgustust sakslaste poolt. Ühiskondlikud nähtused seisid aga täieliselt väljaspool tähelepaneku võimeid. Siin on E. Laaman jällegi püüdnud ajada esimesi vagusid.

Saadame juubilarile kui eesti kultuuritegelasele ja kauaaegsele „Kaitse Kodu!“ kaastöölisele kõige soojemaid tervitusi. —ju.

Kaarel Pahk 40-aastane

15. veebruaril s. a. pühitses Kaitseväe Tartumaa maleva sekretär ja spordipealik Kaarel Pahk oma 40-dat sünnipäeva.

Kaarel Pahk sündis 1898. a. Kavastu vallas Tartumaal. Vabadussõjast võttis Kaarel Pahk osa vabatahtlikult, siirdudes hiljem Kaitseväe teenistusse. Tema teeneid on hinnatud Kotka- ja Valgeristi ning mitme teise teenetemärgi annetamisega.

Juubilar on tuntud kaasteenijate hulgas agara töömehena ja sõbraliku ning vastutuleliku inimesena, kellel on tunne teda kõik ta lähemad kaastöölised.

Oma otseste teenistuslike ülesannete kõrval on juubilar elavalt osa võtnud ka seltskondlikust tööst. 1927. kuni 1930. a. oli ta Tartu linnanõunik. Praegu on ta Tartumaa Spordiliidu esimees ja Eesti Spordi Kesklidu juhatusel liige, Tartu Linnapanga ja Kultuuritegelaste Pensionikassa nõukogu liige ning linna spordikomisjoni liige.

Erilise agarusega on juubilar osa võtnud Tartu vanima kultuurilise keskuse — „Vanemuise“ — tegevusest, olles selle seltsi abiesimeheks ning majandustöökonna esimeheks, ühtlasi ka agaraks kaasaaitajaks „Vanemuise“ teatrimaja juureehituse läbiviimisel.

„Kaitse Kodu!“ surub soojalt Kaarel Pahki kätt ta juubeli puhul ja õnnitleb teda kui südikat Kaitseväe tegelast ja „Kaitse Kodu!“ kaastöölise, soovides talle pikka iga ja edaspidiseks viljakaks tööks palju õnne.

Eestile tunnustust nõutamasa

*Mälestusi esimeste välisdelegatsioonide reisivintsu-
tustest. Soome ja Skandinaavia kaudu Euroopasse*

Eelmistes „Kaitse Kodu!“ numbrites vaatlesime meie üksikasjalisemalt neid murdeaegu, mis valitsesid meie maal enne iseseisvuse tulekut. Siia alla oli koondatud kogu see omariikluse ideesid haarav periood, mis paisus Vene veebruarirevolutsiooni tuleädemest võimsaks lõk-
keks ja mis pani kauaihaldatud iseseisvuse mõtte kogu eesti rahva südames võimsalt loitma. See oli ajajärk, kus eestlaste rahvuslik uuestiärkamine sai uut tuld ja kus Eesti omariikluse mõtte tulekandjad viisid Maapäeva ajaloolise deklaratsiooniga 15./28. novembrist 1917. a. ja Eesti iseseisvuse manifesti väljakuulutamisega 24. veebruaril 1918. a. eestlaste ürgse vabaduseiha kuld-
sele võidule.

Nende kahe ajaloolise päeva vahel oli kolm kuud raskeid võitlusi terroriseeriva enamlusega, mis oli vahepeal kodumaal võimu haaranud, kuna hiljem seltsis sellele veel Saksa okupatsiooni hädaoht, mis, nagu meie teame, hiljem ka teoks sai ja mis hoidis juba vahepeal iseseisvaks tunnustatud kodumaad oma võimu all kuni järgmise talve tulekuni.

Võib kujutella seda painajalikku seisukorda, mis sel ajajärgul meie kodumaal valitses. Iseloomustava hinnangu tollaegse olukorra kohta andis N. Kõstner „Sotsiaaldemokraadis“, kus ta kirjutab: „Villavabrikutes lastakse vill enne kraasimist „hundist“ läbi, mis villa kraasimiseks lahedaks teeb. Niisugusest „hundist“ on kolme-kuuline enamlaste valitsemine Eesti rahva läbi lasknud: omavalitsused on hävitatud, rahvas terroriseeritud, saksasõbralisele meeleolule pinda loodud. Nähtavasti tuleb meil nüüd „enamlaste hundi alt sakslaste kraasi alla minna“.

Ja tõesti — enamlaste terroristlik vägivallavalitsus oli kõik teinud, et sakslaste maale tulekut Eestimaaale kiirustada. Kuna Saksa okupatsiooni ähvardus oli selleks liiga tõenäoline, et seda käed rüpes ootama jääda, siis oli selge, et ainuke abinõu Preisi ülevõimu haaramise vastu meie kodumaal on välisriikidelt, eriti liitriikidelt, abi palumine, sest meie oma jõud olid tol ajal selleks liiga väikesed, et Saksa vägedele mingit tõsist vastupanu avaldada.

Kui meie Maapäeva Vanematekogu poolt algatatud esimesed diplomaatlikud sammud olid viinud meie esindajaid ja memorandumite-kandjaid Peterburi liitriikide saadikute juure, siis jaanuari lõpul 1918. a. koostati juba esimene Eesti välisdelegatsioon, kes pidi sõitma otse välisriikidesse, et sealt abi ja toetust hankida ning Eesti suveräniteedi-mõttele kinnitust leida.

Esimesse Eesti välisdelegatsiooni kuulusid F. Kull, M. Martna, K. Menning, A. Piip, K. R. Pusta, J. Tõnisson ja Ed. Virgo, kes määrati järgmistesse maadesse: Martna ja Menning — Saksamaale, Tõnisson — Skandinaaviasse, Pusta ja Kull — Pariisi, Piip — Londoni.

Ed. Virgo ülesandeks jäi üksikute delegatsioonide vahel sideme pidamine. Saadikutele antud volitustele kirjutasi alla Maavalitsuse esimees K. Päts ja Maanõukogu nimel J. Jaakson, kusjuures igale saadikule anti 10.000 rubla reisirahaks, mis tuli dr. Raamotilt, kes oli vajalise summa toituskomitee operatsioonidega kogunud.

Selle delegatsiooni reisivintsutused kujutavad endast huvitava peatüki meie noore diplomaatia saavutusrikketest püüetest Eesti riiklikule iseseisvusele tunnustust hankida. Viiks pikale märkida kõiki neid käike üksikult, liiatigi kus nende mõte oli üks ja sama: selgitada Eesti vaba enesemääramise õigust ja rõhutada, et Eesti rahvas on oma rõhuvas enamuses maa okupeerimise vastu Saksa vägede poolt.

Huvitava läbilõike neist reisivintsutustest annab delegatsiooni liige prof. A. Piip, kirjeldades oma Eesti tunnustamise nõutamiseks Soome kaudu alustatud välissõitu järgmiselt:

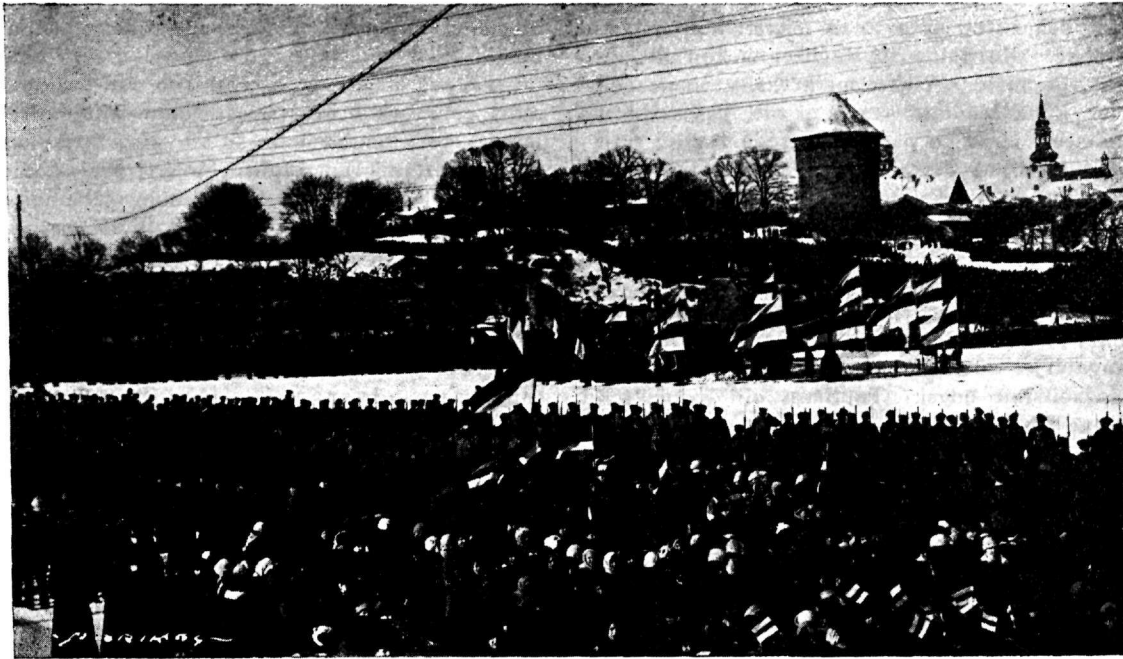
„Uue ning vana kalendri vahetusel 1./14. veebruari keskööl 1918 sõitsin ka mina välja. Kadusin, ilma et ma kellelegi oleks lähemalt seletanud, kuhu lähen, sest saatkonna väljasõit pidi sündima olude sunnil salaja.

Porisse sõit oli huvitav ja raske. Eriti Tampere läbi, kus oli punaväe peastaap, sest mitte kaugel sealt oli juba sõja eellin. Meiega ühes rongis sõitis väga palju välismaalasi, eriti Peterburist tulnud välissaatkondi. Sellepärast oli suur ruumipuudus väikeses Poris. Leidsime siiski juba esimesel õhtul ulualuse, otse vaksali juures, kus ühte väikesesse tuppa asusime neljakesi — Menning, Martna, Kull ja mina, kuna Virgo kuskil mujal peavarju leidis. Pr. Tõnisson oli sunnitud eeskojas endale voodi üles lööma.

Järgmisel päeval algasiid keerdkäigud, kuidas edasi saada. Laeva tulekust ei teatud Poris midagi. Arvati, et see päris võimatu olevat, sest jää oli äärmiselt tugev. Katsusime õnne luba saada läbi frondi minna. Alguses olid kohalikud punased võimud sellega päris nõus — meile aitas palju kaasa väliskomissariaadi „toveri“ soovitus-tunnistus ja Virgo ning Martna Soome olude ja inimeste tundmine. Kui meiega aga ka välismaalased sõita tahtsiid, muutsiid soomlased oma seisukoha ja ähvardasiid meid kõiki linnast välja saata. Viimaks pikade seletuste peale jätsiid nad meid, kõiki välismaalasi, linna — laeva ootama.

Iga päev tõi Martna kohaliku lehe toimetusest meie uudiseid, kuid üldiselt olime halvasti informeeritud. Teadsime ainult, et sakslased on uuesti peale tungima hakanud ja katkenud sõda Saksa-Vene vahel uuesti käimas. Et ligemaid teateid saada, läkitati mind Helsingi, kuhu 27. veebruaril jõudsin. Parajasti olid sinna tulnud sõja- ja kroonu laevad, muuseas minu head tutta-

Eesti Vabariigi 1. aastapäeva paraad Tallinnas 24. veebruaril 1919. a.

vad kaptenid: Loosberg, V. Horst, kelle juures kokku sain kapt. Buschiga, kes Tallinnast ühe viimase laevaga välja oli sõitnud ja kindlasti teadis tõendada, et Tallinna ei ole pommitatud.

Nende meremeeste käest saime teateid viimase aja kohta. Liig rikkalikud need teated siiski ei olnud, kuna meremehed viimasel ajal maale ei pääsnud. Teati kõnelda mingisugusest päästekomiteest ja manifestist ning mõnest päevakäsust, kuid ainult kuulujutuna. Kellelgi juhtus paar päevakäsku olema, kuid nende hulgas ei olnud manifesti ja päevakäsku nr. 5, valitsuse koosseisu kohta.

Kohe pärast Porisse tagasijõudmist tulid reidile kaks Rootsi laeva, — kuid üks neist vajus meie silmade all, jää läbi purustatult, põhja. Järelejäänud laeva peale võõraid ei võetud: sinna vaevalt said peale ainult rootslased, kuna meist siiski pr. Tõnisson peale võeti, mis meile oli suureks õnneks, sest ta viis Tõnissonile kirjad ja tarvilised Maanõukogu dokumendid edasi.

Kuulsime, et ainuke tee Rootsi on üle Turu. Sinna tulevat Rootsi laev. Muud midagi ei jäänud üle. Tuli sinna sõita.

Pärast 2-nädalast ootamist sõitsime Porist välja Turusse. Menning, Virgo ja Martna sõitsid otse. Kull jäi Porisse veel päevaks maha. Et aga meie teated kodumaalt siiski puudulikud olid ja minu kavatsust katsuda üle lahe kodumaale tungida heaks ei kiidetud, tegime Pustaga Porist reisi Turusse Helsingi kaudu, et viimaseid teateid saada (6. III 18.). Suuremat selgust polnud ikka.

Rongi peale tõtates nägin varajast ajalehemüüjat, kellel oli ka Peterburi lehtede pakk kaasas; võtsin kõikidest nendest eksemplari kaasa. Õnneks leidsime „N. Wek'is“ pikema artikli sündmuste kohta Eestis, ühes ise-

seisvuse manifesti sisuga ja ajutise valitsuse kokkuseadega, mis jäigi meile tükiks ajaks ainsaks informatsiooniallikaks. Turus, enne edasisõitmist, käidi veel välismaa konsulaatides ja punaväe staabis kuulamas, kas Rootsist mitte mõni laev Turusse ei tule, Rootsi haigeid ära viima, nagu kuulda oli. Kuna laeva tulek esialgu kindel näis olevat, selgus aga pärastpoole, et selle peale lootma jääda ei või. Sellepärast algas 8. märtsi varahommikul sõit umbes 20 hobusega Marienhamni poole.

Esialgu läks sõit õige rahulikult. Ilm oli ilus, tee hea ega puudunud teatud romantika sõita pika karavaniga Soome ilusates skäärides. Muuseas sõitis kaasa ka Inglise asekonsul Helsingis ja mitu Inglise perekonda, nende hulgas ka Gerhardi perekond, kelle üks poeg Charles oli pärastpoole Eesti lennuväes instruktoriks ja 1. mail 1919. a. Tallinnas sai surma, sõjalennukiga merre kukkudes.

Õhtuks jõuti Kumlinge saarele, kus külavanem lahkesti reisijate vastuvõtmist oli korraldanud. Eesti saatkond sattus just külavanema juure korterisse, kes võõraid väga lahkesti vastu võttis, neid sooja pudruga, kartulite ja piimaga kostitades (leiba oli külaelanikkudel vähe). Küsisime, mis Marienhamni poolt uudist kuulda, kas seal mitte võõrad väed pole maale tulnud, sest Turus kõneldi Rootsi vägede tulemisest Alandisse. Ja Helsingis kuulsin Vuolijokide juures enne ärasõitu, et Soome valged olevat sakslasi appi palumas käinud ja et olevat enam kui kindel, et sakslased seda teevad, ja õige pea.

Kumlingest mingit uudist teada ei saadud, ja tuli edasi sõita.

Järgmisel päeval lõuna ajal peatusime jällegi ühe saare peal, kuid seal olid juba maal Rootsi soldatid oma valgete talimütsidega. Kuid siin ei teatud sakslaste

maale-tulekust midagi ega ühendusest Rootsi ja Alandi vahel, vaid selgus, et sõita tuleb mitte Marienhamni vaid Ekerö'sse. Konsulteriti Inglise asekonsulit, kas edasi sõita või mitte. Asekonsul arvas, et meie edasi sõita võivat, kuna kindlasti teada ei ole, kas sakslased on Alandis sees, ja et ka päev enne seda Inglise transport edasi läinud, nende inimeste kinnihoidmist pole kuulda, rootslastega peaksime heas vahekorras olema. Konsul arvas veel, et kuigi sakslased Alandis peaksid olema, ei võiks nemad meile kui erapooletutele takistusi teha, kuna ka Venemaa rahule olevat alla kirjutatud. Teine lugu olevat nendega, inglasega, mispärast nemad meiega enam kaasa ei sõitvat, vaid ootama jäävat. Kõige selle tagajärjel võtsime esimesed saadaval olevad hobused ja sõitsime edasi. Tundmus oli õudne, kuid pidi ruttama: vast saab veel enne sakslaste Alandisse tulekut läbi, sest kõiki teateid arvesse võttes oli selge, et sakslased Alandisse tulevad.

Tee peal tulid mõned inimesed Alandist vastu ja nendelt kuulsime, et sakslased juba esimesel saarel, Vårdös, sees olevat. Kuulasime sõnumi ära, vaatasime vaikselt üksteisele otsa: igauks sai aru, mis hädaoht meid varitseb. Sõitsime edasi, sest tagasisõit oleks tähendanud ülesannete täielikku mahamatmist.

Ja tõesti, kui lühikese aja pärast saarele üles sõitsime merelt, nägime seal vahisoldateid, ning varsti peatas meid terve vahisalk. Meil oli vaja dokumendid ette näidata, seletada reisisihti. Läksime komandantuuri majasse, kus meid Saksa leitnant ja üks Soome valgekaardi esindaja vastu võtsid. Menning ja Martna kui suured saksa keele mehed olid pea-jutuajajateks, tegime lõbusad näod ette, et oleme Tallinnast ja sõidame Stokholmi Ekerö kaudu. Leitnant ei hakanud pikemaid takistusi tegema ja laskis sõita edasi, käsku andes, et peame järgmisel saarel, Alandi peasaarel, jälle komandantuuri ilmuma. Nii olime siis juba täiesti Saksa meelevalle all, kuid liisk oli heidetud, ja mängu pidi edasi jätkama seni kui võimalik. Usk lõksust välja pääseda oli väga väike.

Alandi saartele jõudes peatati meid jällegi, küsiti passe. Seekord juhtus esimese hobusega sõitma Schwalbe, pärastine meie konsul Helsingis, ja mina. Pistisin soldatile oma venekeelse passi kätte, see ei mõistnud kuidugi vene keelt lugeda, küsis, kas meie kõik ühest kambast oleme, — ja lubas meid edasi sõita.

Ohtu-pimeduses jõudsime sinna külla, kuhu meid komandantuuri minna kästi; nõudsime komandandiga kokkusaamist, seda enam, et voorimehed tõrkusid meid edasi viimast.

Kokkukogunenud soldatid ja keegi ohvitser teatasid, et komandanti siin ei ole, tulevat mõni kilomeeter edasi sõita, postimajasse, kus oma dokumendid ette peab näitama. Voorimeeste vastutõrkumise peale edasi sõita kärgatas üks pikakasvuline soldat voorimeestele, et tuleb edasi sõita, — voorimehed sõitsid edasi. Viimaks jõudsime ühte postimajja, kus peatusime ja teatud härra poole pöördusime, kellele kiri oli antud, et see meile hobuseid edasi muretseks. Õnnekombel oli see härra just Ekeröst tulnud, polnud veel jaamast saanud ära minna, ja meie hakkasime temaga kohe asja õiendama. Vahepeal kaeti meile õhtulaud. Võtsime,

mis meil endil kaasas oli, jaamapidajad andsid, mis neil oli, ning katsusime ennast nii kodus tunda kui võimalik.

Et aeg hiline ja komandant paar kilomeetrit jaamast eemal, siis arvati, et meie rahulikult öö võime jaamas olla, muist inimesi võivad tohtri juure öömajale minna, mis ka sündis. Meie, teised, jäime aga jaama ja seal selgus, et kui edasi sõita tahame, siis peame täna õhtul sõitma, olgugi et aeg hiline, sest laev minevat Ekeröst kell 10 hommikul Rootsi.

Olgugi et kõik olid väsinud, haarati sellest ettepanekust heameelega kinni, kuna sel teel saadi mitte ainult sihile, vaid ka komandantuuri ülekuulamisest pääseti, mis edasisaamise võimalusi ikka suurendas. Kutsuti siis telefoni teel teised öökorterist välja ja sõideti edasi. Kõrts, kuhu viimaks jõuti, oli võõraid täis, kelle hulgas oli ka Saksa veltveebel, kes aga õnneks terve õhtu perenaisega kaarte mängis ja võõraid tülitama ei tulnud. Meie saatkond sai endale väikese toakese. Palusime keeta kartuleid ja natuke teed, mida ka tehti. Seadsime kõik korda, et kõige hiljem kell 5—6 ajal välja sõita. Sõjaväelises korras heideti natuke puhkama. Hommikul enne päeva oldi jälle jalul ja sõit läks edasi. Viimaks, 10-nda märtsi hommikul jõuti Ekerösse, kusjuures ka Vårdös mahajäänud reisijad — Daani kullerid — meile järele jõudsid.

Sõitsime otsekohe merele Rootsi laeva juure, kuid oma ehmatuses nägime seal Saksa dreadnoughti „Rheinland“, terve rea saksa transportlaevu, ühe Rootsi sõjalaeva, — ja mitte ühtki reisijate laeva. Kuulasime järele ja saime teada, et Rootsi laev olevat juba kell 6 ära sõitnud; kas uus tuleb ja millal tuleb, selle üle puudusid teated. Igatahes saatsime Pusta ja Schwalbe Rootsi sõjalaeva komandöridele ennast esitlema, toonitades meie saatkonna diplomaatilist laadi ja Rootsi valitsuse luba meid Poris peale võtta. Komandör ei teadnud lubast midagi, lubas aga Stokholmis järele pärida, kust ta jaatava vastuse sai.

Meile soovitati esialgu ootamist kohalikus kõrtsis, mida ka tegema olime sunnitud. Meeleolu oli väga paha. Kõiksugused fantastilised plaanid regedega üle Botni lahe sõita mõlkusid mees, kuid need ei suutnud palju rahustada. Viimaks saime kuulda, et oodatakse teispäevaks siiski Rootsi sõjalaevu Ekerösse, kuna neljapäev ka reisijatelaev tulevat, mis aga mitte kindel ei olevat.

Viimaks teispäeval ilmus laev, Rootsi suurtükupaat „Svensksund“. Suurest rõõmust vaimustatud, tahtsime otse minna laeva peale seisukorda selgitama. Kella 11 paiku sõitsime välja merele, kuid meie üllatuseks olid juba kõikide teede peale Saksa patrullid üles seatud. Esimesele patrullile seletasime julgel sõnal, et sõidame Rootsi laeva peale, ja see laskis meid läbi. Kuid seal tuli teine Saksa soldat meile risti tee peale ette, sõimas esimese soldati läbi ja teatas, et meil olevat vaja staapi minna, oma dokumente ette näitama, sest Soome valgetelt võimudelt Marienhamnist olevat käsk tulnud mitte kedagi ilma Soome valgekaardi viisata välismaale lasta.

Pidime käsku täitma. Laksime voorimehed mine-ma ja läksime staapi, mis asus kohalikus tollihoones.

Seal seadsime ennast sappa ühes teiste reisijatega, kes juba enne sinna olid tulnud. Oli selge, et meie seisukord on nüüd kriitiline, mis seda selgemaks sai, kui üks daani ärimees vähkpnasena välja tuli staabi toast. Esialgu oli meil plaan oma sihti varjata, toonitades kaubanduslikke jne. ülesandeid Stokholmis, kuid pea leidsime, et seda on väga raske läbi viia, ja jätsime Menningi hooleks, kes esimesena meie poolt pidi minema, asja üldise seletuse. Teda kuulati üksi 20 minutit, siis astusime kõik sisse. Esiteks Menning kui hea saksa keele mõistja, kõnemees ja pastor emeritus, teiseks Martna kui samuti Saksamaale mineja, samuti keelemõistja Stadtrat, kolmandaks Pusta, oma imponeeriva suure kasukaga, iseäraliku passiga Helsingi punaste valitsuse poolt, kus tema seisus „meschtschanin“ puuduliku venekeele tundmise tõttu ära vahetatud sõnaga pomeschtschik ja muutunud rootsikeelseks mõisaomanikuks, siis Soome valgete passiga Virgo ja lõpuks tol korral maamehelise väljanägemisega, suure habemega ja Soome läki-läkiga — mina. Üldised küsimused keetsid edasi, Martna ja Menning näitasid kõik oma volitused ja memorandumid küsijatele ohvitseridele ette, vaadati ka Pusta passi, mis väliselt Martna ja Menningi omade sarnane, Prantsuse viisa ei puutunud silma, ja midagi kahtlast ei leitud ei paberites ega ülespidamises. Küsiti, kas kõigil samasugused passid on, mille peale jaatav vastus järgnes, ega hakatudki kõiki pabereid läbi sorima.

Minu seisukord oli erilisel raske; teised ütlesid rahulise südamega „ja“, sest et neil tõesti olid soomlaste poolt välja antud passid. Virgol küll Soome „valge“ valitsuse poolt, teistel „punase“ valitsuse poolt. Minu pass aga oli välja antud Peterburis, enamlaste sisekomissariaadi välisosakonna poolt, kolmeks kuuks Stokholmi ja Kopenhaageni „ühenduse loomiseks okupeeritud saartega“, kuid temal olid peal viisad Inglismaale Peterburist ja Prantsusmaale Helsingist. Pealegi olid teiste ja minu pass ka väliselt lahkuminevad: neil pruunikas, minul — must, hulga väiksema formaadiga.

Õelda aga, et minu pass on teissugune, oleks tähendanud minu passi erilist revideerimist, kus ilmsiks oleks tulnud meie sõidu tõsine siht, et meie nii süütud Saksamaale sõitjad polegi; siis oleks järgnenud ka teiste passide revideerimine, kus oleks selgunud ka Pusta Prantsuse ja Virgo Prantsuse ja Inglise viisa jne. Selle tagajärg oleks igatahes meie edasisõidu lõpp olnud: paremal korral oleks meid üle Liibavi koju tagasi saadetud, pahemal korral oleksime mööda saatnud oma päevad kusagil Rügeni või mujal laagris või vangimajas, kuni sõja lõpuni.

Kuid ütelda, et meie passid kõik on ühesugused, tosinna meeste silmade all nimetada väiksemat musta passi pruunide passidega ühtlaseks, tähendas äärmist riisikot. Kuid valikut ei olnud. Ja kindlasti, nagu poleks midagi olnud, vastasin ka mina ühes teistega „jah“.

Huvitav, kui ruttu inimene sarnastel kordadel mõtleb: kõik see süllogismide rida oli läbi ühe sekundi jooksul, nõnda et kogu aeg meie nägusid uurivad midagi ei märganud, mis vähegi nendes kahtlust oleks äratanud.

Paari tunni pärast oli sõiduks Rootsi sõjalaeval

vormiline luba käes, seal tuli uus ülekuulamine juuretulnud „Rheinlandi“ komandöri enese poolt, kes milgi tingimusel ei tahtnud meile sõiduluba anda, vaid tahtis otsekohe „als Kajütpassagiere“ transport Giessen'iga Danzigi viia. Suure vaevaga kõnelesime meie ennast sellest õnnest välja ja saime lõpliku loa edasi sõita. Kohe läksime vahi saatel Rootsi laevale, et sõidutähti kätte saada, ja alles pärast seda, kui meil need käes, jättis meid Saksa vahisoldat maha. Veel samal õhtul saatsime kõik paberid ja asjad „Svensksundi“ peale ära, et, kui peaks meid endid öö jooksul kinni peetama, saadetised siiski päralt jõuaksid. Hommiku vara, enne päeva, olime juba teel, jõudsime „Svensksundile“. Laevalaale jõudes hingasime juba vabamalt. Alles siis, kui „Svensksund“ 14. märtsil kell 7 minema sõitis, jäime rahulikuks.

Nii olime meie päästetud ja jõudsime Euroopasse.

Stokholmi jõudes kuulsime rõõmuga, et Tõnisson hulga tööd oli ära teha suutnud, võideldes Rüütelkonna saatkonna vastu erilise protestiga 4. veebruarist, — muu seas kontakti loonud liitlastega ja ka sakslastega, enne kui nemad meie maa äravõtmist algasid.

Hea vahekorra oli ta suutnud luua ka Rootsi välisministeeriumiga, mille tõttu meie üldse Rootsi pääsime. Välisministriga ei olnud ta aga veel kokku saanud, ega tahtnudki seda teha enne meie Rootsi jõudmist. Varsti võttis meid välisminister Helner vastu. Olime kuuekesi: Tõnisson, Pusta, Martna, Menning, Virgo ja mina. Tänasime meie ületoomise eest „Svensksundiga“. Tõnisson, kui kohalik saadik, jutustas, mis meie maal sündinud revolutsiooni algusest, iseseisvuse kuulutamisest, et sakslased ei tulnud meile kui võitjad, vaid kui politseiväed võõrale maale, kelle iseseisvust ka teised riigid tunnustavad, nagu liitlaste saadikud meile teatanud, olgugi lõplikku otsustamist rahukongressile jättes. Palusime Ajutist Valitsust kui suverääni tunnustada, võimalikkuse piirides Eesti iseseisvuse tunnustamist toetada (zu fördern), — ja kuna meie memorandum kõneleb piiride määramisest plebistsiidi abil, mida sooviti kodumaal Rootsi kontrolli all toimetada, siis palusime ka Rootsit, kas ta sarnast kontrolli enda peale võtaks.

Minister küsis sakslaste seisukohta meie iseseisvuse asjus, mille peale kindlat vastust anda ei teadnud, olgugi et Tõnisson oma seniste läbirääkimiste järele arvas, et see ei olevat täiesti eitav. „Teie tunnustamises on peaksi, mis Saksamaa teeb, muidugi enne kui tema seda teinud ei ole meie seda ka teha ei või. Meie tunnustamisel ei oleks ka tegelikku tähendust senikaua, kui sakslane maal. Võime aga ütelda, et meie siin takistusi ei tee,“ lõpetas minister. Ja tol ajal oli ka see väga palju.

Kogu delegatsioon peatus Stokholmis umbes nädala. Sel ajal arutasime kogu poliitilise seisukorra ühiselt läbi, tarvitades ka teateid, mis Saksa ajakirjandus tõi, redigeerisime pikema protesti Liivi- ja Eestimaa Landesraatide kokkutulemise vastu, seletades asja juriidilist ja faktulist külge, mille saatsime Saksa Riigikantslerile, Berliner Tageblattile ning teistele Euroopa lehtedele, lootes, et vast kodumaal kaudsel teel kuidagi teada saadakse, et delegatsioon on kõigi raskuste peale vaa-

tamata sihile jõudnud. Määrasime lõplikult, et tuleb delegaatide asemel resideerijateks saadikuteks hakata, milleks meie vormilised volitused takistusi ei teinud, ja muretsesime tarvilised sõiduload laevasõiduks Bergeeni kaudu Inglismaale.

Viimaks, 21. märtsil, sõitsime meie kolmekesi — Pusta, Virgo ja mina — Stokholmist üle Kristiaania Bergeeni, et laeva leida. Virgo jäi teel veel Kristiaania maha, et sealset meeleolu natuke vaadelda ja pinda sondeerida.

Bergen on ilus linnake, keset jumalikku mägestikku ja ilusaima fjordi kaldal. Igavus ja absoluutne teadmatumus, kas ja millal edasi saab, ei olnud sugugi meeldivad.

Viimaks, paarinädalase ootamise järele, sõitsime 4. aprillil Bergenist Inglise postilaeval „Prince Arthur“ välja. Laeva siht oli teadmata. Sõitsime esialgu otse skäärisid mööda põhja poole, ja alles südaööl pöörasime lääne poole. Ilm oli ütleмата ilus ja vaikne.

Londonisse jõudsime 9. aprillil, kus algas kibe töö. Kõik oli uus, ühtki sidet ei olnud, ka vaba keel ja raha puudusid. Oma inglise keele tõlgiks olime sunnitud tarvitama Odessast pärit olevat kreeklasi!

Õnneks läks Virgol korda üles leida oma Helsingi tuttavat Soome saadik Holsti't, kes igatviisi meid aitas ja muuseas meid esitles välisministeeriumi Vene ja Balti asjade aruandjale professor Simpsonile, kes oli nii heatahtlik meie vastu.

Mitu päeva kulus ära meie olude selgitusele ja tarviliste lisamemorandumite peale, kus minu kui juristi peale langes lõplikult fikseerida meie soovid, ja nimelt: meie palume Briti valitsust 1) tunnustada Eesti demokraatliku Vabariigi iseseisvust kogu tema etnograafilistes piirides, kuhu hulka kuuluvad ka saared, 2) tunnustada Maanõukogu poolt moodustatud Ajutist Valitsust ainsaks seaduslikuks võimuks Eestis ja 3) lubada Eestil osa võtta üldisest rahukonverentsist, et võimaldada temale kaitsta oma huvisid ja üles võtta Eesti alatise neutraliteedi ja selle rahvusvahelise garanteerimise küsimusi.

Välisminister Balfour võttis meid vastu 23. aprillil. Olime seal kõik kolmekesi, Pusta, Virgo ja mina. Vastuvõtmisel oli juures välisministri alatine abi Lord Hardinge, endine India asekuningas ja saadik Peterburis, kes selle tõttu ka Tallinnat tundis, kus ta kuningas Edward VII ja Nikolai II kokkusaamisel oli viibinud. Mina kui kohalik saadik pidasin Balfourile tervitus- ja seletuskõne. Balfour paneb mõned küsimused ette: Teie maa on siis nüüd okupeeritud; need on siis teie aadel, keda vaevalt 0,5 protsenti tervest rahvast, kes ühendust soovivad Preisimaaga; küsib, kas tahame ikka täielikku iseseisvust, või rahuldaks meid autonoomia uuendatud Vene impeeriumis, — mille peale seletame, et meie tahame olla täiesti iseseisvad, kuna tulevase vahekorra Venega vaba rahvas ise ära määrab. Küsib, kas meie, keda paar miljonit, pole liig väike, kõneleb Tallinnast kui kaubanduslinnast, küsib, kas senised Briti vastused meid ei rahulda, mille peale tähendasime, et vaja oleks tunnustada mitte Asutavat Kogu, keda pole, ega keda ei saa valida, vaid Maanõukogu ja tema

poolt loodud valitsust. Balfour lubab teha mis võimalik ja mõne päeva pärast vormiliku vastuse anda.

Sõbralik audients kestis üle poole tunni ja jättis meis, delegaatides, unustamata mulje. Pealegi oli see esimene ametlik audients, mis iseseisva rahva ametlikud esindajad suurriigi välispoliitika juhi juures saanud, kogu meie poliitilisele tulevikule otsustav.

Nädala pärast, 3. mail 1918, saime kätte oma riikliku iseseisvuse de facto tunnustamise Maanõukogu ja Ajutise Valitsuse tunnustamise näol, kelle esindajana mind „informal diplomatic representative“ nime all ka vastu võeti.

Mai esimestel päevadel andsime ka tunnustuse memorandumi ära Ameerika Ühendriikide valitsusele, Londoni saadiku kaudu, ja Nõukogude Vene esindajale M. Litvinovile, Moskvasse edasisaatmiseks.

Varsti sõitsid Pusta ja Virgo Londonist ära, tunnustamist saama teistelt liitlastelt, kus siis inglise-sarnane vastus tuli 13. mail ka Prantsuse välisministri Pichoni ja 29. mail Itaalia välisministri Sonnino käest.“

Need märkused meie esimeste välissaatkondade tegevusest kirjeldavad tõetruult seda rasket ajajärku, mil meie esindajail tuli välismaal kodumaa iseseisvuse eest võidelda. Kahtlemata kirjeldavad need leheküljed neid raskusi, mis meie välisdelegatsioonil Eesti iseseisvuse tunnustamiseks tuli kätte võidelda, kuid seda rasket tööd tehti siiski suures ja õilsas usus kõigi lootuste peatsesse täitumisse ja omariikliku korra kindlasse saabumisse, mille 20 aasta juubelit meie nüüd pühitseme.

Triikpesutööstus

valmistab meeste pesu
tellimise peale, nagu

Päevasärke

Frakisärke

Kraesid

Veste

Pidžaamasid

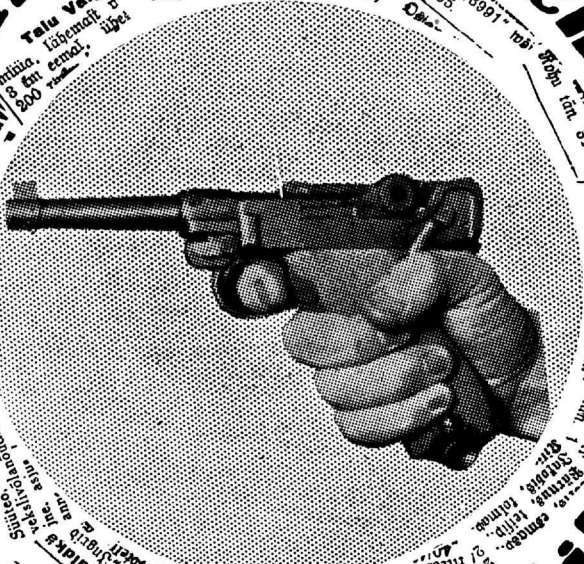
Supelmantleid

jne.

Diplomeeritud meistri
L. Krupkini juhatusel

Tallinn, Sauna 8, Telef. 459-59

Säevalehes

Müüakse
Sõbrala materjalid
Wheateapluse sisseseis
Keremühtalega, ...

Tööpakkumised
Sõbrimaa
peronaal-
kasvataj

Korteripakkumised
Moodne korter
8 tuba, teenijaruum, ...
naas ...

Ostetakse
Sõbrim osta moodne ...
Pruguatub
Lapsevantri

Lummid
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Arstid
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Korteritööstis
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Pidud
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Tootisimised
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Mitmesugust
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Kadunud
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Palmekirjad
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Talokad
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Leitud
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

koer
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Panul. advi
Talu Velg
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Pagarit
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Dr. Reij
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Dr. N. Saari
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Dr. N. Saari
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Müümluutus
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Müümluutus
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Müümluutus
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

Müümluutus
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...
Sõbrim, eest ja l...

CITROËNI

auto on

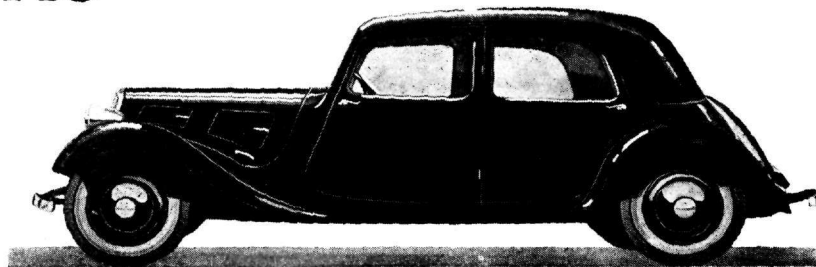
1. ruumikas ja tugeva „üleni-terasest“ kerega;
2. eesrataste veoga ja teekindel ka märjal asfaldil või poristel teedel ja käänakutel;
3. ökonoomne kasutamisel ja kerge juhtida;
4. hüdrauliliste piduritega, mis kindlustavad kiire ja tugeva pidurdamise;
5. odavad hinnas (3.500 kroonist alates)

Esindaja

H. Lagus & Ko

o.-ü.

Tallinn,
Vene tän. 13,
tel. 437-18.

Piimaühingute Keskkliit

„Dõieksporit“

Tallinn, Suur Karja 23

Montreali eestlaste ühine koosviibimine Eesti Vabariigi 15-da aastapäeva puhul 24. veebr. 1933. a.

Rahvuslikust koostööst Põhja-Ameerika eestlaste seas

Tänavu aasta ameerika eestlased võiksid pühitseda 40-dat aastapäeva oma esimese organisatsiooni asutamisest New Yorgis. Nelikümmend aastat ennastsalgavat seltskondlikku tööd! Ajavahemik, mis on kaks korda nii pikk kui Eesti vabariigi vanus, väärrib, et annaksime lühikese ülevaate neist sihtidest, mis sundisid eestlasi kokku tulema kaugel võõra maa pinnal ja asutama oma rahvuslikke seltsi.

Esimese eesti seltsi New Yorgis — „Heategeva Seltsi“ — asutas vaevalt kümmekond töölis perekonda ja meremeest 1898—99. aastal. Seltsi siht oli abi anda oma liikmeile töötaoleku ajal ja edendada eestlaste seas hariduslikku tööd. On selge, et see oli täiesti vabameelne selts, mille tegevusest võis osa võtta igäüks, peale joodikute.

1901. aastal korraldati esimene pidu, kus esines eesti laulukoor esimest korda. Tollal oli Ameerikas vähe eestlasi ja neist algaastaist seltsi elust pole midagi erilist kirjutada. Kui aga astume New Yorki 10 aastat hiljem, siis leiame siin juba hoopis teissuguse pildi. Vahepeal Venemaalt ja Eestist jõudnud eesti poliitilised põgenikud asutavad 1906. a. „Sotsial-Demokraatlise Eesti Uhisuse“ ja 1909. aastal „Eesti Kirjastus Uhisuse“,

kes hakkab välja andma nädalaaajalehte „Uus Ilm“. Toimetajaks on tuntud eestlased: Dr. Peeter Speak, Linda Jürman (Ed. Wilde abikaasa), Hans Pöögelman, J. Palmer, C. Must, A. Kobel j. t.

Sihte ja vaimustust on palju. Asutatakse veel eesti selts „Lootus“. Lavastatakse näitemänge ja kantakse ette eesti laule laulukoori poolt. Seltsi koosolekuil vaieldakse eesti lipu värvide üle. Senised värvid on valge-lilla-roheline. Otsustatakse kirjalikult järele pärida Eestist õp. Hurdalt, Kallaselt ja Eisenilt. Saadakse vastus, et sini-must-valge on õiged värvid. Ja 1908. aastal, „Heategeva Seltsi“ 10. aasta juubeli päeval, tõmmatakse üles uus lipp.

Eestlased New Yorgis on nüüd koondunud kahe organisatsiooni ümber. Katsutakse eestlasi organiseerida ka San Franciscos, Seattle'is ja mujalgi. Bostonis õpetaja Rebane asutab eesti koguduse, annab välja ajalehte „Ameerika Eesti Postimees“ ja käib sisemaal Irma eesti asunduses, Wisconsinis osariigis, eestlastele jutlustamas. Siinse eesti asunduse rajamise tööst on osa võtnud ka meie praegune riigihoidja K. Päts, kes isiklikult käis New Yorgis 1902. aasta ümber.

Vastastikune võistlemine eestlaste keskel New Yorgis viib mehed viimaks arusaamisele, et koostöö väikeses eesti peres kaugel võõrsil on kasulikem. Ja 1910.

aastal ühinetakse ühise seltsi ümber, nimega „New Yorgi Eesti Selts“. Seltsi tegevuse järgmised 9 aastat on väga aktiivsed, kuna eestlaste pere aina kasvab uute sisserändajate näol. Jõumehed Lurich ja Aberg külastavad New Yorki vist 1912. a. ja teist korda 1916. aastal, millal neile üles näidatakse suurt lugupidamist eestlaste poolt ja asutatakse „Lurich-Abergi Jõustiku Klubi“. Olgu siin märgitud, et kodu-eestlastele on vähe tuntud jõumees Georg Hackenschmidt, kes tervelt kuus aastat enne Lurichi New Yorgis maadles ja siin oli veel kuulsam mees.

„Lurich-Abergi Jõustiku Klubi“ New Yorgis võtab varsti endale uue nime: „Eesti-Ameerika Jõustiku Klubi“ ja töötab tervelt 13 aastat (kuni 1929. a.).

Tol ajal kui ka osalt praegugi on eesti seltsidel üks suur puudus, nimelt — kitsarinnalisus. Kui teatud grupp „oma vaatega“ isikuid saab seltsi etteotsa, siis nad katsuvad seltsi tööd rajada ainult oma vaatekohalt, hoolimatult lükates kõrvale teised tublid seltskonnajõud, kel mõnes küsimuses veidi teissugune vaade on, mille pärast seltsi töö kannatab. Enamasti on niisugused „oma vaatega“ mehed suured rahvuslased, kuid ilma ideedeta või sihita, kuidas oma eesmärki kätte saada. Osatakse olla rahvuslane, kuid ei osata rahvast seltsi ümber koondada ega hariduslikku tööd teha rahvusliku tunde tõstmiseks. Ja jonn või leppimatus veel juure arvatud — on põhjused, miks enamik eesti seltsi võõrsil hingusele läheb.

Nii näeme „New Yorgi Eesti Seltsi“ tegevust pika 9 aasta jooksul. Alguses, kui veel leplikkus ja üksmeel valitsesid, on seltsi tegevus väga viljarikas. Korraldatakse pidusid ja kogutakse raha oma seltsimaja ehitamiseks. 1919. aastaks saadakse kokku 2400 dollarit. Kuid siis tekivad sihtides lahkkelid ja selts läheb ikka väiksemaks, kuni kaob täiesti. Eesti konservatiivsed rahvuslased selle asemel, et nüüd, kus kodumaal on käimas Vabadussõda, oleksid leplikumad ja agaramad eestlasi ühise vabameelse frondi ümber koondama, kaotavad täiesti tegutsemisvõime ja jäävad ükskõikseiks pealtvaatajaiks, kui vahepeal kommunistideks muutunud „Uue Ilma“ mehed kogutud maja-raha ühes ajaloolise sini-must-valge lipuga ja seltsi asjaajamisega üle võtavad. Muidugi ei tuntud tollal kommuniste õieti, kuid nähtavasti oli enamik rahvast vabameelse vaatega, kes pooldas aktiivset ülesehitamistööd lööksõnadele. Eesti rahvuslased 1919. aastal asutavad küll kohe uue seltsi, nimega „New Yorgi Eesti Majandus-Uhing“, kes saadab kolmeliikmelise delegatsiooni Washingtoni president Hardingi jutule, et nõuda iseseisva Eesti vabariigi tunnustamist. Kuid selle seltsi iga ei ole pikk.

Antakse välja mõned kuud eesti ajakirja, ja sellega asi lõpeb. Eestlased elavad üle raske sisemise võitluse. Olles avarama vaatega poliitilistes asjades kui kodu-eestlased, näib igapäevale päevaselgena, et väike kodumaa ei suuda iseseisvat demokraatlikku riiki luua, vaid varem või hiljem langeb mõne kapitalistliku suurriigi rütsika alla. Parem juba lasta teda ühte tööliste riigiga, Venemaaga. Seetõttu tekkis ameerika eestlaste seas kui halvatus seltskondlikus töös. Jäädi äraootavale seisukohale. Paljud jõukad eestlased müüvad oma majad ja muu liikumata varanduse, võtavad tuhandeid dollareid raha välja pangast ja rändavad ühes rahaga Venemaale, et seal alata uut elu ja võibolla isegi „vaba, puht-eesti-rahvusliku vabariigi“ eest võidelda.

Vahepeal eesti kommunistide ajaleht „Uus Ilm“ tõrvab Eesti Vabariiki rängimate sõimusõnadega ja nimetab seda Balti parunite ja timukate valitsuse maaks. Isegi „Eesti-Ameerika Jõustiku Klubi“ avaldab vaevalt elumärke. Nii mööduvad aastad kuni 1923. aasta Eesti laulupeoni. Ameerika ajalehis hakkab ilmuma lühemaid teateid Eesti kohta. Ameerika eestlastes tõuseb huvi noore kodumaa vastu. Venemaalt jõuavad tagasi „vabavaatega rahamehed“, kuid raha ja terviseta. Uuritakse tähelepanelikult iga vähimatki sündmust Eestist. 1924. aastal jõuab palju noori Eestist immigrantide näol. Tekib uus „arusaja vool“, kes Eesti oludega on rohkem tuttav, ja asutatakse Eesti selts „Edu“. Hakatakse välja andma nädalajalehte „Ameerika eestlane“, mis peale lühikest ilmumist aga jääb seisma. Eesti seltskond ei suuda kaht ajalehte ülal pidada. Nüüd leitakse mõneks ajaks ühiseid sihte koostööks, ja noorsugu, kes oma silmaga on näinud Eesti iseseisvuse võitlust, saab seltsi etteotsa. Kuid olles vilumata poliitilistes asjades ja ilma selgroota, vanad konservatiivsed tegelased saavad jälle jämeda otsa seltsi asjaajamises enda kätte ja säde seltsi hinges hakkab kustuma.

Selts tõuseb 1927. aastal küll hiigelpunktile, omades üle 200 liikme, kuid langus on kohutav. Tänapäevani ei osata seletada, miks „Edu“ selts purunes. 1928. aasta veebruaris (s. o. 10 aastat tagasi) „Edu“ saadab kirjaliku kutse „Eesti-Ameerika Jõustiku Klubile“, paludes saata delegaate läbirääkimistele, et ühiselt Eesti Vabariigi aastapäeva pühitseda. „E.-A. J. Klubi“ juhatus otsustab saata ühe delegaadi, kuid ainult pealtvaatajana. Klubi oli erapooletu ega tahtnud end segada poliitilistesse asjadesse..

Sealt peale kuulus „Edu“ selts hakkab lagunema. Lauljad asutavad iseseisva „Muusika Klubi“, et üldlaulupeost 1928. aastal oma nime all osa võtta, sotsialis-

Äride, kontorite, kohvikute, pankade ja eluruumide sisustus
Ilu- ja tarbeesemed, reklaam-art., puu-, metall- ja klaastooted

U/т. **VIKERI TEHASED**

NARVA MNT. 15. JAAMA TNV. 8. TELEF. 318-21

Projektid ja eelarved tasuta

tid ühinevad „Kiire“ seltsiga, sportlased „E.-A. Jõustiku Klubiga“. Eesti haritlastel olnud koguni oma „Akadeemiline Klubi“, mis isegi paar pidu toime pannud ja liikmete kooskäimiseks korra või kaks nädalas ruumid rentinud. Paralleelselt kõigile töötas kogu aja kommunistide selts „Uus Ilm“, kes oma ajakirja läbi soppa sekka viskas ja teisi riidu ajas.

1928. a. antakse välja nädalajaaleht „New Yorgi eestlane“, mis peale 7-kuulist ilmumist jääb seisma. 1928. aasta laulupeolt tagasitulijad hakkasid nüüd tööle uute sihtidega ja parema arusaamisega. Hakati rääkima koostööst eestlaste seas. Kuni viimaks 1929. aasta sügisel ühinesid kõik seltsid nime all „Ühendatud Eesti Selts“. 1929. aastal Eesti Vabariigi aastapäeva pühitsetakse juba suurejooneliselt, millest mitu sada inimest osa võtab. Samuti pühitsetakse E. V. aastapäeva 1930. aastal suure osavõtuga rahva poolt. Seltsil esotsas on avara vaatega mehed, kes pooldavad koostööd kõigi rahvakihtide vahel, välja arvatud kommunistid, sest nende teod 1919. aastal New Yorgi Eesti Seltsi ülevõtmisel tunnustati mitteausaks. Kuid 1931. aastal seltsi juhatuse hooletuse ja ükskõiksuse tõttu E. V. aastapäeva ei pühitseta. Sellest hoolimata koguneb rahvast seltsi ruumidesse, lauldakse omavahel eesti laule ja lüüakse puhvetis kokku teeklaase (siis oli Ameerikas veel viina-keeld). Seltsi juhatusele avaldatakse protesti päeva mittepühitsemise pärast. Olles veel noor selts, mille ümber on koondunud kõige käredamad sotsialistid, kes aastakümneid Eestist ära on olnud, juhatuse ei julgenud aastapäeva pühitseda, et mõnd liiget mitte eemale tõugata.

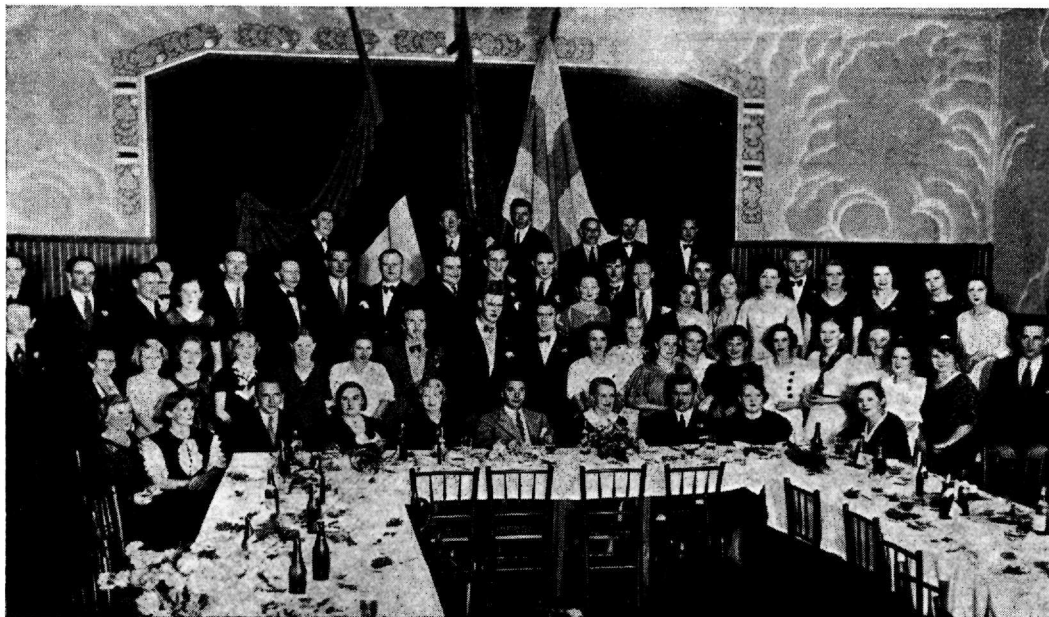
Agaga 1932. aastal on selts juba kindlail jalul. Ta poolt asutatud ajakiri „Meie Tee“ teeb vastukihutustööd „Uue Ilma“ vastu ja katsub eestlasi tuua arusaamisele. Vabariigi aastapäeva pühitsetakse rahva poolt suure osavõtuga seltsi ruumes, 310 Lenox avenue'l, kus nüüd seltsil on alatised, suurepärased ruumid. Peetakse lühike, 1½ tundi kestev aktus. Lauldakse Eesti hümn. Avakõnega tervitab koosviibijaid seltsi esimees. Järgneb Eesti Vabariigi esindaja kõne. Kantakse ette mõni muusikaline pala eesti muusikameeste ja -naiste poolt, laulab rahvariites laulukoor. Kõnelevad veel kutsutud külalised, nagu naabermaade konsulid, ameerika ülikoolide professorid j. t.

1933. aastal asutatakse Ameerika-Eesti Liit, kes katsub eestlasi üle maa hakata koondama. Korraldatakse ühine ekskursion Eestisse üldlaulupeole Rootsi-Ameerika liini laeval, mis Tallinnas peatub.

Raskete depressioonaaastate peale vaatamata on selts (nüüd „Eesti Hariduse Selts“) katsunud ameerika eestlaste seas leida koostööd ja teha valgustustööd. Nüüd saadakse Eestist paremini aru ega leita enam eestlaste seas mehi, kes oma rahadega Venemaale asuvad elama, vaid siirdutakse nüüd juba üksteise järel Eestisse, omandades siin liikumata varandusi, seega kindlustades endale vanuks päeviks kodu. Brasiiliast saabub eestlasi rahatagi, sest ei taheta enam võõrast leiba süüa, kui oma kodumaal tööjõududest on puudus.

Ameerika eestlaste siht on nüüd: koostöö „ühise kodu kaitseks“ ja selle sihi poole sammutakse täielise arusaamisega.

A. SARN.

Eesti Vabariigi aastapäeva pühitsemine 1932. aastal Brasíllias, Sao Paulo linnas „Sao Paulo Eesti Seltsi“ poolt

A. TÕNISSON & Ko

TALLINN — RÜÜTLI 28/30
TELEFON — KODUKESKJAM 416-00

VESIVARUSTUS
KESKKÜTE
PUMBAD
PUURKAEVUD
ELEKTRISEADED

Erialadel täielisimad materjalide
laod

Suurim omatööstus selle eriala ma-
terjalide tootmiseks

SILLAMÄE
„EESTIMAA ÕLIKONSORTSIUM“

ESIMENE BENSIINITEHAS EESTIS

B A L T O L I N
SILLAMÄE TEHASE

toodang on võrdne parimale välismaa ben-
siinile, sealjuures aga ökonoomsem

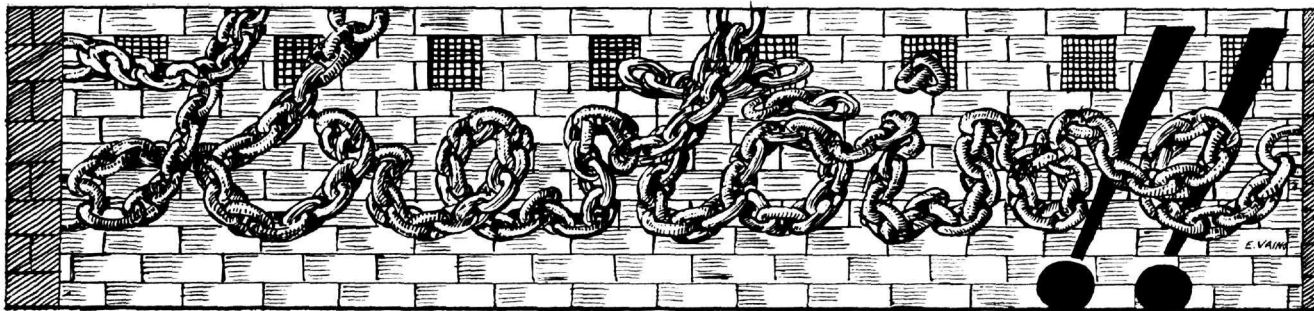
OMA BENSIINIAUTOMAADID

Vene turul Kalevi vastas
ja Balti jaama vastas

AUTOOMANIKUD JA
MOOTORRATAJUHIKUD,
tarvitage

B A L T O L I N I

ja teie hoiate kokku

Veebruar 1918. a. . . . Istusime enamlaste vangidena Vene tänava vanglas, meie, „seitse Viljandi kontrrevolutsionääri“ (Leo Sepp, dr. M. Nõges, K. Baars, notar G. Seen, A. Loorits, J. Johani ja nende ridade kirjutaja, ja veel lindpriiks kuulutatud Balti aadlikke. Istusime kahes pisikeses kongis, mida ammuugi polnud tarvitatud „inimelamuiks“ — nii mustad ja lausa ropud olid nad. Ise seadsime nad võimaluste piirides elamiskõlvulisiks. Need olid kongid, millest prof. A. Lüüs kirjutab oma mälestusis: „... nii et päikese kiir iial sisse ei paista... Toad on rõsked, raske õhk, seinad mustad, külmad, kivist.“

Kuid ega see vilets elamu tuju just eriti rikkunudki. Olime optimistid, võtsime lähenevat okupatsiooni sakslaste poolt paratamatusena, ent kindlasti mõõduva episoodina. Olime veendunud, et Eesti saab iseseisvaks, ning seepärast oli küllalt teemasid vaidluseks tulevase riigikorra ja ta üksikasjade üle. Pealegi olime enamvähem kursis kõige sellega, mis liikus väljaspool vangla müüre — lehtede, kuigi enamliste, kaudu. Teadsime, et enamlased hädasunnil, kuid kõlavate hüüdsõnade varjus, sõlmivad Brest-Litovskis rahu ja et Baltimaad ei pääse Saksa okupatsioonist. Muidugi see viimane tõde tuli lugeda välja ridade vahelt, sest ridades ku-raasitasid Tallinna enamlased, et nad ei lase sakslasi Tallinna lähedalegi. Kuid ega tühipaljaste sõnadega saa relvade vastu.

Meie optimismist jätkus isegi naiiviks arvamiseks, et põgenedes Tallinnast jäta-vad enamlased meid istuma, ja nii ei ole enam kaugel päev, kus vabaneme. Seepärast siis leidsime, et ei kõlba lahkuda majast, jätmata endast mälestust järglastele, keda lähim aeg võib saata meie asemele. Leo Sepp ja nende ridade kirjutaja ronisid lauale ja seinale, peagu lae alla ilmus kollektiivse loomunguna salm:

„Enamlane! Satud sa siia, siis tuleta meele,
Kuidas kord õitses su äri, nii hästi meil kui ka
mujal,
Kuidas Venemaad purustas Lenin, andes oma
hulle dekreete,
Kuna Eestit meil juhatas Anvelt nii kindlasti
Saksamaa rüppe.
Suuri laineid löid mehed puistates valesid, pettes
ässites hulke.
Sina aga, väike ja väetike seltsimees, uskusid
kõike!

Mõisad sa võtsid üle ja pankadest nõudsid raha,
Et elada ise ja pungasid täita nendel,
Kes sakslaste tulekul pistsid aegsasti plehku.
Sinu nahk on nüüd turul, kuid kaugel naeravad
juhid.

Enamlane, satud sa siia, siis tuleta meele:
Kõrgel olid sa kord, aga madalas oled sa praegu.

21. veebr. 1918. a. Enamlaste valitsemise
106. päeval.

Seitse „kontrevolutsionääri“ Viljandist.“

„Seitse Viljandi kontrrevolutsionääri“ „Krestõist“ Tallinna saabunult. Esimeses reas (vasakult): A. Loorits, G. Seen, dr. M. Nõges; teises reas (paremalt): Leo Sepp, K. Baars, J. Johani (†) ja Joh. Animägi.

Петроградъ, 18-го Марта 1918 г.
Мойка 94, Тел. 271-18.

УДОСТОВЕРЕНИЕ.

Предъявителю сего, *Швану Швановичу*
Акимовичу....., состоя-
щему под временнымъ покровительствомъ Королевской
Шведской Миссии, дано настоящее удостоверение въ
томъ, что ему предоставлено право свободного воз-
вращения на родину въ Эстляндию изъ *Петре...*
града.....черезъ *Нарву*.....
Какъ военныя, такъ и гражданскія власти должн
оказать предъявителю сего всяческое содѣйствіе для
безпрепятственнаго возвращенія на родину, согласно
пункту 6 мирнаго договора.

КОРОЛЕВСКАЯ ШВЕДСКАЯ МИССИЯ, Отд. Б.
Бюро Приэрмія.

Директоръ:

[Signature]

Rootsi saatkonna poolt väljaantud tunnistus, mis tõendab, et J. Animägi on võetud tema kojusõidul Peterburist Rootsi saatkonna kaitse alla

Olime oma loominguga rahul, kuid, kahjuks, ei tea, kes küll võisid olla meie kongide esimesed pärijad.

Liigne optimism ei ole kunagi hea, nii ka sel korral: 22. veebr. õhtul tõi L. Sepp, kes vangla kantseleis käis suletööd tegemas, uudise, mis meid paugupealt muutis pessimistideks — meid evakueeritakse! Ja mitte ainult meid, vaid enamlased ei raatsi lahkuda isegi vargapoistest, viinapõletajaist, hobusevarastest ja teistest nendesarnastest sulidest. Võimalik, et enamline võim kartis mainitute suhtes lühikest lõppu sakslaste poolt.

23. veebr. pärast lõunat tuli meie juure vanglaülem isiklikult ja teatas, et kell 4 algab reis... Kuid kuhu, seda too mees ei teadnud või ei tahtnud ütelda. Pakkisime oma asjad, vast päev tagasi kodustelt toodud toidutagavarad ning korjasime kokku purustatud optimismi killukesed — igaks juhtumiseks! — Kella nelja paigu käsutati välja — tänavale, kus võttis vastu ilmelt väga tusane ja pikemaks reisiks varustatud punakaart. Tänav näis olevat suletud ja ainult mõnel aknal piilus kartlik kogu, näol „sümboolsed küsimus- ja õhkamismärgid“.

Tee viis Dvigateli (Ülemiste) jaama, mööda Tschernjagini- nüüd Lasnamäe-vanglast, kust lisaks toodi veel vange. Videvikus saabusime jaama, kus ootasid arestandivagunid. — Mind huvitas, kes siis õigupoolest on need, kelle pärast Tallinna enamla-

sed näevad niipalju vaeva ja peavad olema mures, et küllalt kiiresti ei saa põgeneda. Võisin näha polk. A. Tõnissoni (praegu erukindral ja Tartu linnaeapea), staabikapteneid G. Jonsoni (praegu kindral ja ratsaväe inspektor) ja Põõpuud (†), kapten Kleini, Paide maakonnaõukogu sekretär Sõnajalga, Viljandi linna miilitsaülem M. Martinsoni, Pitkat juunior, rüütelkonna peameest parun Dellingshausenit, krahv Tiesenhausenit, Hunniust, Schillingit, vana v. Lilienthali j. t.

Seisime vististi hanereas, et pääseda vagunitesse, jällegi trellitatud akende taha, kui keegi madrus hakkas vange läbi otsima. Minuni ta veel ei jõudnud, küll aga oli mu ees juba võtnud notar G. Seenelt ja polk. A. Tõnissonilt rahakotid ja muid taskutes leiduvaid asju. Mehed hakkasid kõva häälega protesteerima, madrus aga toorelt ähvardama. A. Tõnisson vastas ähvardustele rahulikult, külmalt: „Mina seisan sirgesti, teie aga kaote nagu lumi kevadel!“ Ja eks see oligi nii.

Protestid siiski aitasid: madrus, oktoobri-revolutsiooni au ja uhkus, osutus omapead riisujaks. Rahakotid ja kõik muu, mis oli võetud taskutest, anti tagasi. Kuid meie pakkidega oli lugu hoopis kurvem: nad osutasid rüüstatuiks, toidumoon ja soe pesu oli läinud! „Enamlastati!“ — üteldi meie hulgast.

Umbes kella ühe paigu öösel algas reis Petrogradi suunas. Vististi oli see viimne rong, mis väljus Tallinnast enne okupantide sissemarssimist. — Ja vaevaline oli too sõit: kulus kaks päeva punasesse pealinna jõudmiseks. Muidugi, teel ei mõtelnudki keegi meid toita! Ainult ühes jaamas peatusel saime härdasüdamliku punakaartlase kaudu osta mingeid taignast küpsetatud kärke. Needki olid kivikõvad...

Sealpool Jamburgi tunti suurt huvi polk. A. Tõnissoni vastu. Ta oli ühes vagunis üheteistkümnese esimese Eesti polgu mehega, keda süüdistati kommunist Aitsama mahalaskmises Püssi mõisas. Polkovnik taheti, võib olla tagamõttega, eraldada sõduritest ja paigutada meie hulka, kuid A. Tõnisson vastas igale niisugusele katsele kategooriliselt. „Mina jään oma sõduritega!“

Miskipärast ülendasid punased teda kindraliks. Rongi peatustel tungles vaguni koridoris punaväelasi, nende hulgas ka relvastatud naise, kes mangusid: „Pokažite ka nam generala Tennisona!“ (Näidake meile kindral Tõnissoni).

Kuidas see „kindrali“ vaatamine läks, seda meie ei näinud, olime teises vagunis. Küll aga tekkis kartusi, kas säärane uudishimu lõppeks ei kujune polkovnikule saatuslikuks. Õnneks ei olnud Vene enamlased sellal veel nii tapmishimulised kui paar kuud hiljem.

25. veebruaril kesköö paigu jõudsimise sihtkohta. Balti jaamast tuli punasõdurite vahel marssida Smolnõi instituuti, Lenini ja Trotski peakorterisse. Kas oleme nii „tähtsad“, et meie saatuse üle pidi otsustama keskvoim ise või polnud enamlaste administratiivaparaat veel välja kujunenud, kes seda teab. Karm oli ka käsklus, mis anti liikumise alates: kes sammugi kaldub kõrvale, saab kuuli!

Kell näitas kolm, kui saabusime Smoljnõi vära-
vaise. — Enamlased näisid tundvat muret oma või-
mu püsimise üle: end. vaikne aadlike tütarlaste kas-
vatusasutus oma õuega tundus kindlustatud sõjalee-
rina, väravas põles suur lõkketuli, mille ümber askel-
das riietuselt kirju punakaart ja seisis tänavale suu-
natud kuulipildujaid, sügavamal õues paistis suur-
tükke, trepil jällegi kuulipildujaid ja läti kütte.

Meid viidi ruumikasse tuppa, mis näis teenivat
valveruumina mingile meeskonnale; maas, seina veer-
tes oli laiu laudu magamiseks, pehme külje- ja pea-
aluseta. Pikale söögilauale oli jäetud vene ajalehti,
millest esmakordselt lugesime, et **Eesti on ennast
kuulutanud iseseisvaks vabariigiks!** See oli hea teade,
sundis hetkeks unustama isegi toidu järele kisendava
kõhu...

26. veebruari hommikul, kui Smoljnõi oli vaevalt
hakanud kihama, toodi suur toobritäis tulist rammu-
sat kapsasuppi ja niisugust ilusat valget leiba, mida
polnud näinud hulgal ajal — toit oli Läti kütide
köögis! Võttis suu vett jooksmal! Ent süüa teda ei
saanud: käis komando — „Krestõisse!“ Viisin küll
supimannergu kaasa, kuid keegi ettevaatamata saks
ajas sellegi kõhutäie vangla kantseleis ümber. Sinna
põrandale ta jäigi, levitades aroomi, mis kantselei-
ametnikel võttis kõrisõlmed kahtlaselt liikuma...

„Krestõis“ istusime 18. märtsini 1918. a., kannat-
ades nälga ja külma. Eesti seltskond saatis küll oma
piskust toidupakke, kuid paljukeseks seda jatkus. Ka
n.-n. poliitiline Punane Rist saatis toitu, kuid see
koosnes enamalt jaolt kasinaist aedviljaportsjoneist,
mis vaid vaigistas näljatunnet.

Neil päevil algas Petrogradis ka terror, mis ulatus
vanglassegi. Ööseti võeti kambrite kaupa vange, viidi
vangla ette Neeva kaldale ja lasti maha. Valvurid, kes
olid jäänud oma kohtadele pärast veebruari- kui ka
oktoobri-revolutsiooni, rääkisid, et hukatavat endisi
võimukandjaid. Seisukord muutus tõsiseks. Pealegi
katkesid järsult rahuläbirääkimised Saksamaaga Brest-
Litovskis, kus, nagu lugesime lehtedest, muuseas, nõuti,
et kõik Baltimaalt vägivaldselt ära viidud kodanikud
tuleb saata tagasi.

Kuid 17. märtsil töid õhtulehed teate, et rahu-
leping on alla kirjutatud. „Pravda“ lisas sellele veel,
et 18. veebr., kell 12 lastakse „Krestõist“ välja 200
parunit.

№ 102.

УДОСТОВЕРЕНИЕ.

Предъявителю сего *Толмачу*.....
Акимову.....
дано настоящее удостоверение в томъ, что ему
предоставлено право свободного возвращенія на ро-
дину в Эстляндію изъ Петроградъ черезъ Нарву.
Какъ военныя, такъ и гражданскія власти должны
оказывать предъявителю сего всяческое содѣйствіе
для безпрепятственнаго возвращенія на родину.

Комиссаръ: *П. Ску*

Enamlaste poolt Joh. Animägile antud kodumaale sõidu
luba

Pea märkima, et kohe järgmisel päeval pärast
„Krestõisse“ paigutamist koostati Baltimaalt toodud
vangidest nimestik, mille alusel Rootsi saatkond võttis
meid oma kaitse alla. Seesama saatkond nõudis ka
kohe meie väljaandmist rahulepingu punkt 6. põhjal,
mis tagas Baltimaalt evakueeritud kodanike kodu-
maale saatmist. Asja niisugune lahendus ei meeldinud
Tallinnast põgenenud punakaardile, kes oli otsus-
tanud kell 12 tulla „Krestõi“ ette ja sealsamas õien-
dada arved väljuvate vangidega. Kuid tollest kavatsus-
est oli kuidagi saanud teada ka Rootsi saatkond, kes
nõudis nüüd meie vabastamist varahommikul. Ka see
nõudmine täideti ja 18. veebr. hommikul, kui mälu ei
peta, siis vist kella kuue paigu, lasti välja esimestena
polk. A. Tõnisson, kaptenid Poopuu ja Jonson, parun
Dellingshausen ja veel mõned mehed, keda surm äh-
vardas kõige enam.

Varustatud kaitsetunnistusega kogunesime 23. märtsi
õhtul Balti jaama, kus meie tarvis oli sõiduvõime
erarong. Kuid ka seal ei jätnud Tallinna punakaart
meid rahule, vaid tahtis juba eelmaintute üle mõista
omakohut veel viimsel hetkel, hoolimata kõigist kait-
setunnistustest. Ainult kaitsealga vahelise segamine
päästis.

J. Animägi.

Eesti Vastutavate Amelnikkude Ühing

Asut. 1920. a.

Kapitale üle Kr. 80.000.—.

Annab vastutavaid amelnikke ja vastutab nende kätte usaldatud varade eest. Vastutus-
kapital ja tegevus seisab Tallinna Börsikomitee järelevalvel. Arvepidamise ja asjaajamise
sunduslikku välisrevisjoni toimetab Ühistegevuse koda.

Aadress: Tallinn, Väike Karja 3, telefon 458-66.

Okupatsiooni tuleku eel

Pidu „Tondilossis“. — Konjakipudel lüüakse üle komissari nina alt. — Läbiotsimine. — Maapäeva Vanematekogu põrandaaluste koosolekute protokollid „ei huvita“ enamlaste komisari! — „Relvaladu“ magava sülelapse madratsi all. — Olen õnneks „liiga väike nina“ K. Pätsi ja J. Raamoti kõrval. — „V. Neggo pistetakse varsti puuri!“ — Mind tullakse „ära tooma“. — Laseme P. Olakiga „jalga“. — Postivahetus okupeeritud saartega. — Protest-memorandum kindr. Seckendorffile. — Jalutuskäigud Kessulaidu Saksa eelposti juure. — Mängime „ülemust“ Haapsalu komissarile. — Seckendorffi vastus. — „Auf Wiedersehen in Reval!“ — Tagasi Tallinnasse. — „Okupatsioon tuleb!“

Isiklike mälestusi 1918. a. alguspäevilt V. NEGGO

1917. a. sügisel haarasid enamlased Venemaal võimu enda kätte. Ka eesti alal hakkas valitsema enamlastest koosnev „Soldatite ja Tööliste Saadikute Nõukogu“ eesti soost kommunistide (enamlaste) Jaan Anvelt, Viktor Kingissepa ja Jaan Käspertiga eesotsas. Eesti Maanõukogu (Maapäev) aeti laiali ja mõni päev pärast seda kõrvaldati ka Eesti Maavalitsus, mille esimeheks oli tol ajal Konstantin Päts. Eesti Maavalitsuse ametnikud, kes tõrkusid astumast enamlike võimumeeste teenistusse, tagandati ametist ning asendati uutega.

Kuna paljud endistest Maavalitsuse ametnikest oma perekondadega sattusid majanduslikult raskesse seisukorda, siis püüdis eesti seltskond neile jõudu mööda tulla appi. Sama sihiga korraldati muu hulgas ka 1918. a. jaanuari lõpul suurejooneline piduõhtu, mille sisetulek pidi minema puudustkannatavate ametist tagandatud ametnike toetuseks. See pidu korraldati n.-n. „Tondilossis“, Vismari tän. 7, kus praegu asetseb Riigikohus.

Kell oli üle kesköö ja pidu täies hoos. Oli sellel ju peale majandusliku eesmärgi taotlemise ka veel teine eeldeline eesmärk — austuse ja lugupidamise avaldamine eesti asjale ustavaks jäänud meestele ja naistele, mistõttu peost võttis osa kogu eesti teadlik seltskond.

Äkki pahvatasid peoruumide ukсед prantsatades lahti ja lävele ilmusid hambuni relvis mehed — punakaartlased mõne komissari juhtimisel. Muusika vaikis ja pidulised jäid kohale seisatuma, et oodata, mis nüüd edasi sünnib. Peab märkima, et piduliste hulk käitus väga rahulikult, sest olid ju ajad niisugused, mis oma igapäevaste ootamatuste ja üllatustega olid karastanud kodanike närve.

Vali komando keelas pidulistel ruumidest lahkumise selleks vastava loa puudumiseni. Algas piduliste isiklik läbiotsimine. Otsiti eriti relvi ja alkoholi, mille müük tol ajal oli keelatud. Palju just läbiotsijad ei leidnud, ent siiski paar revolvrit ja üks pudel konjakit, mis paigutati ühele lauale, mille taga punakaartlaste jõugu juht-komissar oli võtnud istet.

Seisime mitmekesi koos pisut sellest lauast eemal. Korraga sosistab meile meie keskel seisev Arnold Jürgens (sama, kes hiljem koos Jüri Vilmsi ja Peistikuga tapeti Soomes saksa väeosa poolt): „Poisid, kahju konjakist, lööme ta üle.“ Paari minutiga oli plaan valmis sepietatud. Trügisime korraga sumpas komissari laua ette, nagu oleks meid inimeste tung tahtmatult sundinud nõnda talitama, ning järgmisel hetkel polnudki enam konjakipudelit komissari laual. Viimane vandus ja sajatas ning käratas meid lauast eemale. Valgusime siis ka kohe sumpas tagasi. Kuid äkki pääsis komissari vandumine uuesti lahti ja muutus otse kriiskavaks, — ta silm oli avastanud pudeli kadumise. Samal hetkel pilgutas Jürgens meile toa lävelt silma ja kadus teise tuppa. Komissari käsul otsiti kõik

toasolijad teiskordselt läbi, kuid konjakipudelit enam ei leidunud. Samal ajal kui toimus see uus läbiotsimine trimpasid aga Jürgens ja mõned teised kadunud pudeli Jürgensi korteris, mis asetses samas majas ühes katusekambris, tühjaks.

Pärast piduliste läbiotsimist käsutati kõik koju minema, millele ka meie naisega järgisime.

*

Olime naisega parajasti koju jõudnud, lahti rõivastunud ja magama heitnud, kui äkki kuulsime teenijat köögis kiljatavat. Öökuube selga ajades läksin vaatama, mis on juhtunud. Avasin ukse koridori ja nägin läbi lahtise köögiukse köögis salka punakaartlasi ning nende ees ööriivais hirmunud teenijat. Tõmbasin ukse uuesti kinni, jooksin tagasi magamistuppa, ulatasin kättega haaratud revolvri naisele, seda peita käskides, ning jooksen uuesti kutsumata külalastele vastu.

Komissari-venelasega eesotsas tungib jõuk üle koridori söögituppa. Üks meestest tahab otseteed siirduda magamistuppa. Astun sellele vastu ja keelan tal sisseastumise, kuna minu naine end alles riietab. Komissar võtab minu protesti kuulda ja käseb mehel ukse ette vahile jääda. Minult nõutakse relvade väljaandmist. Vastan, et mul neid ei ole. Algab läbiotsimine. Kõik puistatakse segi. Komissar siirdub järgmise tuppa, istub minu kirjutuslaua taha ja hakkab selle laegaste sisu uurima. Laekad on kõik ääreni kirjavara täis. Komissar uurib üht ning teist paberit, paneb ühe siia, teise sinna hunnikusse. Ent viimaks vihastub ta, sest paberid on enamasti kõik kirjutatud eesti keeles, mida ta ei mõista. Ta teeb loole lühikese lõpu sellega, et võtab söögitoa laualt lina, käseb kogu laegaste sisu sellele kummutada ja pauna siduda. See tehtud, silmab ta äkki kirjutuslaual sinist aktikaant, selle vahel asetseva pat-saka täiskirjutatud paberitega. „Eto tsto takoje?“ („Mis see on?“) küsib ta minult. Mul on külm higi otsa ees, sest need on minu käega kirjutatud Maapäeva Vanematekogu ja Maavalitsuse põranda all peetud koosolekute protokollid, milles leiduvad kõik kavatsused, kuidas end enamlaste võimu alt vabastada ja maad organiseerida Eesti iseseisvaks kuulutamiseks. Vaevu suudan end niivõrd taltsutada, et talle võimalikult ükskõikselt vastata: „Eto, — eto nautšnaja raboota“ (See on, — see on üks teaduslik töö“) „Ne interessujet“, mainib komissar ja viskab aktikaane selles olevate paberitega üleoleva žestiga lauale tagasi.

Kõik on läbi otsitud. Ka magamistuba, kust minu naine vahepeal oli väljunud, et ühes minu vennaga, dr. Gundemar Neggoga, kes siis elas minu juures, ja teenijaga valvata selle järele, et midagi ootamatult „soomuseks“ ei tehtaks. Komissar käsutab oma mehed viimaks kokku ja valmistub äraminemisele. Leitud pole midagi kahtlast, ainult paberitepundar otsustatakse võt-

An Son Herman des Gouverneur des Altagesten Inseln.

In Ausführung des Befehls Nr. 11 vom 22. Januar 1918...

Der Herr Oberst... hat sich... die Befehle...

Saaremaa, Hiiumaa ja Muhumaa KUBERMANGUVALITSUS

(Tõlge.)

Kindral-Peakorter, 13. veebruaril 1918.

Okupeeritud Saarte Elanikkude Seltsile.

Vastuseks kirjale Nr. 41, 23. jaanuarist 1918, teatab Kubermanguvalitsus:

Esiteks. Juba 14. jaanuaril anti Kubermanguvalitsuse poolt käsk, et kõigile tagasitulevatele...

Sõjalistest huvidest tingituna on aga vajaline, et kõiki tagasirändureid enne üle kuulatakse...

kui iga üksiku isik on kindlaks tehtud ning ta end on kohustanud igal ajal Kubermanguvalitsuse korraldusel...

Teiseks:

Naisi ja lapsi koheldakse eesõigustatud korras. Nad vabastatakse otsekohe pärast ülekuulamist...

Kolmandaks:

Postivedu üle Kessulaiu ei saa lubada. Kohalikkudele komandantuuridele on tehtud korraldus...

Kuberner

Vabahärra von SECKENDORFF (allkiri) Kindralleitnant.

Märkus: Pliiatsiga on sõna „Kindralleitnant“ ette märgitud tähed „OZ“ ja selle lõppu „P“...

ta kaasa, et seda hiljem üksikasjalikumalt uurida lasta.

Samal hetkel astub mees, kes oli seisnud vahipostina magamistoa ukse ees, komissari ette ja palub luba...

Nüüd läheb lärm lahti. Miks ma olevat tõendanud, et mul polevat relvi? Vastan, et relv on antud...

ei tahtnud anda välja mulle mittekuuluvat eset. Ei aita midagi — komissar on väga pahane. Kõik kogunevad söögituppa ja algab nõupidamine...

Süda valutab sees — K. Pätsi ja J. Raamotit tahtakse areteerida! K. Pätsi ma enam hoiatada ei saa...

maganud kodus, samuti ka mitte J. Raamot, nõnda et neid sel korral kinni nabida ei saadud.

*

Järgmisel hommikul toimetan õnnekombel päästetud Maapäeva Vanematekogu põrandaaluste koosolekute protokollid kindlasse paika ja jään ootama järgnevaid sündmusi.

Mõni päev hiljem toimetatakse läbiotsimist minu onu Otto Neggo juures Kaupmehe tänaval, kelle poeg kapten Edgar Neggo, 1. Eesti Polgu ohvitser, oli sattunud vastollu Haapsalu enamlaste komissari Treufeldtiga ning kelle tütar Gerd Neggo (praegune tuntud tantsitar) oli nähtavasti kahtlane Okupeeritud Saarte Elanikkude Seltsi ametnikuna, kelle abiesimeheks tol korral olin mina. Selle läbiotsimise juures oli hoobeldud, et varsti mind paigutatakse trellide taha. Nii olin siis valvel.

*

Möödus umbes nädal aega, kus mind ei tülitatud. Ühel heal päeval aga, vist 10. veebruaril, pärast lõunat kell 1700 kuulen köögist kostvaid käratsemaid hääli ja meie teenija ägedaid proteste. Avan ukse — kari punakaartlasi. On selge, et mulle on tulnud järele. Jooksen mööda hämarat koridori korteri teise otsa eesukse juure, kuhu parajasti oma toast astub vend Gunde mar. Kiiresti palitub selga ajades palun venda vauda, kas eesuks on valve all, et sel juhtumil lipsata läbi akna aeda ja üle plangu Ahju (nüüd P. Süda) tänavale. Selgub, et seekord on tegemist päris kogene matute meestega — eesuks on valveta. Lipsan tänavale ja kohe ümber nurga V. Roosikrantsi (nüüd Pärnu mnt. jätk) tänavale, kus kohtan õnneks voorimehe. Istun troskasse ja käsen kiiresti sõita südalinna poole. Sõidame. Kuhu, ma veel ei tea. Jaani kiriku juures näen Paul Olakit, praegust teater „Estonia“ direktorit, kõndivat. Lasen hobuse peatada ja palun teda vankris istet võtta. Sõidame edasi. Jutustan mõne sõnaga, kuidas on lood, ja küsin talt nõu, mis nüüd teha. P. Olak arvab, et tuleb Tallinnast lahkuda, mõneks ajaks. Kuhuugi peitu minna. Arutame, kuhu. Ta annab nõu, sõitku ma Läänemaale, Mõisakülasse, kust Kessulaidu kaudu toimetati okupeeritud saarte posti ning kus ta juba kaks korda posti korraldamise asjas oli käinud. See olevat õige kõrvaline koht, kust mind vaevalt keegi teab otsida, ning taluperemees Meri, kus peatuvad meie postivedajad, on külalislakke ja us tav mees, kes mind rõõmuga vastu võtab. Otsustasingi siis seda teha. Jutuajamisel tuli aga P. Olakil endal ka isu kaasa sõita. See oli minule muidugi väga meelt mööda. Ning nõnda andsimegi voorimehele käsu sõita Balti jaama, kus lunastasime piletid Haapsalusse ja, ühe tut tava kaudu koju teateid saatnud, vurasime varsti pä rast seda väljuval rongil Läänemaa pealinna poole. Õh tul Haapsalusse jõudnud, otsisime kapten Edgar Neggo üles, kes meile muretses ustava küüdimehe, ning samal ööl asusime Mõisaküla poole teele, kuhu jõudsime järgmisel varahommikul.

*

Nagu juba eespool mainisin, toimetati Mõisakülalt Kessulaidu (Muhu väina saareke), kus asetses esimene saksa eelpost, posti okupeeritud saartele nende omaste poolt mandril ning eriti Vene frondilt Tallinna jõudnud saarlaste-sõdurite poolt, kes seal ei pääsnud edasi koju, saartele, mis olid vallutatud sakslaste poolt.

Eriti nende mandrilt mitte koju pääsvate frondi sõdurite abistamiseks oli sügisel asutatud Tallinnas „Okupeeritud Saarte Elanikkude Selts“, kes hiljem püüdis ka luua ühendust okupeeritud saar tega, selleks endale luba hankides Tsentro-Baltilt (Bal timere vene laevastiku ülemjuhatus). Kuidas ja millal see toimus, olen jutustanud varem mujal („Kaitse Kodu!“ 1937, nr. 23/24, lhk. 743), mispärast seda siinkohal ei hakka kordama. Tsentro-Baltilt loa saanud, pöördus ime nimetatud seltsi nimel läbi frondi Saaremaal asu-

vate saksa vägede kindral-komando ülema kindr.-lt n. vabahärra von Seckendorffi poole ja palusime te ma nõusolekut posti vahetalitamiseks saarte elanikkude ja mandril elutsevate saarlaste vahel.

Nagu öeldud, asus sakslaste eelpost tol ajal Kessu laiul, Muhu väinas. Mandri pool kaldal, vastu Kessu laidu, asetses vene piirivalve kordon, milleks tol ajal oli üks madruste rühm. Nii Kessulailu kui ka mandri kal dalt mõnikümmend meetrit eemal oli püstitatud ühel pool saksa ja teisel pool vene lipp vardaga jää sisse. Nende lippude vaheline jääväli oli vaikselt kokkuleppel tunnustatud erapooletuks tsooniks.

Esimese reisi sakslastega sidemete loomise otstar bel tegid Kessulailule 1918. a. jaanuari esimestel päeva del Paul Olak ja minu vend dr. Gunde mar Neggo, kes saksa lipu juures, kus lõppes neutraalne tsoon, eelposti ülemale, saksa leitnandile, andsid üle „Okupeeritud Saarte Elanikkude Seltsi“ ettepaneku alus tada kirjavahetust. Umbes nädal aega hiljem sõitsid uuesti Kessulaidu P. Olak ja praegune Läänemaa Ühis gümnasiumi direktor Anton Uksti meie esitusele vastust saama. Vastus oli jaatav ja lubati posti üle anda iga päev nii ühelt kui teiselt poolt. Seepeale asutati Tallinna büroo, mille juhiks oli minu õde Jenny Neggo-Võssokotsky ja abiliseks praegune tantsitar Gerd Neggo. Saarlased, kes soovisid kirju läkitada kodumaale, andsid need büroosse. Seal nad registreeriti ja sorteeriti valdade järgi ning saadeti teele. I Eesti polgu ohvitser, praegune riigikohtunik, polkovnik Peeter Kann andis büroo käsutada kolm eesti sõdurit-saarlast, kelle meelsuses ta oli kindel, kes vaheldumisi hakkasid posti Kessulaidu toimetama. Nii saadeti posti juba umbes paar nädalat.

Saades kuulda, et salaja üle piiri koju minevaid saarlasti ja üldse eestlasi-sõjavange koheldakse väga hal vata ja neil tuleb üle elada ränki vintsutusi, esitas „Okupeeritud Saarte Elanikkude Selts“ muu hulgas kindr.-lt n. Seckendorffile selle kohta kirjaliku protest-memorandumi, milles juhati tähelepanu sellele, et eestlased ei ole mitte sakslastega sõdiv riik, mispä rast nendele tuleks teha erand nende kohtlemisel ning ühtlasi paluti ka teatada, kuidas nendega käitutakse. See kiri saadeti koos hariliku postiga Saaremaale teele.

*

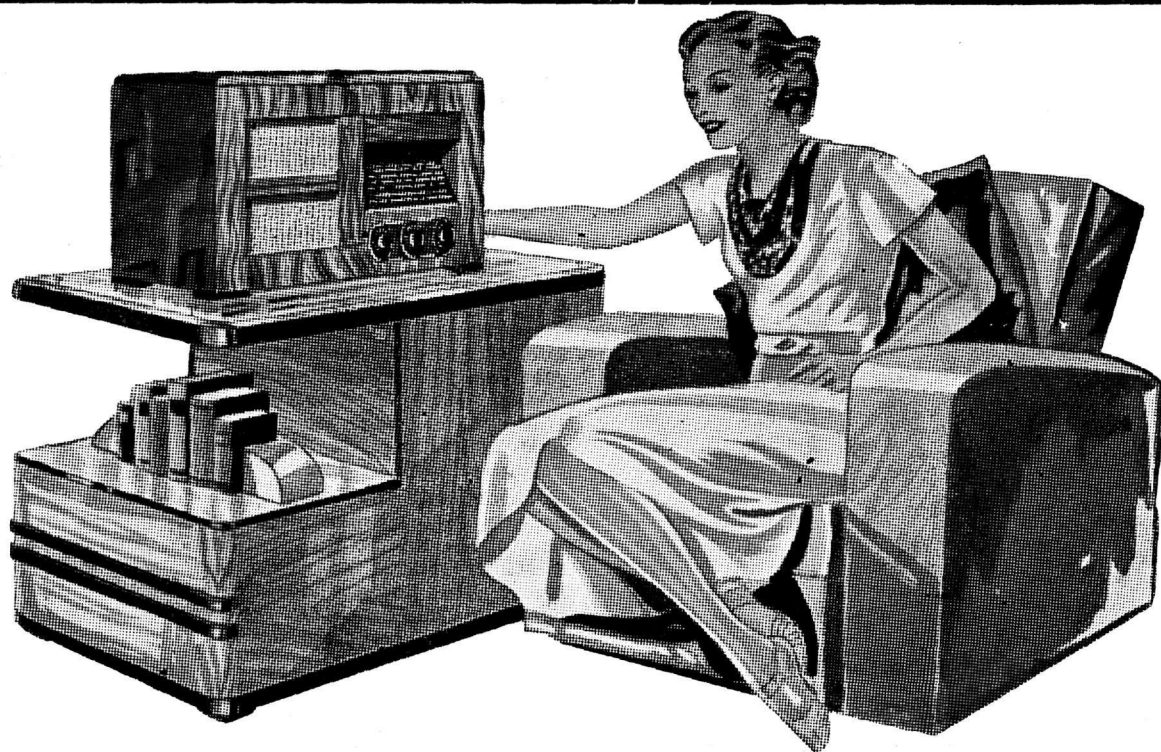

**Tall. Puutöömeistrite
Võõblimüügi Majan-
dusühingus on
mööbleid**

suures valikus endise
headusega. Tellimised
täidetakse täpselt.

Tallinnas, Pikk t. 30,
tel. 469-29.

SUPREMA-RAADIO — TEIE PARIM SÕBER

Tallinna Manufaktuur ja Kaubanduse A/S. RAADIO-LADU, Raekoja pl. Teenri tn. 1. Tel. 426-56. Pstk. 231.

Mõisakülla jõudnud ja peremees Meri poolt lahkesti vastu võetud, hakkasime P. Olakiga, kui sõdurid postiga kohale saabusid, seda isiklikult üle jää Kessulaidu toimetama. Uhtlasi palusime anda vastuposti, mida seni ei olnud saadud. Saksa leitnant lubas iga päev meile järgmisel päeval vastuposti anda, tähendades, et seda on kogunenud tema juure juba mitu kotitäit, kuid temal puuduvat alles order selle üleandmiseks. Nii möödus päev päeva järele, ilma et olukord oleks muutunud. Meiepoolne post võeti küll lahkesti vastu, aga vastuposti ei antud. Lobisime saksa leitnandiga mõne minuti ning tulime ikka jälle tühjal tagasi.

*

Kuna elu Mõisakülas kippus nii üksluiseks muutuma, otsustasime ühel ilusal päeval sõita Massu mõisa, mis asetses umbes 10 km kaugusel ning kus oli valitsejaks saarlane, hr. Klauren. Jõudes Massu mõisa, olime rõõmsalt üllatunud leides seal peale hr. Klaureni veel ta kaks õde — Alma Klaureni, praegu Kuressaares Saaremaa ühisgümnaasiumi õpetaja, ning Ida Klaureni, praegu Rakvere ühisgümnaasiumi õpetaja Madise abikaasa. Veetsime mõnusa päeva ja õhtu, käisime isegi külas „pitspallil“ ning heitsime hilja öösi magama.

Järgmisel hommikul oli mõisas suur ärevus. Kohale oli tulnud Haapsalu enamline komissar Treufeldt mõisat üle võtma. Nüüd oli hea nõu kallisk. Kui ta meid P. Olakiga Klaurenite pool leiab, siis algab müdugi usutlemine, kes me oleme ning mida tahame, ning asi võib lõppeda meie vangistamisega.

Seal tuli mulle äkki meele, et kannan taskus Viktor Kingissepa poolt meile detsembris välja antud dokumenti, kus kõiki enamlisi võime palutakse meile

(Olak, Ainson, Neggo) „olla igati abiks“ sõiduks Riia linna ja sakslaste poolt okupeeritud saartele korrapärase ühenduse loomiseks nende saarte rahuliku elanikkonnaga“ (vt. lähemalt „Kaitse Kodu!“ 1937, nr. 23/24, lhk. 744). Seda dokumenti tuli nüüd kasutada. Kui siis komissariherra hiljem astus valitseja korterisse ja meid Olakiga nägi, algaski see, mida olime oodanud — üksikasjalik usutlemine, mida saatsid pilgud täis kahtlustust ja süngust. Kui talle aga olin ulatanud „Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täidesaatva Komitee poolt Kingissepa ja Käsperti allkirjade ning komitee pitseriga varustatud paberi, kusjuures targu hoidsin pöidla oma nime peal, sest oli ju minu onupoeg kapt. Edgar Neggo Haapsalus komissar Treufeldti vihasem vaenlane, muutus komissar otsekohe õige lahkeks meheks ning kohtles meid sest hetkest alates „ülemustena“, kelle poolehoidu ta kõigiti püüdis enesele võita. Päril halenaljakas oli, kuidas ta muide lõunalauas pakkus meile Olakiga parimaid palasid ning püüdis meie silmist lugeda meie salajasemaid soove, milliseid ta siis kiiresti täitma ruttas. Mängisime siis ka „härnat“ ja pärisime tema käest, miks mõisat tahetakse „üle võtta“. Komissar vastas, et mõisarahvalt olevat Klaurenile tulnud kaebusi ja tema saanud Tallinnast säärase korralduse. Ütlesime talle, et tunneme Klaurenti tubli „seltsimehena“, kes alati on kaitsnud vaese rahva huve mõisniku vastu ning kes ise kuulub kehvikute kilda, mispärast need kaebused kindlasti pole usutavad. Pealegi tekkivat mõisas anarhia, kui keegi enam majapidamist ei juhi. See pärast peaks Klauren jääma mõisa tööraha usaldusmeheks, kes nende volinikuna mõisa majapidamist edasi juhiks. Ja nõnda jäigi.

Seda naeru küll, kui komissar alandliku kumardusega oli toast lahkunud, mõisatöölisele „seisukoha selgeks teinud“ ja mõisast minema sõitnud.

Saksa okupatsioonivägede sõdur kuulipildujaga valvepostil

Varsti pärast seda lahkusime ka meie, olles heade sõpradega veetnud paar mõnusat päeva.

*

18. veebruaril 1918. a. jälle kord posti Kessulaidu viies, saime saksa leitnandilt teate, et vastuposti olevat talle keelatud meile üle anda peale ühe ametliku kirja kindr.-lt. Seckendorffilt „Okupeeritud Saarte Elanikkude Seltsile“. Selle kirja, mille teksti kliše on siinkohal ära toodud, kätte saanud, ajasime leitnandiga jääl saksa lipu all harilikul viisil veel natuke juttu, mis seekord muutus õige elavaks, sest olime ju nüüd juba oma korduva külastamise tagajärjel „vanad sõbrad“. Viimaks lahkuma hakates, surusime leitnandile kätt ja ütlesime talle Baltimaail tavaliselt öeldavaid jumalagajātu sõnu: „Auf Wiedersehen“ — nägemiseni. Muiates vastas leitnant meile samuti — „Auf Wiedersehen“ Saksamaal pruugitava jumalagajātu sõnale: „Guten Tag“ — head päeva — asemel, milliseid sõnu ta seni oli tarvitanud iga päev meiega jumalaga jättes. Ning väikese vaheaja pärast

liskas ta sellele juure veel sõnad — „in Reval“ — seega — nägemiseni Tallinnas“. Mõtiskledes selle üle, mida see — „Auf Wiedersehen in Reval!“ — peaks tähendama, sammusime mandri kalda poole tagasi. Akki kuuleme selja taga mingit kära. Pöördume ümber ja näeme, et leitnandi käsul lipuvarras kistakse jää seest välja ja asetatakse jääle pikali. Leitnant viipab meile veel lahkesti käega ja naeratas. Sammume edasi. Mõtlemele, mida peab see ikkagi tähendama. Lipp maha võetud — seega erapooletu tsoon kadunud. Et kas ei tähenda see ja see „Auf Wiedersehen“ okupatsiooni edasinihkumist?! Ning jõudnud mandri kaldale, olime selles juba päris veendunud.

Jooksime ruttu koju ja pidasime peremehega nõu ärasõidu kohta. Peremees hoiatas meid päeval lahkumast, kuna kordonis vene madruste hulgas olevat märgata mingit erilist elevust. Võib-olla on ka nemad midagi taibanud ühenduses saksa lipu kadumisega ja võib-olla, et nad, meie ärasõitu märgates, püüavad seda takistada. Säärast asja aga ei tohi juhtuda, sest peame ju tähtsa sõnumi kindlasti toimetama Tallinna.

Ootasime siis videvikuni. Varemini juba saadeti hobune reega ja kalapüügiriistadega jääle, nagu tahaks pererahvas minna kalu püüdma. Pimeduse saabudes hiilisime Olakiga ka vargsi jääle, kus kohtasime peremeest oma pojaga hobuse juures. Istusime reele ja perepoeg küüdimehena, hakkas kihutamine põiki üle Matsalu lahe Haapsalu poole.

Haapsalus siirdusime kõigepealt kpt. Edgar Neggo korteri juure. Majaperenaiselt saime aga teate, et kpt. Neggo on mõne päeva eest ratsahobusel põgenenud jääle ja arvatavasti siirdunud Vormsi saarele, sest komissar Treufeldt on tahtnud teda kinni võtta. Otsisime siis Eesti polgu ülema polkovnik Ernst Põdderi üles ja informeerisime teda aset leidnud tähelepanekuist Kessulaidu juures. Siis läksime raudteejaama ja sõitsime Tallinna, kus järgmisel hommikul informeerisime ka meie juhtivaid tegelasi Maa-valitsuse esimehe K. Pätsiga eesotsas ja teatasime neile arvatavast okupatsiooni tulekust. See oli viimaseks kinnituseks juba mõnel teisel teel meie juhtivate tegelaste kõrvu puutunud teadetele, et sakslased meie mandri osa okupeerimist ette valmistavad. Sellega tuli nüüd tõsiselt arvestada.

Ning arvestatigi. Kohe algas kibe töö meie iseseisvuse manifestile lõpukuju andmiseks ja teede otsimiseks ning leidmiseks, kuidas seda välja kuulutada. Ja mõni päev hiljem see toimuski kõigile tōketele ja raskustele vaatamata. Eesti alustas 24. veebr. 1918. a. oma iseseisvat riiklikku elu.

Täpselt kaksikümmend aastat on sellest möödas, kuid toaegsed sündmused kerkivad silmade ette nii elavalt, nii kujukalt, nagu oleksid nad sündinud eile!

SANGAR — KANGE ÕLU

ÕUN PUDELIS — ÕUNA JOOK

JÕHVIKAJOOK MAASIKAGA

LALAJOOK — END. SIDRUNI SOODA

SAKU

TÕMMU

Ekstra

ERIPRUUL

Toimetusele saadetud kirjandus

Trump lamooriga. Enn Vaiguri rahvatükk 3 vaat., 4 pildis. Eesti Haridusliidu kirjastus.

Luigemäe. Lembit Raudsaare näidend 3 vaatuses. Eesti Haridusliidu kirjastus.

Ernst Enno: Valitud värsid. Koostanud B. Kangro. Illustreerinud A. Laigo. 272 lk. Hind 5 kr. 75 s. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937.

A. Palm. Villem Reiman. Saavutusrohke rahvuslik võitleja. Piltidega. 180 lk. Hind 1 kr. 50 s. Suurmeeste elulood nr. 40. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937.

Juhan Kõpp: Laiuse kihelkonna ajalugu. 724 lk. Piltidega ja kaartidega. Hind 15 krooni. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937.

Oskar Luts: Tagala. Mälestused IX. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“, Tartus, 1937. a. Hind kr. 2.50.

Paul Bourget: Julm mõistatus. Prantsuse keelest tõlkinud Joh. Aavik. Valimik ilukirjanduslikke tõlkeid nr. 1. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1937. a. Hind kr. 2.75.

Juhan Jaik: Pajupill. Noorsoojutud. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1937. a. Hind kr. 1.90.

F. Wittlich: Käekiri ja iseloom. Käekirja karakteroloogia ja kohtuliku grafoloogia alused. 112 lk., 42 joonist ja käekirja näidet. Elav Teadus 72. Hind 1 kr. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938.

Võidumäe. Villem Sarapiku kolmepildiline näidend Vabaduspühaks. Eesti Haridusliidu kirjastus.

Kevade. Andres Särevi 6-pildiline dramatiseering Oskar Lutsu järgi. Eesti Haridusliidu kirjastus.

Eesti Rahvaleksikon II vihik. Toimetus: J. Roos, O. Urgart, J. Piiper, J. Kiivet ja E. Elisto. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1938. a.

Johannes Barbarus: Kalad kuival. Luuletused. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1937. a. Hind kr. 3.—.

Mart Raud: Turg. Romaan. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1937. a. Hind. kr. 3.50.

Dr. W. Stekel: Kirjad emale. Kodusest kasvatajast. I osa: Väikelapse iga. II osa: Enne ja pärast kooliminekut. Elav Teadus nr. 70/71. 224 lk. Hind 2 kr. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937.

Tootsi pulm. Andres Särevi kolmevaatuseline dramatiseering Oskar Lutsu jutustuse järgi. Eesti Haridusliidu kirjastus.

Fr. Tuglas: Väike Illimar II. Ühe lapsepõlve lugu. A. Laigo illustatsioonid — originaal-puugravüürid. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1937. a. Hind kr. 3.—.

Lajos Zilahy: Kaks vangi III. Romaan. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1938. a. Hind kr. 3.—.

E. Szelburg-Zarembina: Joanna eksirännakud. (Poola romaanide sari.) O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus 1938. a. Hind kr. 4.25.

Vastutav toimetaja kolonel J. MAIDE

Tegevtoimetaja: kapten A. TRUUVERE

Väljaandja: KAITSELIIDU PEASTAAP

Sisukord:

Tiitlil: Manifest kõigile Eestimaa rahvastele ● Riigihoidja Konstantin Päts ● Sõjavägede Ülemjuhataja kindral Johan Laidoner ● Kindral J. Orasmaa: Alati valmis ● Ed. Laaman: Kaksikümmend aastat ● Dir. A. Pullerits: 20 aastat Eesti arengut ● Ivar Paulson: Vabaduspäevaks ● R. Kalaja: Kahekõne ● Les: Kuidas sündis Eesti riik? ● — 24. veebruar 1918 meie provintsilinnades ● Kol.-lt. O. Kurvits: Eesti rahvusväeosad Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel ● L. S.: Jüri Vilms — Eesti iseseisvuse märtrid ● — Sõjavägede staabi ülema abi kolonel O. Plaks † ● —: Seame sangarite hauad korda ● — Kodutütarde kink Riigihoidjale ● ju: Ed. Laaman 50-aastane ● — Kaarel Pähk 40-aastane ● — Eestile tunnustust nõutamas ● A. Sarn: Rahvuslikust koostööst Põhja-Ameerika eestlaste seas ● Joh. Animägi: Krestõisse! ● V. Neggo: Okupatsiooni tuleku eel ● Toimetusele saadetud kirjandus.

Käesoleva kaksiknumbri müügihind 50 senti

Vabariigi 20-dal

tervitavad

A/s. Esimene Eesti

Põlevkivitööstus

Riigi Piiritusmonopol

juubeliaastal

Kaitseliidu peret

Eesti Munaeksport

Tallinn, Pärnu mnt. 10

O./ü. Mootor

Vabariigi 20-dal

tervitavad

Eesti Kiviõli A.-Ü.

Virumaa Elektriseelts

Riigi Ringhääling

juubeliaastal

Kaitseliidu peret

A.-S. Kopli Kinnisvarad

Eesti Paberi Aktsia Selts, Tallinn

Kirjaümbriku- ja paberiümbertöötamise tehas

Osaühisus

Raf. Haarla

Tallinn, Tina tänav 9. Telefon 302-56

Vabariigi 20-dal tervitavad

Metallitööstus

V. Kesker

Asut. 1879. a

Ehitus ja raudkonstruktsioonid

Tallinn, Kotsebue t. 2, tel. 440-48

A.-S. Beton

Tallinn, Pärnu mnt. 6-40

Tall. Juudi Ühispank

Suurim riidekauba valik

K-m. Tallinna Tekstiil

Pärnu mnt. 8 ja V. Karja 9 nurgal

juubeliaastal

Kaitseliidu peret

Esietendusokino

„Helios“

Omanik A/S. „Estofilm“

Tallinn

Esietendusokino

„Ars“

Tallinn

Esietendusokino

„Bi-Ba-Bo“

Tallinn

Kivitrükikoda

J. Männik

Tallinn, Soo 23, tel. 436-86

Vabariigi 20-dal

tervitavad

Hotell Palace

O-Ü. „Oma=Abi“

Vene+Balti as. 19

Graafiline asutus

„Ligra“

Toompuiestee 10, tel. 435-88

O-Ü. Sporleder

Tallinn, Kalda 24

Keila Villaketramis- ja Kudumistööstus

Tallinn, Soo tn. 27

juubeli aastal

Kaitseliidu peret

Malmi- ja vasevalamise vabrik

K. GRAUDIN.

Tallinnas

Kontor: Sakala t. 39, tel. 430-34

Vabrik: Endla t. 75, tel. 435-35

Maalermeister O. PAABO

Tallinn, Köleri 30, tel. 311-59

F-ma Vnd VEISENBERG

Tallinn, Sakala 19, tel. 460-16

Rätsepaäri

Jul. Kull

Tallinn, S. Karja 6, tel. 468-37

Plekisepatöökoda

A. Aman

Tallinn, Rüütli t. 4, tel. 430-19

Victor Thoen & Co

Kentmanni 8

tel. 459-53

SPETSIAAL- VORMI-
RIIETE TÖÖSTUS

R. VOIMAN

TALLINN, PÄRNU MNT. 20-3

TELEF. 475-54

ERIALA:

SÕJAVÄE JA KAITSELIIDU VORMIRIIDED

TÖÖ EEST TÄIELIK VASTUTUS

Reserveeritud

Kui tahate ajaga koos sammuda ja teis-
test mitte maha jääda — siis peate para-
tamatult tarvitama oma põldudel, niitudel
ja karjamaadel

K A A L I V Ä E T I S T

See tõstab saaki, kind-
lustab taimekasvu ja
parandab vilja ning
heina kvaliteeti

„SAKALA“

Asutanud C. R. Jakobson a. 1878

Suurim, vanim, loetavaim ja mõjuvaim provintsileht Eestis.
Ilmub neli korda nädalas: esmaspäeval, kolmapäeval ja reedel
ning laupäeval „Sakala Pühapäev'a“ nime all

Oma trükikoda

Töö kiire ja korralik. Hinnad soodsad

Toimetus, talitus ja trükikoda Viljandis, Lossi t. 26, postkast 32,
telefonid: 31, 2-31 ja 4-23

LÄÄNE-EESTI ÜHISPANK

Märjamaal

Kapitalid Kr. 168.687.66 — Liikmete arv 2021

Laenud kuni 6³/₄ protsendiga, hoiusummade
intressimäär kuni 5%. Muude pangaoperatsioonide
toimetamine.

PÕLLUMEESTE KESKPANK

Tallinn, Vabaduse puistee nr. 1.

Telefonid: 444-38, 444-36 ja 471-73

Arvete seis 31. jaanuaril 1938. a.

AKTIVA.

PASSIVA.

Kassa ja hoiuarved	Kr. 159.171.50
Väärtpaberid	" 595.743.42
Laenud	" 4.140.091.39
Korrespondendid	" 58.293.13
Vallasvara	" 1.—
Kulud	" 4.654.99
Muud aktivad	" 64.171.99

Kokku . . . . .
Kr. 5.022.127.42

Äriosakapital	Kr. 229.500.—
Tagavarakapital	" 106.003.— Kr. 335.503.—
Hoiusummad	" 4.038.936.16
Võlad Eesti Pangas konto-korrentarvel	" 346.082.19
Riiklikud laenud Pikalaenu Pangas	" 571.—
Korrespondendid	" 122.587.17
Tulud	" 57.922.01
1937. a. ülejääk	" 30.765.10
Muud passivad	" 89.760.79

Kr. 5.022.127.42

Pank võtab raha hoiule, makstes kuni 5% aastas, annab laenu ja toimetab kõiki pangatalitusi sise- ja välismaal.

JUHATUS.

B. SABSAY & Ko.

TALLINN,
S. KARJA 16

Tehnilised
tööstustarbed
Kemikaalid
ja värvid
Esindused

TALLINNA KIVITRÜKIKODA R. TOHVER & KO

VASE-SUGAVTRÜKK —
AJAKIRJU JA PILTE

KIVITRÜKK —
ETIKETTE, PLAKATEID

OFSETTRÜKK —
PILTPOSTKAARTE, ETIKETTE

RAAMATUTRÜKK —
RAAMATUID, AJAKIRJU,
AKTSIDENTSTOID

FOTO-LITO —
MITMEVÄRVI ULESVÕTTEID

RELJEEFTOID

S. TARTU 49
TELEFON 313-07

ÜHISTEGELIK KINDLUSTUSSELTS

„EESTI“

ASUT. 1907. A.

Suurim ühistegelik kindlustusettevõtte kodumaal.

Põhikapital Kr. 135.000.—

Tasutud kahjusid üle Kr. 3.000.000.—

Kindlustusvõtjailt ei nõuta sundvastutust.

Valitsus: Tartus, Suurturg 8.

Põllumajanduse Pank

Asukoht: Tartus, Suurturg 9, omas majas.

Telefonid: juhatus 10-65, üld 16-99 ja 50.

Aktiva	Arvete seis 31. jaanuaril 1938. a.	Passiva
Kassa ja jooksvad arv. teistes pankades	Kr. 604.457.52	Osa- ja muud kapitalid . . . . . Kr. 204.950.66
Väärtpaberid ja osamaks teistes asutustes	„ 180.011.19	Hoiusummad:
Väärtused	„ 141.36	Tähtajalised . . . . . Kr. 1.110.555.19
Laenud	„ 1.973.136.05	Jooksvad . . . . . 1.405.127.01 „ 2.515.682.20
Korrespondendid	„ 8.249.19	Võlad teistes krediitasutustes . . . . . „ 143.930.94
Garantii deebitorid	„ 29.558.—	Korrespondendid . . . . . „ 29.066.81
Vallasvara	„ 23.354.81	Väljaantud garantiid . . . . . „ 29.558.—
Kinnisvara	„ 168.452.07	Tulud . . . . . „ 31.298.30
Kulud	„ 6.760.90	Muud passivad . . . . . „ 53.976.77
Muud aktivad	„ 14.342.59	
	Kr. 3.008.463.68	Kr. 3.008.463.68

Pank võtab raha hoiule ajakohase 0/0-ga, annab heade kindlustuste vastu takistuseta laenusid, ostab E. V. Riigi-kassa pantkirju ja toimetab kõiki pangaoperatsioone. Korrespondendid kõigis tähts mates keskkohdades. Pank ostab ja müüb välisvaluutat. Põllumajanduse Pangaga opereerivad kõik põllumehed, põllumajanduslikud ühised ja omavalitsused. Panga juures E. O. ja Ü. A. Kindlustusselts «O M A» agentuur.

Juhatus.

Ü-p. Tartu Eesti Laenu & Hoiu Ühisus

Tartus, Suurturg 14, omas majas. Tel. 177 ja 700

Esimene Eesti Ühispank, asut. 1902. a.

AKTIVA		Arveteseis 31. jaanuaril 1938. a.	PASSIVA	
Kassa- ja hoiuarved	546.922.—	Osa- ja tagavarakapitalid	267.090.87	
Väärtpaberid ja väärtused	325.112.80	Amortisatsioonikapitalid	99.328.31	
Diskont. vekslid ja laenud	2.682.574.46	Hoiused	3.652.863.65	
Vallasvara	40.799.50	Võlad t. krediitasutustes	31.827.51	
Kinnisvarad	161.346.46	Tulud	34.564.59	
Kulud	7.814.11	Muud passivad	165.741.27	
Muud aktivad	506.451.65	1937. a. puhaskasu	19.604.78	
	<u>4.271.020.98</u>		<u>4.271.020.98</u>	

Kõik pangaoperatsioonid.

Varakamber. Hoiukarbid.

Ühendused teiste pankadega.

K/S. EEKS-MAJA OSAKOND

KOGU PERE

LEIAB OMALE VAJALIKU
MOE-, PUDU- JA PESUÄRIST

VENNAD LEPP

TARTUS, KAUBAHOOV 2 JA 3

TARTU EESTI MAJANDUSE ÜHISUS

TARTUS, HOLMI TÄN. 12-18.

Müüme soodsate hindadega põllutööriistu ja masinaid, väetisaineid, ehitustarbeid, naha-, raua- ja koloniaalkaupu jne., jne.

Ostame põllupidajailt kõrgemate päevahindadega
linu ja vilja.

Meie osakonnad: Tartus, Võru tän. 4 ja Söögiturg 8. Maal: Pukas, Räpinas, Puhjas, Kavastu-Koosal, Kambjas, Lähtel, Varal, Võnnus ja Melistel.

Nahatööstus

A/S.

„E. M. Usvansky ja Pojad“

Tartu, Kaubahoov 24,
Tallinn, Veneturg 3,
Petseri, Kaubaread 17.

OSKAR LUIK

TARTU, RÜÜTLI 14, telef. 5-67

Mänguasjade, koolitarvete ja paberikaupade suuräri

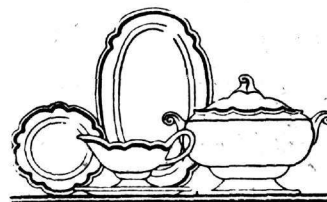
Omad eriföökojad
Odavam ostukoht kõigile
MÜÜK suurel ja väikesel arvul

Majatarbed

A/S.

D. Mirvitz ja Pojad

asut. 1872. a.

Tallinnas,
V. Karja 7

Tartus,
Raekoja t. 6

O.-ü. Meltsi villa- ja riidevärvimisetööstus

Tartus, Pikk tän. 12. Telefon 8-88

Valmistab tuntud headuses:

 ülikonna-,
palitu-,
püksi- ja
mantliriideid

PÄRNU MAJANDUSE ÜHISUS

PÄRNUS

Liikmeid	3.400.—
Omakapitale . . . . . Kr.	465.000.—
Kinnisvarasid. . . . . „	400.000.—
Läbimüük . . . . . „	2.500.000.—

Osakonnad:

Tõstamaal, Väandras, Suurejõel, Jakobis, Vigalas, Toris, Surjus ja Lõpel

Tartu Vesiravila

Kliiniline ja
ambulatoorne ravi

Pikk tänav 62/64
Telefon 34

Asutus töötab
aasta läbi

Ravitakse **närvahaigusi** — närvipõletikke, närvihalvatusi, närvivalu, närvinõrkust (neurasteeniat), narkomaaniat, sugulist jõuetust, unepuudust, närvilist sügelemist; **ainevahetuse haigusi** — podagrat, rasvumist, suhkurtõbe, kilpnäärme rikkeid; **liigeste- ja lihastehaigusi** — liigeste põletikke, jooksvahaigust (reumatismi)

Ravivahendid: pärmivedeliku-, süsihappe- ekstrakti-, soola- j. t. arstlikud vannid; Charcot' j. t. dušid; rabapakkimised; kõrguspäike, diatermia, faradisatsioon, galvanisatsioon jne.; massaaž. **Gymnacolon-Darm-Bad** — soolte-**ravimise aparaat** — kõhukinnisuse, kõhupõletiku ja ainevahetuse haigused soolteriketete puhul

Prospektid saadetakse igal tellimusel

Juhatus

Igaks hooajaks **moodsaid**

daamide käekotte
porifelle,
raha taskuid,

reisitarbeid

aadresskaasi
lauaplokke
albumeid

soovitab suures valikus
soodsate hindadega

O. Zimmermann

Tallinnas, Harju t. 34

Tartus, Suurturg 4

Pärnus, Kalevi t. 41

A.-S. TARTU METALLIVABRIK G. & H. LELLEP

VALMISTAB:

Vankri telgi, pusse ja mutreid. Ukse lukke: liht-, patent- ja roll-lukke, ukse rulle ja tabalukke. **Luku käepidemeid:** vasest, niklist, puust jne. **Aknahingi ja kremonoone.** **Triikmasinaid.** **Kette:** looma kablutus-, kaela- ja jalakette. Õhukindlaid ahjuuksi, klapp-pelte, siibreid, pliite, pliidiuksi, praeahje, padasid, ahjupotte, sibulapotte, hanepotte jne.

Rehepeksumasinaid 28 trumliga. **Hekslimasinaid, laialtkülvimasinaid, vesiturbiine** (Francis-süsteem).

UUDIS!

Reaskülvimasinate ja püülivaltside valmistus.

Nõudke hinnakirju. Pealeselle tehakse igasuguseid valamistöid mudelite ja joonistuste järgi vilunud meistrite juhatusel.

PAUL LALL—TARTU

Võidu (end. Promenadi) tän. 13, telef. 4-79

*Elektrotehnika kaubad
ja seadmed*

„VOLTA“

elektrimasinate esindus ja ladu.

„GOODYEAR“

AUTOKUMMID
MOOTOR-JALGRATTAD

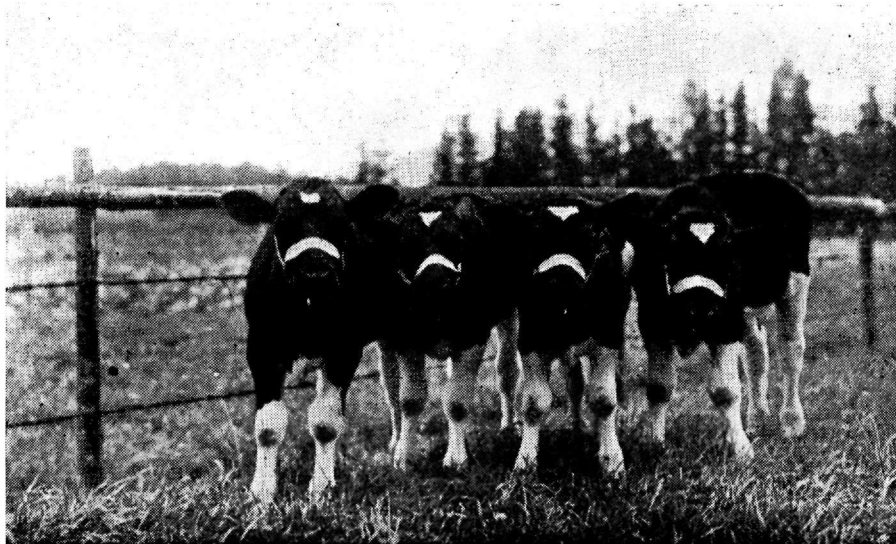
Suurim valik moodsaid ja maitsekaid

ELEKTRI LAE- JA LAUALAMPE

ja igasuguseid elektervalgustuse klaase

Segafosfaat 22-23%

(Eesti fosforiidi ja superfosfaadi segu 1:1)

„Segafosfaat“ on Tallinna kui ka mujal põllumajandusl. näitustel korduvalt hinnatud kõrgemate auhindadega ja kuldauradega. Nii on asjatundjad segafosfaadi tunnistanud tulusaks fosforväetiseks.

on kõige tulusam fosforväetis.

I. & A. LILLIOJA ÕLITÖÖSTUS - RISTIL

Universaal relvaõlid tuntud headuses:

IVOL, JUNOL JA KALIITÖLI.

JUNOL RELVAPASTA — laskurite peres tuntud I a s a m ä ä r d e n i m e a l l .
KOTKAÕLI — uus saavutus, mis ilmub ligematel päevadel müügile. Võistlejaile relva liikuvate osade määrimiseks. Hangumise täpp —35° C.

Tekstiilõlid:

SOAÕLI — ainulaadne maailmaturul.

VILLAÕLI — ei riku villa keratiinkihti ja on kergesti väljapestav. Eriliselt sobiv kodumaa villa ümbertöötamiseks, mille abil saadakse oma elastsuselt ja pehmuselt välismaa riidele vastav kangas. Tarvitamisel lahjendada 1+15 kuni 20 osa veega, mille tõttu ligi kolm korda odavam välismaa saadusist.

PICKERSI-MÄÄRE — erilise kleepuvusega ja vastab 1 kg määret 7 kg määreõlile.

VÄRTNAÕLI — suure määrdavõimega ja roostevaba.

TEKSTIILMASINATE MÄÄRDEÕLI — määrdavõimelt poole suurem tavalistest määrdõlidest.

Vajan esindajaid välismaadele, välja arvatud Soome, Rootsi, Norra, Inglismaa ja P.-Am. Ühendr.

K/M.
M. TREUMANN

Tallinn,
Sakala 1, kõnetr. 304-48.

Soovitab rikkalikus valikus

Konserve

Maiustusi

Puuvilja — värsket ja
kuivatatud, ja
igasugust
koloniaal-
kaupa.

Müük suurel ja väikesel arvul.

KAUBAMAJA
ERNST ARING

TALLINN, ESTONIA PST. 19,
TELEFON 451-03, 469-36

Pakub laost:

raua- ja teraskaupu,
ehitusmaterjale,
põllutööriistu,
määrdeõlisid,
kuullaagreid,
masinarihmu,

sepasüsi, polte,
värve, kruve,
rauda, neede,

ja igasuguseid metalle suurimas valikus.

Müük suurel ja väikesel arvul.

TKV

**KOOKOS- JA SISALVAIBAD,
LINIKUD JA MATID**

on kauniks toahteks.

Nõudke kõikjal

A.-S.
TALLINNA KÕIEVABRIK

John Carr'i pärijad

KOPLI T. 33.

TEL. 439-79

Nõudke kõikjalt alati
TERVIS'E
karastavaid jooke.

Karastusjookide tööstus

TERVIS

(omanik O. Karp)

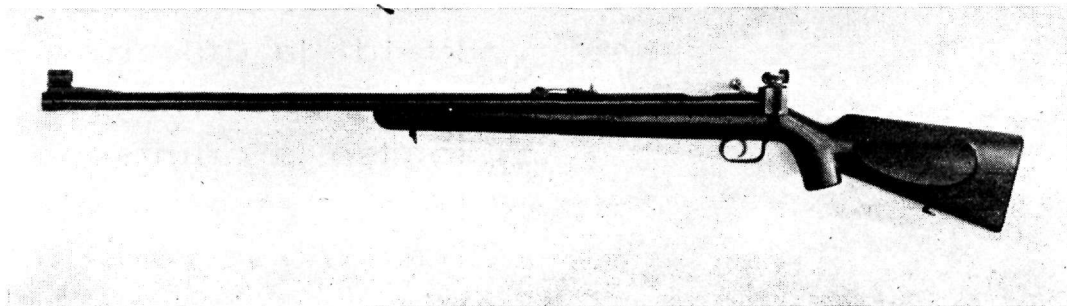
HERNE TÄN. 14

TELEFON 463-35

Laskespordi harrastajad!

Mõne kuu pärast valmivad Sm. Arsenalil uued lihtsustatud tüüpi

kal. 0,22 sportpüssid.

Lähemaid andmeid püsside kohta saab Sm. Arsenalist (Tehnika-jaoskonnast) Suur Karjamaa tänav 1, telefon 63 (Arsenali keskjaaamast 416-86) või Kaitseliitlaste Tarvetelaost, Kaarli tänav 8, telefon 468-12.

Sm. Arsenal.

Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna osakonna töökojad

Tallinn, Nunne t. 7. Tel. 470-59

Räisepatöököda

Igasuguste era- ja vormiriiete valmistamine. Samuti tehakse kiirelt igasuguseid parandusi, pressimisi ja puhastusi. Suur valik riideid vabrikuhindadega

Ringsepatöököda

Igasuguste jalanõude valmistamine, eriti veesaapad, ortopeed-saapad, ilukingad jne. Parandused soovi korral 1/2 tunni jooksul

Töö kiire, korralik ja vastupidav.

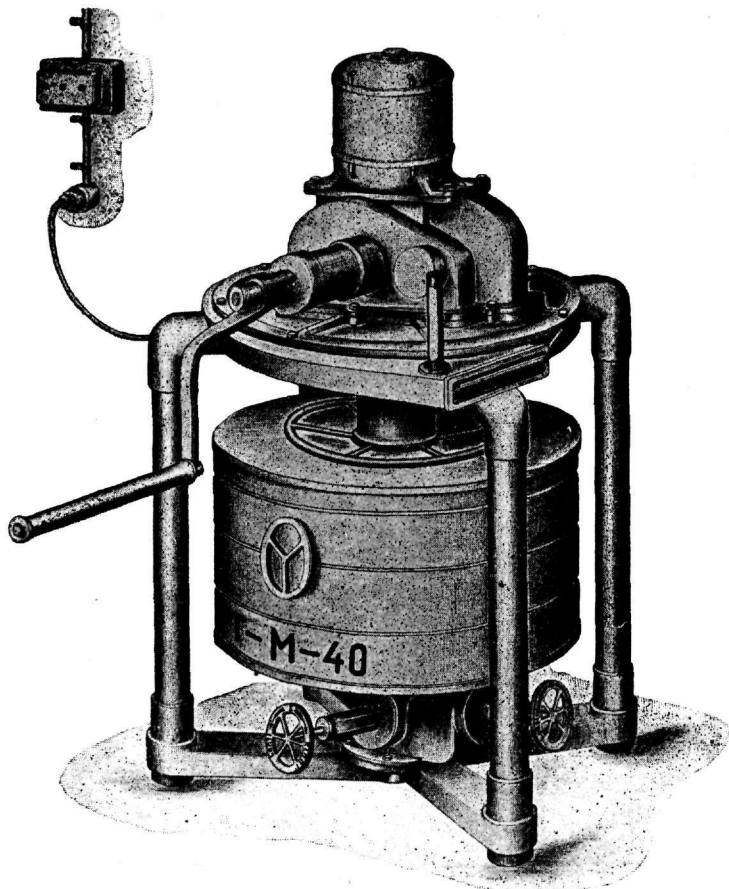
Soodsad maksutingimused

JUHATUS

A/S-i
„VILL“

daamide ja härrade
kleidi- ja ülikonna-
riided on kootud
inglise ja prantsuse
lõngast ja nende
headus võrdub
välismaa riiete omale.

Tallinn, Väike Karja tänav 12.

Gaasikurnad

1938. aasta mudel

T—M—X

on ametlikult katsetatud meie
sõjagaasi autoriteetsetest eritead-
lastest moodustatud komisjoni
poolt

Gaasikurnad T—M—X

on parimad ja tehniliselt täiusli-
kumad gaasikurnad mitte ainult
kodumaal valmistatavatest, vaid ka
välismaal valmistatavatest gaasi-
kurnadest, kuid sealjuures hin-
nalt mitu korda odavamad.

Tööstus valmistab gaasikurni:

T—M—10, T—M—30, T—M—20,
T—M—40, T—M—80

Metallitööstus L. Kallas

Tallinn, Volta tänav 28, telefon 444-92

Thomas Clayhills & Son

Tallinn, Olevimägi 14. Tel. 415-00

KAUPADE OSAKOND:

Suhkur

Heeringad

Riis

Vaik

Jahu

Seebikivi

Manna

Kõik koloniaal-

Sool

kaubad

K I V I S Ü S I

K Ü T T E P U U D

E H I T U S - J A M E T S A M A T E R J A L I D

L A E V A S Õ I D U O S A K .

OSKAR STUDE, Tallinn

Ekspeditsiooni-äri,

asutatud 1882. a.

Ladustamine — Inkasso

Kinnitus — Laevaagendid

Oma puksiirid ja laod raudtee ühendusega

Oma autopark

Koninklijke Nederlandsche Stoomboot Maatschappij,
Amsterdam, esindaja

Osakonnad: Pärnus, Pühavaimu 8

Tartus, Ülikooli 44

Valgas, Maleva 2

Viljandis, Lossi 8

Kõigi kohtade telegr.-aadress: „Studeos“

Nõudke tuntud headuses

R. KLAUSSON'I

MONPANSJEED,

ŠOKOLAADKOMPVEKKE,

ŠOKOLAADI,

BISKVIITI

Müügil üle maa kõikides koloniaalkauplustes

Vabrik asub

TALLINN, JAHU 5, TELEF. 441-15

UUDISKAUPU
suures valikus soovitab

H. Rõivas'e

KODUMAA VABRIKUTE
RIIDEKAUPLUS
TALLINN

ESTONIA P.S.T. 11.
TEL. 304-80

MÜÜK SUUREL
ja
VÄIKESEL ARVUL

BÜROOMASINAD

Kirjutusmasinad ROYAL,
Arvutusmasinad FACIT,
Liitmismasinad DALTON,
paljudajad ELLAMS,
ja nende tarbed •

V-d. LOUN & SCHITIKOV

TALLINN, NIGULISTE 18.
TELEFON 434-37.

Valmisriiete äri

K/M. „EMPE“

TALLINN, VIRU 22

Suures valikus
DAAMIDE JA HÄRRADE
ÜLIRIIDEID
igaks hooajaks.

- TELLIMISTE VASTUVÕTT
- JÄRELMAKS VÕIMALDATUD

OMEGA

RIKKALIKUS
MAITSEKAS VALIKUS:
TASKU- JA KÄEKELLI

kuulsaimatest Šveitsi
vabrikutest.

SEINA- JA LAUAKELLI,
LAUAHÕBEDAT, KRIS-
TALLESEMEID, KULD-
JA HÕBEEHTEID.

‰ J. Rubin

TALLINN
VIRU TÄN. 17

ASUT. 1880. A.

Õlled

PILSEN

GLADIAATOR

TÕMMU HIID

PORTER

Ale Coy

- Moodsaid kevadhooaja UUDISRIIDEID: puuvillast, siidist ja villast
- Suures mustrite valikus TRÜKKRIIDEID: puuvillal ja siidil
- Kõrgeväärtuselisi COTTON-SIIDSUKKI: „Libelle“, „Lüksus“, „Lady“
- Elastset INTERLOKK-TRIKOOPESU soovitab tuntud häduses

A/S. OSKAR KILGAS

Vabrik: Soo 26

EKS-MAJA

KOHVI KULTUUR

TALLINNA MAJAOMANIKKUDE PANK
TOIMETAB KÕIKI PANGAOPERATSIOONE